

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА»

ISSN 2520-2057

INTERNATIONAL
SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА»

№ 16 (78) / 2019
2 том

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА»**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA»**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА»**

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22444-12344ПР*

Збірник наукових праць

№ 16 (78)

2 том

Київ 2019

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Turkish Education Index; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: **Index Copernicus International (ICI); Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Open Academic Journals Index; Research-Bib; Turkish Education Index; Polish Scholarly Bibliography; Electronic Journals Library; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky; InfoBase Index; Open J-Gate; Academic keys; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); CrossRef.**

В журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем сучасної науки.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

Редакція:

Головний редактор: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)
Випускаючий редактор: **Золковер Андрій Олександрович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)
Секретар: **Колодич Юлія Ігорівна**

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)
Заступник голови редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Київ, Україна)
Заступник голови редакційної колегії: **Тарасенко Ірина Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Розділ «Економічні науки»:

Член редакційної колегії: **Алієв Шафа Тифліс огли** — доктор економічних наук, професор, член Ради — науковий секретар Експертної ради з економічних наук Вищої Атестаційної Комісії при Президентові Азербайджанської Республіки (Сумгаїт, Азербайджанська Республіка)

Член редакційної колегії: **Баланюк Іван Федорович** — доктор економічних наук, професор (Івано-Франківськ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бардаш Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бондар Микола Іванович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Вдовенко Наталія Михайлівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гоблик Володимир Васильович** — доктор економічних наук, кандидат філософських наук, професор, Заслужений економіст України (Мукачеве, Україна)

Член редакційної колегії: **Гринько Алла Павлівна** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Гуцаленко Любов Василівна** — доктор економічних наук, професор (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Дерій Василь Антонович** — доктор економічних наук, професор (Тернопіль, Україна)

Член редакційної колегії: **Денисенко Микола Павлович** — доктор економічних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної академії інвестицій і економіки будівництва, академік Академії будівництва України та Української технологічної академії (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Дмитренко Ірина Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Драган Олена Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Еміне Лейла Кият** — доктор економічних наук, доцент (Туреччина)

Член редакційної колегії: **Єфіменко Надія Анатоліївна** — доктор економічних наук, професор (Черкаси, Україна)

Член редакційної колегії: **Заруцька Олена Павлівна** — доктор економічних наук, професор (Дніпро, Україна)

Член редакційної колегії: **Захарін Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, старший науковий співробітник, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зеліско Інна Михайлівна** — доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зось-Кіор Микола Валерійович** — доктор економічних наук, професор (Полтава, Україна)

Член редакційної колегії: **Ільчук Павло Григорович** — доктор економічних наук, доцент (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Клочан В'ячеслав Васильович** — доктор економічних наук, професор (Миколаїв, Україна)

Член редакційної колегії: **Копилук Оксана Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Кравченко Ольга Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Курило Людмила Ізидорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Кухленко Олег Васильович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лойко Валерія Вікторівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоханова Наталя Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Малік Микола Йосипович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Мігус Ірина Петрівна** — доктор економічних наук, професор (Черкаси, Україна)

Член редакційної колегії: **Мухсінова Лейла Хасанівна** — доктор економічних наук, доцент (Оренбург, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Ніценко Віталій Сергійович** — доктор економічних наук, доцент (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Олександр Васильович** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Осмятченко Володимир Олександрович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Охріменко Ігор Віталійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Паска Ігор Миколайович** — доктор економічних наук, професор (Біла Церква, Україна)

Член редакційної колегії: **Разумова Катерина Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Рамський Андрій Юрійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Селіверстова Людмила Сергіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Скрипник Маргарита Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Смолін Ігор Валентинович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сунцова Олеся Олександрівна** — доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Танклевська Наталія Станіславівна** — доктор економічних наук, професор (Херсон, Україна)

Член редакційної колегії: **Токар Володимир Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Тульчинська Світлана Олександрівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Хахонова Наталія Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Ростов-на-Дону, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Чижевська Людмила Віталіївна** — доктор економічних наук, професор (Житомир, Україна)

Член редакційної колегії: **Чубукова Ольга Юріївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Шевчук Ярослав Васильович** — доктор економічних наук, старший науковий співробітник, доцент (Нововолинськ, Волинська обл., Україна)

Член редакційної колегії: **Шинкарук Лідія Василівна** — доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Шпак Валентин Аркадійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Беялов Талат Енверович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Скриньковський Руслан Миколайович** — кандидат економічних наук, член-кореспондент Української академії наук (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Peter Bielik** — Dr. hab. (Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Eva Fichtnerová** — University of South Bohemia in České Budějovice (Чеська Республіка)

Член редакційної колегії: **József Káposzta** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Henrietta Nagy** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Venelin Terziev** — Professor Dipl.Eng., PhD, доктор наук з національної безпеки, доктор економічних наук, член-кореспондент Російської академії природної історії (Русе, Болгарія)

Член редакційної колегії: **Anna Törő-Dunay** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Mirosław Wasilewski** — Dr. hab., Associate professor WULS-SGGW (Польща)

Член редакційної колегії: **Natalia Wasilewska** — Doctor of Economic Sciences, professor UJK (Польща)

Розділ «Юридичні науки»:

Член редакційної колегії: **Арістова Ірина Василівна** — доктор юридичних наук, професор (Суми, Україна)

Член редакційної колегії: **Бондаренко Ігор Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Братислава, Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Галуцько Валентин Васильович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гиренко Інна Володимирівна** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Глушков Валерій Олександрович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Головко Олександр Миколайович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Грохольський Володимир Людвигович** — доктор юридичних наук, професор (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Мустафазаде Айтен Інглаб** — доктор юридичних наук, професор, директор Інституту права та прав людини Національної Академії Наук Азербайджану, депутат Міллі Меджлису Азербайджанської Республіки (Азербайджан)

Член редакційної колегії: **Іманли Магомед Нагі** — доктор юридичних наук, професор (Азербайджан)

Член редакційної колегії: **Калюжний Ростислав Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Клемпарський Микола Миколайович** — доктор юридичних наук, професор (Кривий Ріг, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоредана Джані Агуїре** — доктор права, професор (Італійська Республіка)

Член редакційної колегії: **Лоренцмайєр Штефан** — доктор юридичних наук, професор (Аугсбург, Федеративна Республіка Німеччина)

Член редакційної колегії: **Макарова Тамара Іванівна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Мельничук Ольга Федорівна** — доктор юридичних наук, доцент (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Овчарук Сергій Станіславович** — доктор юридичних наук (Запоріжжя, Україна)

Член редакційної колегії: **Омельчук Василь Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Остапенко Олексій Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Пивовар Юрій Ігорович** — доктор філософії в галузі права, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Позняков Спартак Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Ірпінь, Україна)

Член редакційної колегії: **Світличний Олександр Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сидор Віктор Дмитрович** — доктор юридичних наук, професор (Чернівці, Україна)

Член редакційної колегії: **Таранова Тетяна Сергіївна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Мушенко Віктор Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Анатолій Юхимович** — кандидат юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Фунта Растіслав** — кандидат юридичних наук, доцент (Сладковічово, Словачка Республіка)

Член редакційної колегії: **Хіміч Ольга Миколаївна** — кандидат юридичних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Легенький Микола Іванович** — кандидат педагогічних наук, доцент (Київ, Україна)

ЗМІСТ
CONTENTS
СОДЕРЖАНИЕ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Винятинська Людмила Василівна, Оніщенко Микола Валерійовича АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ	9
Глухова Валентина Іванівна, Швець Олеся Станіславівна ОЦІНКА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ.....	13
Колесник Олена Олексіївна, Русіна Юлія Олександрівна ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ТРАКТУВАННЯ	17
Наєзжа Олександра Василівна МОДЕЛЬ ОЦІНКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ЗБАЛАНСОВАНОЇ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ.....	23
Невалов Андрій Георгійович, Скопец Лана Ігорівна СЕГМЕНТУВАННЯ ЦІЛЬОВОЇ АУДИТОРІЇ ПРИ РОЗРОБЦІ РЕКЛАМНОЇ КАМПАНІЇ НА ВТОРИННОМУ РИНКУ АВТО.....	26
Рахман Махбубур Сидикович, Євтушенко Вікторія Анатоліївна, Василяшко Наталія Миколаївна ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇН BRICS.....	36
Стадник Юліанна Андріївна, Каличак Юрій Іванович ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИВАННЯ В ІТ КОМПАНІЇ В УКРАЇНІ.....	44
Шиндирук Іван Петрович, Сівкович Любов Сергіївна ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ	48
Яненко Ірина Георгіївна МОЖЛИВОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЕКОНОМІЦІ ТА СУСПІЛЬСТВІ.....	55

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Абрамова Валентина Олександрівна ІНСТИТУТ СУДУ ПРИСЯЖНИХ: ВДОСКОНАЛЕННЯ НА ОСНОВІ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ...	59
Бережной Александр Иванович УГОЛОВНЫЙ ПРОСТУПОК: ИСТОРИЯ И ОСОБЕННОСТИ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ...	63

Веліт Микита Андрійович ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ЦІННІСТЬ.....	67
Господарець Діана Миколаївна РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	71
Діброва Таїсія Андріївна ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОСВІДЧЕННЯ СЕКРЕТНОГО ЗАПОВІТУ	75
Журавель Дар'я Вячеславівна, Шеховцов Володимир Володимирович ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ ЯК КРОК УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	80
Кротюк Єлизавета Василівна РЕЙДЕРСТВО В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ТА МЕТОДИ ПРОТИДІЇ	87
Марчук Юлія Олегівна АДАПТАЦІЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	92
Михалків Ірина Михайлівна PESCO ЯК ПРОЦЕС ПОГЛИБЛЕННЯ СПІВПРАЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ	97
Ольховська Анна-Марія Анатоліївна СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ЄС В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ	100
Пісенко Дарина Олегівна ОСОБИСТА НЕДОТОРКАНИСТЬ ЯК БАГАТОАСПЕКТНИЙ ОБ'ЄКТ ОСОБИСТОГО НЕМАЙНОВОГО ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ.....	105
Сливна Вікторія Анатоліївна ОСОБЛИВОСТІ РОЗІРВАННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З ІНІЦІАТИВИ РОБОТОДАВЦЯ ЗА ПУНКТОМ 3 СТАТТІ 40 КЗПП УКРАЇНИ	112
Сливна Вікторія Анатоліївна ІНСТИТУТ РЕТОРСІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	118
Соболева Катерина Олегівна ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НАДАННЯ ПРИТУЛКУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ.....	123
Файчак Валерія Віталіївна ПИТАННЯ НЕДОБРОСОВІСНОЇ РЕКЛАМИ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	127

УДК 336 (045)

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Винятинська Людмила Василівна

кандидат економічних наук,

асистент кафедри обліку і оподаткування

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Винятинская Людмила Васильевна

кандидат экономических наук,

ассистент кафедры учета и налогообложения

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

Vyniatynska Lyudmila

PhD in Economics,

Assistant of the Department of Accounting and Taxation

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Онщенко Микола Валерійовича

студент

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Онщенко Николай Валерьевич

студент

Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича

Onischenko Mykola

Student of the

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

АНАЛИЗ ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ

ANALYSIS OF TRENDS OF DEVELOPMENT OF FIXED ASSETS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES OF UKRAINE

Анотація. Обґрунтовано теоретичні засади сутності поняття «основних засобів» суб'єкта господарювання згідно нормативно-правової бази України, проведено аналіз складу та динаміки вартості основних засобів та ступеня їх зносу в роботі промислових підприємств України в 2000–2018 роках на засадах статистичних даних Державної служби статистики України.

Ключові слова: основні засоби, знос, динаміка, склад, статистичні дані, нормативно-правові акти.

Аннотация. Обоснованы теоретические основы сущности понятия «основных средств» предприятия согласно нормативно-правовой базы Украины, проведен анализ состава и динамики стоимости основных средств и степени их износа в работе промышленных предприятий Украины в 2000–2018 годах на основе статистических данных Государственной службы статистики Украины.

Ключевые слова: основные средства, износ, динамика, состав, статистические данные, нормативно-правовые акты.

Summary. The theoretical bases of the essence of the concept of «fixed assets» of the economic entity according to the regulatory legal base of Ukraine are substantiated, the composition and dynamics of the value of fixed assets and their degree of wear in the work of industrial enterprises of Ukraine in 2000–2018 on the basis of statistics of the State Statistics Service of Ukraine.

Key words: fixed assets, deterioration, dynamics, composition, statistics, regulatory acts.

Розвиток, в сучасних умовах ринкової економіки інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання зумовлює необхідність використання різни форм її підтримки, стимулювання та удосконалення. На сьогодні, підприємства у більш розвинених країнах мають більше різноманіття форм стимулювання інвестиційних та інноваційних проектів порівняно з країнами СНД. Інвестиційно-інноваційні процеси в Україні, на даний час, під дією зовнішніх та внутрішніх чинників «характеризуються як нестійкі, позбавлені чітких довгострокових стимулів. Хоча ще у 90-х рр. XX століття у нас було достатньо можливостей стати рівноправним учасником світового товариства постіндустріальних країн, адже Україна завжди належала до країн з розвинутим науково-технічним потенціалом» [2].

В сучасному світі все більше зростає роль інвестиційно-інноваційної діяльності, зокрема у частині модернізації, удосконалення та відновлення основних засобів, саме тому, що вони визначають напрями розвитку суб'єкта господарювання. Сьогодні все більше уваги звертається на новітні технології, ноу-хау та впровадження нової техніки, а також збільшення можливості використання зовсім нових фінансових механізмів та напрямів залучення інвестицій.

Здійснюючи історичний експурс, слід зазначити, що сутність терміну «основні засоби» — це суто радянський винахід, що було офіційно введено у термінологічний бухгалтерський кругообіг в 1930 році. До цього часу, в нашій країні використовували терміни: «будівлі, споруди, устаткування», а за кордоном вважають за краще і до цих пір). Поняття «основні

фонди» використовували в податковому обліку до 2011 року, тобто до запровадження Податкового кодексу України [5]. Таким чином, можна дійти висновку, що терміни «основні фонди», «основний капітал» та «основні засоби» тотожні за змістом.

У вітчизняних нормативно-правових актах зустрічається переважно термін «основні засоби» та операції, які пов'язані з основними засобами суб'єкта господарювання (таблиця 1).

У податковому кодексі України у статті 14 на відміну від П(С)БО 7 «Основні засоби» встановлює вартісні критерії приналежності об'єктів до основних засобів у сумі 6000,00 гривень. Поряд з тим, слід зазначити, що із прийняттям і запровадженням в дію Податкового кодексу України [5] в новій редакції, П(С)БО 7 «Основні засоби» [6] частково зменшилися розбіжності в частині методики обчислення первісної та ліквідаційної вартості основних засобів, порядку здійснення їх переоцінки. У жодному з наведених нормативно-правових актів термін «основні фонди» не використовується, разом з тим спільною рисою визначень є те, що ці засоби мають матеріальну форму й мають використовуватись понад один рік.

У зв'язку їх зміною правил гри суб'єктів господарювання у сучасній ринковій економіці, вітчизняні підприємства втратили виробничий потенціал в зв'язку із використанням у фінансово-господарській діяльності застарілих та модернізованих основних засобів, які несуть негативний відбиток на рівень розвитку країни. За статистичними даними із офіційного сайту Державної служби статистики в Україні [3] дослідимо первісну і залишкову вартість основних засобів суб'єктів господарювання

Таблиця 1

Трактування дефініції «основні засоби» в вітчизняних та міжнародних нормативно-правових актах

№ п/п	Нормативно-правові акти	Характеристика поняття «основні засоби»
1	П(С)БО 7 «Основні засоби»	«це матеріальні активи, що використовуються підприємством у процесі виробництва/діяльності або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік)» [6].
2	П(С)БО 25 «Спрощена фінансова звітність»	«включають вартість власних та отриманих на умовах фінансового лізингу, довірчого управління об'єктів і орендованих цілісних державних майнових комплексів» [7].
	Податковий кодекс України, стаття 14	«це матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин, які надані у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 6000,00 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у його господарській діяльності, вартість яких перевищує 6000,00 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом. Очікуваний строк корисного використання цих засобів з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік)» [5].
3	МСБО 16 «Основні засоби»	«це матеріальні об'єкти, що їх: а) утримують для використання у виробництві або постачанні товарів чи наданні послуг для надання в оренду або для адміністративних цілей; б) очікуване використання протягом більше одного періоду» [4].

Таблиця 2

**Динаміка вартості основних засобів суб'єктів господарювання та ступінь їх зносу
в Україні за 2000–2018 роки**

Період	У фактичних цінах на кінець року, млн. грн.		Ступінь зносу, %
	первісна вартість	залишкова вартість	
1	2	3	4
2000 рік	828822	466448	43,7
2001 рік	915477	503278	45,0
2002 рік	964814	512235	47,2
2003 рік	1026163	538837	48,0
2004 рік	1141069	587453	49,3
2005 рік	1276201	661565	49,0
2006 рік	1568890	774503	51,5
2007 рік	2047364	993346	52,6
2008 рік	3149627	1251178	61,2
2009 рік	3903714	1597416	60,0
2010 рік	6648861	1731296	74,9
2011 рік	7396952	1780059	75,9
2012 рік	9148017	2135987	76,7
2013 рік	10401324	2356962	77,3
2014 рік	13752117	2274922	83,5
2015 рік	7641357	3047839	60,1
2016 рік	8177408	3428908	58,1
2017 рік	7733905	3475242	55,1
2018 рік	7963523	3968953	49,8

та ступінь їх зношення в Україні за 2000–2018 роки, а результати представлено у аналітичній таблиці 2.

Аналіз статистичних даних показує, що первісна вартість основних засобів продовж аналізованого періоду має тенденцію до зростання. Ступінь зношеності основних засобів суб'єктів господарювання у 2015 році склала 60,1% (показник придатності основних засобів відповідно 39,9%), у 2016 році — 58,1% (придатності — 41,9%), у 2017 році — 55,1% (придатності — 44,9%), у 2018 році — 49,8% (придатності — 50,2%), що свідчить про досить значний

ступеня зносу — морально та фізично зношеного устаткування. Зношеність основних засобів понад 65,0% від первісної вартості обумовлює доцільність повного технічного переоснащення для активної частини основних засобів і нового будівництва — для їх пасивної частини. Оскільки критичний рівень зношеності основних засобів унеможлиблює його ефективне використання, то цей критерій — ефективності не береться до уваги. Виходячи з наведених статистичних даних, можна зробити висновок, що українські суб'єкти господарювання працюють на

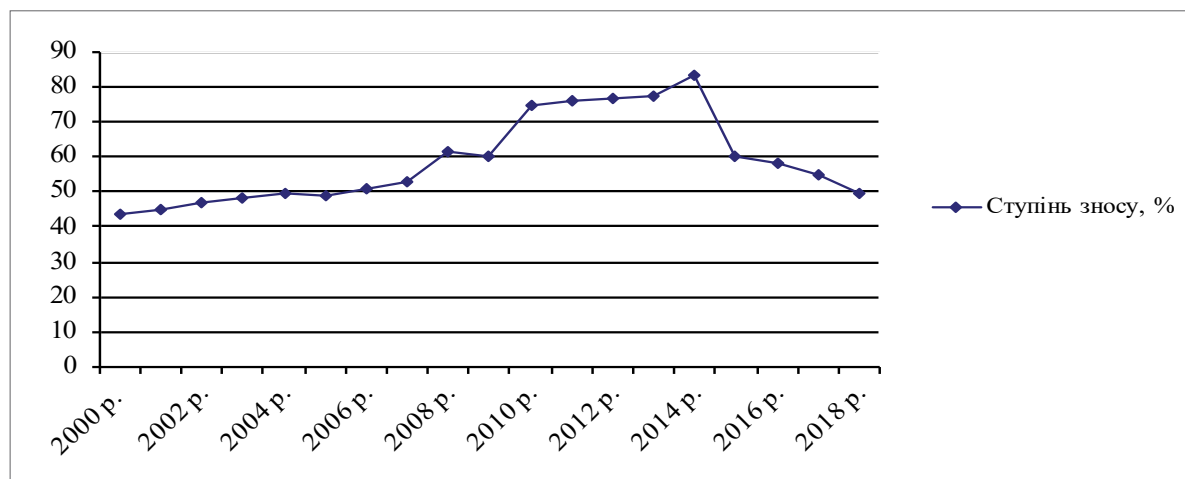

Рис. 1. Ступінь зносу основних засобів суб'єктів господарювання в Україні за 2000–2018 рр.

морально та фізично-застарілих основних засобах, а найважливіше — мають потребу в їх суттєвому оновленні та модернізації, використанні більш нового обладнання і техніки, тощо.

Графічно зображено ступінь зносу основних засобів суб'єктів господарювання в Україні за 2000–2018 роках використовуючи точкову діаграму представлену на рис. 1.

Отже, впродовж аналізованого періоду ступінь зношення основних засобів суттєво коливається, проте її рівень значно перевищує 50,0%. При чому, придатність основних засобів у виробничому процесі — зменшується, а це означає, що сучасні суб'єкти господарювання у роботі використовують як морально, такі фізично застарілі основні засоби.

Впродовж 2000–2018 років, найбільше значення було у 2014 році — 83,5%, тобто їх придатність у виробничому процесі склала 16,5%, що свідчить про низький рівень частки вартості основних засобів, що її списано на витрати виробництва в по-

передніх періодах, і є досить негативним у веденні фінансово-господарської діяльності. Саме низькі темпи оновлення основних засобів постають головною проблемою його розвитку. Сучасним підприємствам необхідно вживати заходів щодо формування такої матеріально-технічної бази, яка б дала можливість підвищити ефективність виробництва.

Підсумувавши офіційні статистичні дані, можна стверджувати, що стан основних засобів суб'єктів господарювання України є вкрай незадовільним, потребує планомірної високотехнічної заміни та модернізації. Головною негативним чинником стало є недостатній рівень фінансового забезпечення відтворення основних засобів суб'єктів господарювання. Організація процесу оптимального відтворення, яке на даний час є ключовим орієнтиром на шляху модернізації та інноваційного розвитку національної економіки, змінює цільову спрямованість оновлення основного капіталу.

Література

1. Аналіз стану основних засобів промислових підприємств України / С. М. Грибкова, І. О. Цинько // Вісник економічної науки України. 2016. № 2 (31). С. 48–52.
2. Гринько Т. В. Інноваційний розвиток України: тенденції та проблеми. Technology audit and production reserves. 2013. № 1/3(9). С. 17–21.
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_014
5. Податковий кодекс України від 07.01.2016 р. № 2755-VI зі змінами та доповненнями. URL: <http://buhgalter911.com/Res/Zakoni/NalCode/nalkodeks.aspx>
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 27 квітня 2000 р. № 92. URL: www.rada.gov.ua
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Спрощена фінансова звітність»: Наказ Міністерства фінансів України від 25.05.2000 р. № 39. Дата оновлення 24.07.2015 р. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00/para015>

УДК 352/354-1

Глухова Валентина Іванівна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри обліку і фінансів

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Глухова Валентина Ивановна

кандидат экономических наук,

доцент кафедры учета и финансов

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского

Gluhova Valentyna

PhD, Docent of the Department of Accounting and Finance

Kremenchuk Mykhailo Ostohradskyi National University

Швець Олеся Станіславівна

магістрант кафедри обліку і фінансів

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Швець Олеся Станиславовна

магистрант кафедры учета и финансов

Кременчугского национального университета имени Михаила Остроградского

Shvets Olesya

Undergraduate of the Department of Accounting and Finance

Kremenchuk Mykhailo Ostohradskyi National University

ОЦІНКА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ

ОЦЕНКА ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ В УКРАИНЕ

ASSESSMENT OF FINANCIAL RESOURCES FOR LOCAL BUDGETS IN UKRAINE

Анотація. В ході дослідження розглянуто діючу систему формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів, проведено аналіз і оцінку виконання показників доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації.

Ключові слова: доходи, місцеві бюджети, фінансові ресурси, податки, міжбюджетні трансферти.

Аннотация. В ходе исследования рассмотрена действующая система формирования финансовых ресурсов местных бюджетов, проведен анализ и оценка выполнения показателей доходов местных бюджетов в условиях децентрализации.

Ключевые слова: доходы, местные бюджеты, финансовые ресурсы, налоги, межбюджетные трансферты.

Summary. In the course of the study, the current system for the formation of financial resources of local budgets was reviewed, an analysis and evaluation of the performance of local budget revenues under decentralization was carried out.

Key words: revenues, local budgets, financial resources, taxes, intergovernmental transfers.

На сьогодні місцеві бюджети займають провідну роль у складі фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. За рахунок місцевих бюджетів фінансуються заклади освіти, культу-

ри, охорони здоров'я, засобів масової інформації, житлово-комунального господарства, саме з місцевих бюджетів здійснюються видатки на соціальний захист населення та інші потреби регіону. Тому,

місцевим бюджетам, як основній фінансовій базі органів місцевого самоврядування, належить особливе місце в бюджетній системі України.

Від ефективності управління фінансовими ресурсами місцевого бюджету залежить забезпечення результативності впливу бюджетної політики на соціально-економічні процеси на місцевому рівні.

Проведемо аналіз і оцінку формування і використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів за останні роки.

Спочатку проаналізуємо стан планування та виконання планових показників дохідних джерел місцевих бюджетів України, які є основою для економічного та соціального розвитку регіону.

Так, у 2014 році план доходів місцевих бюджетів України (з урахуванням внесених змін) місцевих бюджетів України було виконано на 91,6%, у 2015–2017 роках було наявним перевиконання планових показників доходів на рівні 3,6%; 4,3% та 0,8% відповідно. У 2018 році план доходів було виконано лише на 99,6%. Можемо зазначити про присутність позитивної тенденції виконання плану доходів, окрім останніх років, коли недовиконання доходів спричинено недосконалістю системи планування макроекономічних показників, а також змінами в бюджетному законодавстві щодо перерозподілу податкових платежів між рівнями бюджетів.

Обсяги доходів місцевих бюджетів постійно зростають. Виходячи з наведених даних, протягом 2014–2018 рр. вони збільшились на 142%.

Варто зазначити, що за загальним фондом доходи зросли на 163%, за спеціальним фондом — на 24%.

В структурі доходів загального та спеціального фонду протягом досліджуваного періоду відбулися кардинальні зміни. Упродовж 2014 року основним податком, що наповнював спеціальні фонди міс-

цевих бюджетів, був єдиний податок. З 2015 року, відповідно до змін у Бюджетному кодексі [2], його було зараховано до загальних фондів місцевих бюджетів, саме тому у 2015 році відбулось зменшення доходів спеціального фонду майже наполовину. Аналогічна ситуація з екологічним податком, який наповнював спеціальний фонд до 2014 року, у 2015 році належав до доходів загального фонду, а у 2016 році знов до доходів спеціального фонду. З огляду на таку динаміку, можемо зазначити, що оскільки склад доходів загального і спеціального фондів бюджетів визначається на централізованому рівні, це відображається на результативних показниках.

Таким чином, зміни бюджетного законодавства стають причиною нестабільності джерел наповнення місцевих бюджетів та їх розподілу.

Розглянемо структуру обсягів доходів місцевих бюджетів на рис. 2.

У загальній структурі доходів місцевих бюджетів найбільшу питому вагу займають офіційні трансферти та податкові надходження. Податок на доходи фізичних осіб, попри те, що його значна частка спрямовується до державного бюджету, продовжує зберігати позицію найвагомішого за обсягом виду доходів місцевих бюджетів. У 2014 році його частка складала 24,6%, а до 2018 року зросла до 27%. У 2014 р. надходження цього податку становили 62 557,2 млн. грн., що на 705 601 млн. грн., або 120%, менше за відповідний показник 2018 року.

Місцевим податкам у структурі доходів належить друге місце наповнення бюджетів. З 2015 року до складу місцевих податків було віднесено податок на майно, що позитивно відобразилось на їх обсягах. Їх частка у загальній структурі доходів за 2018 рік становить 10,8%, а обсяг 61 026,3 млн. грн. Основним видом надходжень місцевих податків і зборів

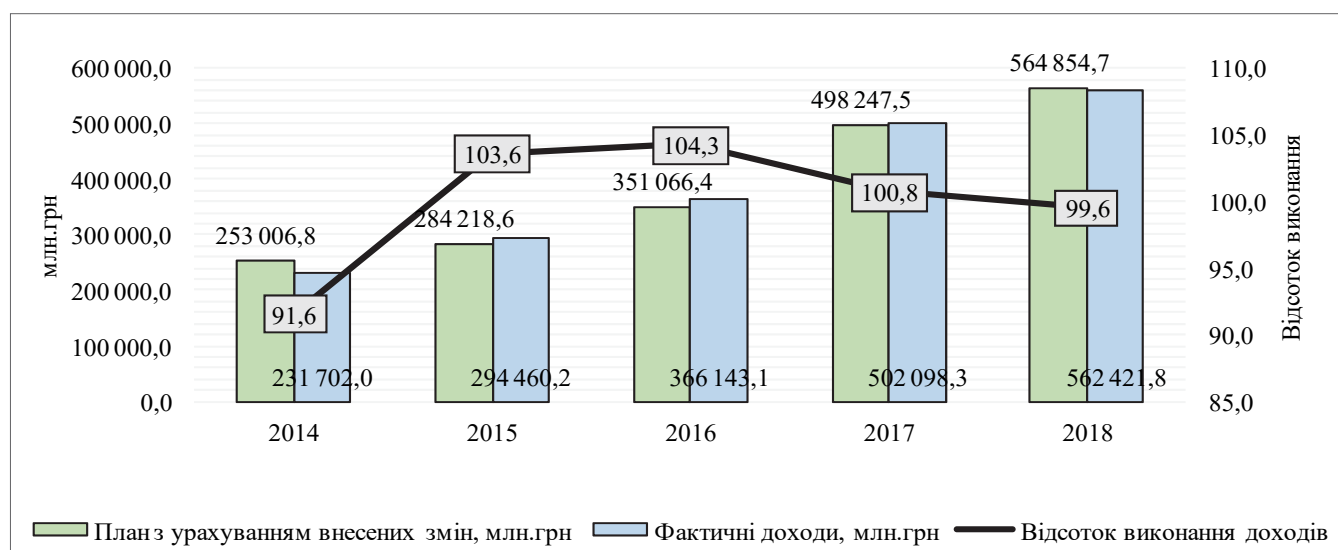

Рис. 1. Стан виконання планових показників доходів місцевих бюджетів з урахуванням міжбюджетних трансфертів
Джерело: складено на основі даних звітів Державної казначейської служби України [1]

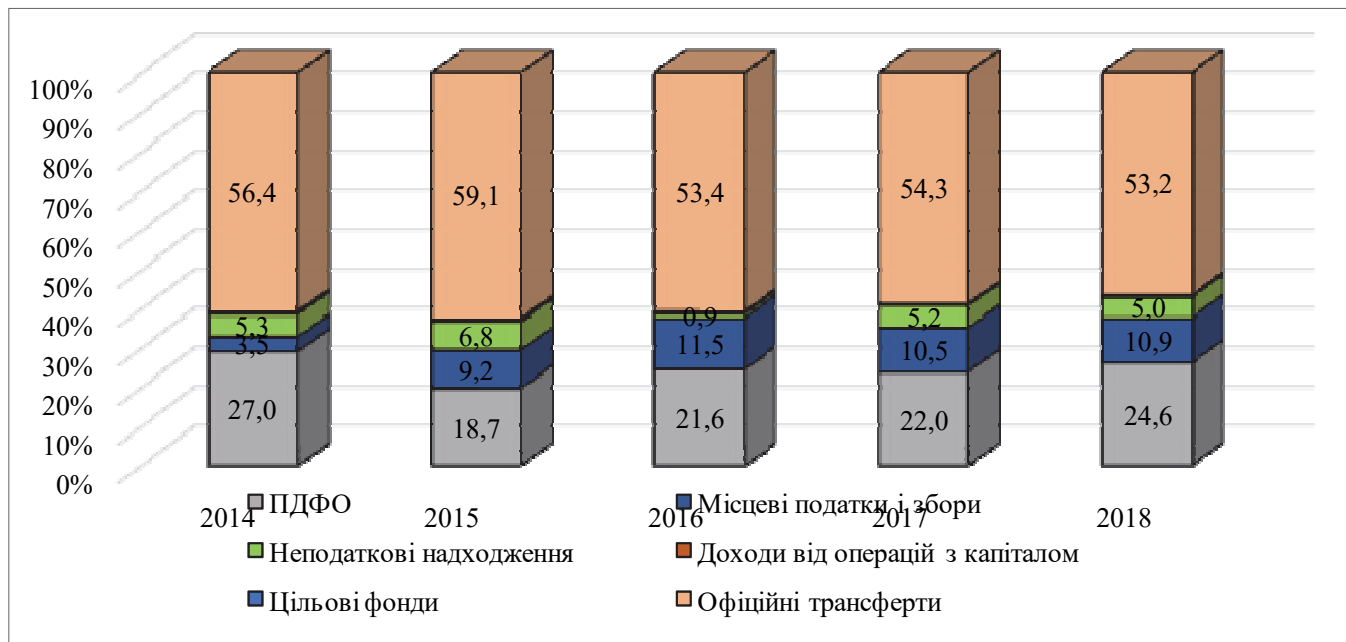

Рис. 2. Структура обсягів доходів місцевих бюджетів за 2014–2018 роки
Джерело: складено на основі даних звітів Державної казначейської служби України [1]

є податок на майно. У 2018 р. надходження цього податку становило 33 562,7 млн. грн., що становить 55,3% надходжень місцевих податків і зборів. Також істотною складовою місцевих податків і зборів є єдиний податок, який надійшов у сумі 25,8 млрд. грн, що на 36,0% більше за обсяги надходжень 2017 р.

Обсяги неподаткових надходжень займають 5,3% у 2014 році та 5,0% у 2018 роках. У структурі неподаткових надходжень найбільшу питому вагу займають власні надходження бюджетних установ — 65,3%. Адміністративні збори становлять 15,5%, надходження від власності та підприємницької діяльності — 9,0%, інші неподаткові надходження — 10,4%.

Незважаючи на багатогранну роль податків у формуванні доходів місцевих бюджетів, використання неподаткових джерел їх наповнення дає змогу нівелювати негативний вплив податкових регуляторів, а справляння неподаткових доходів на місцевому рівні забезпечує рівність та надання суспільних благ і послуг.

Розглядаючи динаміку надходжень офіційних трансфертів із державного до місцевих бюджетів варто наголосити, що за аналізований період спостерігається щорічне їх зростання. При цьому частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів у 2018 р. становила 56,4% і практично усі трансферти, що надійшли з державного бюджету, спрямовувалися на соціально-культурну сферу. Найбільше у вигляді субвенції — на соціальний захист населення — 46,2%, дещо менше — на медичну сферу — 20,6% та освіту — 18,9%.

Під час урахування в доходах місцевих бюджетів обсягу трансфертів суттєво зменшується роль інших

груп доходів, особливо податкових надходжень. Це є негативним явищем, адже свідчить про те, що місцеві бюджети суттєво залежать від допомоги з державного бюджету. Особливо це підтверджує той факт, що упродовж усього аналізованого періоду частка трансфертів у доходах місцевих бюджетів стабільно перевищувала 50%. Така ситуація суперечить світовим тенденціям, а також курсу на децентралізацію, котрий обраний Україною.

Проведений аналіз і оцінка формування дохідної частини місцевих бюджетів свідчить про те, що для ефективного управління та виконання власних та делегованих повноважень органів місцевої влади необхідним є збільшення обсягу власних та закріплених доходів.

Використання сформованих за рахунок різних джерел бюджетних фінансових ресурсів має забезпечувати зростаючі потреби органів місцевого самоврядування з урахуванням їх достатності й цільового спрямування.

Згідно з даними Державної казначейської служби, видатки місцевих бюджетів України протягом досліджуваного періоду зросли на 152%, що еквівалентно 344 656 млн. грн. [1].

Таким чином, проведений аналіз свідчить про важливість фінансових ресурсів місцевих бюджетів у бюджетній системі країни. Вони є інструментом реалізації бюджетної політики на місцевому рівні, а їхня роль і значення безпосередньо зумовлені типом економічної системи, обраними цілями та пріоритетами суспільного розвитку.

Аналіз формування дохідної частини місцевих бюджетів свідчить про надмірну залежність місцевих бюджетів від обсягів міжбюджетних трансфертів.

Проте, одним із ключових напрямів реформування національної економіки є проведення бюджетної децентралізації, яка передбачає зростання доходів бюджетів місцевого самоврядування та підвищення ефективності використання обмежених бюджетних ресурсів на виконання функцій і завдань держави.

Щодо оптимізації видатків місцевих бюджетів вважаємо за доцільне удосконалення структури

бюджетних видатків, упорядкування видаткових повноважень центральних та місцевих органів влади. Це, в першу чергу, стосується підвищення частки видатків місцевих бюджетів на виконання власних повноважень органів місцевого самоврядування, посилення інвестиційної складової місцевих бюджетів.

Література

1. Державна казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (дата звернення 10.11.2019).
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення 10.11.2019).

УДК 658:005

Колесник Олена Олексіївна

студентка

Київського національного університету технологій та дизайну

Колесник Елена Алексеевна

студентка

Киевского национального университета технологий и дизайна

Kolesnik Olena

Student of the

Kyiv National University of Technologies and Design

Русіна Юлія Олександрівна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки

Київський національний університет технологій та дизайну

Русина Юлия Александровна

кандидат экономических наук,

доцент кафедры финансов и финансово-экономической безопасности

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Rusina Yulia

Candidate in Economics,

Associate Professor of Finance and Economic Security

Kyiv National University of Technologies and Design

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ТРАКТУВАННЯ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЯ: СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ И СИСТЕМАТИЗАЦИЯ ПОДХОДОВ К ТРАКТОВКЕ

ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE: THE ESSENCE OF THE CONCEPT AND SYSTEMATIZATION OF APPROACHES TO INTERPRETATION

Анотація. Дану статтю присвячено теоретичному дослідженню підходів вітчизняних та зарубіжних вчених щодо визначення сутності поняття економічної безпеки підприємства. Узагальнення результатів досліджень науковців дозволили зробити висновок про існування різних підходів (захисного, ресурсного, гармонізаційного та ін.) до визначення економічної безпеки підприємства, що забезпечує багатоаспектність та багатоплановість досліджень і, водночас, ускладнює процеси її вивчення та оцінювання. Зроблено висновок, що забезпечення економічної безпеки підприємства передбачає в першу чергу ефективну протидію внутрішнім і зовнішнім загрозам, а система управління економічною безпекою повинна «вбудовуватись» в систему управління підприємством.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, захищеність підприємства, внутрішні та зовнішні загрози

Аннотация. Данная статья посвящена теоретическому исследованию подходов отечественных и зарубежных ученых по определению сущности понятия экономической безопасности предприятия. Обобщение результатов исследований ученых позволили сделать вывод о существовании различных подходов (защитного, ресурсного, гармонизационных и др.) к определению экономической безопасности предприятия, которая обеспечивает многоаспектность и

многоплановость исследований и одновременно усложняет процессы ее изучения и оценки. Сделан вывод, что обеспечение экономической безопасности предприятия предполагает в первую очередь эффективное противодействие внутренним и внешним угрозам, а система управления экономической безопасностью должна «встраиваться» в систему управления предприятием.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, защищенность предприятия, внутренние и внешние угрозы.

Summary. This article is devoted to a theoretical study of the approaches of domestic and foreign scientists to determine the essence of the concept of economic security of an enterprise. A generalization of the research results of scientists allowed us to conclude that there are various approaches (protective, resource, harmonization, etc.) to determining the economic security of an enterprise, which ensures the multidimensionality and versatility of research and at the same time complicates the processes of its study and assessment. It is concluded that ensuring economic security of an enterprise implies, first of all, effective counteraction to internal and external threats, and the economic security management system should be «integrated» into the enterprise management system.

Key words: economic security of the enterprise, enterprise security, internal and external threats.

Постановка проблеми. Розвиток України протягом останніх років відбувається в надзвичайно складних і неоднозначних за соціально-економічними наслідками умовах. Воєнний конфлікт на Сході України, стагнація економіки, зниження рівня життя населення актуалізують питання забезпечення економічної безпеки на всіх рівнях управління: макро-, мезо-, мікроекономічному, особистісному. Зокрема, на мікроекономічному рівні питання забезпечення економічної безпеки стають пріоритетними з огляду на те, що більшість українських підприємств, працюючи в нестабільному економічному і суспільно-політичному середовищі, переживають глибокий спад виробництва і знаходяться або в критичному стані або в стані банкрутства.

Необхідність перманентного забезпечення належного рівня економічної безпеки зумовлюється об'єктивно існуючим для кожного підприємства завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення головних цілей своєї діяльності. Рівень економічної безпеки залежить від рівня ефективності уникнення керівництвом і спеціалістами підприємства можливих загроз, усунення наслідків окремих негативних впливів чинників зовнішнього і внутрішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми управління економічною безпекою підприємств присвячено ряд робіт вітчизняних і закордонних науковців, зокрема: Ю. С. Погорелов, Т. М. Адаменко [1], Г. І. Рзаєв [2], Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко [3], Н. Й. Реверчук [4] та ін.

Незважаючи на широкий спектр питань, охоплених дослідженням цих економістів, недостатньо опрацьованими у науковій літературі залишається питання, зокрема, систематизації а узагальнення підходів до визначення категорії економічної безпеки. Це обумовило основну мету та завдання даного дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Вивчення наукової літератури для виявлення

основних підходів до трактування сутності економічної безпеки, їх систематизації та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Категорія «економічна безпека» є відносно новим об'єктом досліджень вчених (починаючи з 30-х рр. XX століття). Водночас, на основі досліджень в даній сфері вже сформовані: категоріальний апарат з використанням специфічних термінів (загроза, небезпека, індикатор безпеки тощо), методологічний інструментарій аналізу економічної безпеки на всіх рівнях управління. В цілому, сформовано науку про економічну безпеку — безпекознавство — сукупності знань про безпеку різних соціально-економічних систем і закономірності її забезпечення.

Водночас, поняття економічної безпеки трактується вченими неоднозначно. В цілому, підходи до тлумачення економічної безпеки підприємства в сучасній науковій економічній літературі розрізняють за ознаками [1–3]:

- 1) за імперативними (головними вихідними) поняттями: захисний, діяльнісний, ресурсний, та гармонізаційний підходи;
- 2) за концептами (метою та підходом до забезпечення економічної безпеки підприємства): захисний, діяльнісний, ресурсний, гармонізаційний, процесний, конкурентний підходи;
- 3) за об'єктом захисту: захисний, ресурсний, конкурентний, стійкісний, процесний та гармонізаційний;
- 4) за спрямованістю економічної безпеки підприємства: як забезпечення умов збереження його майна і комерційної таємниці, як захист від недобросовісної конкуренції, як захищеність підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз, як стан стійкості, рівноваги та найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для стабільного функціонування підприємства, як стан виробничої системи, за якого досягається стійкість та прогресивний розвиток підприємства;
- 5) за концепцією розуміння економічної безпеки: економічна безпека як захищеність від різнома-

Таблиця 1

Узагальнення підходів до визначення категорії економічної безпеки підприємства

Підхід	Автори	Економічна безпека підприємства — це
Захисний	Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко [3, с. 78]	захищеність науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу підприємства від прямих (активних) чи непрямих (пасивних) економічних погроз, наприклад, пов'язаних з неефективною науково-промисловою політикою держави або формуванням несприятливої зовнішньої середовища, і здатність до його відтворення
	Н.Й. Реверчук [4, с. 21]	система активного захисту від можливих матеріальних, людських і фінансових втрат, у якій наявні чи можливі збитки, менші від встановлених норм
	П. Попович [5, с. 93]	комплексна система забезпечення та захисту економічних інтересів організації від зовнішніх та внутрішніх загроз
	С.В. Капітула [6, с. 6]	захищеність підприємства від негативного впливу сукупності соціальних, економічних, екологічних, правових та силових внутрішніх і зовнішніх чинників
Ресурсний	С.М. Ляшенко [7, с. 12]	стан ефективного використання ресурсів і ринкових можливостей підприємства, що забезпечує попередження внутрішніх та зовнішніх загроз і його тривале виживання, стійкий розвиток на ринку у відповідності до обраної місії
	І.І. Цигилик, Т.М. Паневник [8, с. 3]	стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу інформації, технології і техніки, устаткування, прав) та підприємницьких можливостей, за якого гарантується найефективніше їх використання для забезпечення стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам)
	О.Ф. Яременко [9, с. 3]	стан максимально ефективного використання ресурсів, за якого вдається уникнути, ослабити або локалізувати небезпеки і, таким чином, реалізувати мету діяльності в умовах конкурентного середовища за допомогою методів сучасного менеджменту
	О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко [10, с. 99]	стан корпоративних ресурсів і підприємницьких можливостей, при якому гарантується найефективніше їх використання для стабільного функціонування і динамічного науково-технічного і соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам)
	С.Н. Ляшенко [11, с. 12]	стан ефективного використання ресурсів підприємства і наявних ринкових можливостей, що дозволяє попереджати зовнішні і внутрішні загрози, забезпечує життєздатність і стабільний розвиток на ринку відповідно до обраної місії
Діяльнісний	Н.А. Подлужная [12, с. 11]	стан підприємства, за якого економічні параметри дозволяють зберегти головні властивості: рівновагу та сталість при мінімізації загроз
	Т.М. Соколенко [13]	стан підприємства, коли його стратегічний потенціал знаходиться поблизу границь адаптивності, а загроза втрати економічної безпеки зростає в міру наближення ступеня стратегічного потенціалу до граничної зони
	З.Б. Живко [14, с. 1]	стан підприємства, за якого: забезпечується економічний розвиток і стабільність діяльності, здатність своєчасно, адекватно й без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої та зовнішньої ситуації
	С.М. Шкарлет [15, С. 46–47]	стійкий розвиток (тобто збалансований і безперервний), що досягається за допомогою використання всіх видів ресурсів і підприємницьких можливостей, за якими гарантується найефективніше їх використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішньому і зовнішньому негативному впливу (загрозам)
	А.І. Могильний, В.М. Безчастний, Ю.О. Винокуров. [16, с. 9]	стан підприємства, коли реалізуються його основні інтереси, воно є захищеним від внутрішніх та зовнішніх загроз і дестабілізуючих чинників
	М.І. Камлик [17, с. 9]	стан підприємства, коли існує стабільність економічного та фінансового розвитку, ефективність нейтралізації негативних чинників та протидія їхньому впливу на всіх стадіях діяльності
	С. І. Ніколаюк, Д. І. Никифорчук [18, с. 15]	стан, при якому гарантується стабільність функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток
Гармонізаційний	А.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, А.М. Ляшенко [19, с. 87]	міра гармонізації в часі та просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища, які діють поза межами підприємства

нітних загроз та як форма економічного розвитку підприємства.

Зокрема, на думку І. Г. Рзаєва [2], економічна безпека — це здатність підприємства до розвитку, підвищення його конкурентоспроможності та конкурентоспроможності його продукції, що характеризує рівень економічного потенціалу підприємства порівняно з конкурентами в умовах негативного впливу зовнішнього та внутрішнього середовища. Трактуючи економічну безпеку як стан захищеності підприємства від яких загроз отримала більш широке розповсюдження, в тому числі, в працях таких науковців, як: Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко [3, с. 78]; Н. Й. Реверчук [4, с. 21]; П. Попович [5, с. 93]. В межах даного підходу економічна безпека розглядається як стан захищеності підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз, який досягається за рахунок використання ресурсів підприємства, що забезпечує стан захищеності підприємства у довгостроковій перспективі.

Слід зазначити, що підходи до трактування категорії економічної безпеки підприємства історично не змінюють один одного. Саме наявність кількох підходів до визначення економічної безпеки, які суттєво відрізняються, не конкурують і еволюційно не пов'язані між собою, є специфічною особливістю економічної безпекології [1]. Зазначені підходи не можна вважати остаточно сформованими, оскільки кожному з підходів властиві певні переваги та обмеження.

У табл. 1 наведено надано результати узагальнення підходів до визначення категорії економічної безпеки підприємства за найпоширенішими підходами.

Аналіз визначень, наведених у табл. 1 дозволив зробити висновок, що в межах кожного підходу відображено суттєві властивості, зв'язки та відношення економічної безпеки підприємства з іншими категоріями.

Популярним є визначення економічної безпеки з позицій діяльнісного підходу, оскільки саме певний стан підприємства, його властивості є метою управління його економічною безпекою. Забезпечення економічної безпеки підприємства є цілеспрямованою діяльністю, результатом якої є захищеність об'єкта від внутрішніх і зовнішніх загроз за рахунок розробки та реалізації комплексу взаємозв'язаних заходів. Забезпечення економічної безпеки підприємства є суб'єктною діяльністю, оскільки вона підпорядкована потребам, мотивам і цілям власників (керівників) підприємства. Сприйняття загроз, оцінки вірогідності та наслідків їх реалізації безпосередньо залежить від особовим сприйняттям керівниками та власниками підприємства, а також фахівцями з економічної безпеки загроз діяльності підприємства (схильністю до ризику, готовністю приймати відповідальність, особливостями поведінки).

Наявність багатьох визначень поняття «економічна безпека підприємства» пояснюється багатоаспектністю поняття «економічна безпека підприємства», що виявляється у притаманності їй специфічних ознак, які часто не укладаються в одне визначення.

Не можна не погодитися з висновком з цього приводу Ю. С. Погорелова та Т. М. Адаменко: вичерпного, теоретично та методологічно бездоганного визначення поняття «економічна безпека підприємства» поки ще немає в жодному з розглянутих підходів. Практично усім визначенням властиві незавершеність і навіть деяка декларативність, оскільки незалежно від підходу проаналізовані визначення формальні, тобто мають форму, не наповнену відповідним змістом [1].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Існування значної кількості підходів до тлумачення сутності економічної безпеки підприємства є неоднозначним з точки зору теоретико-методологічного та практичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства. Так, забезпечення багатоаспектності, багатоплановості дослідження є позитивним і, водночас, ускладнює процеси вивчення, оцінювання та забезпечення економічної безпеки підприємства.

Тлумачення поняття економічної безпеки в процесі еволюції трансформується і відходить від первинного розуміння цього поняття як стану захищеності підприємства від загроз, видозмінюється та майже абсолютизує зміст прагматичної складової концепції економічної безпеки на рівні підприємства. Внаслідок цього забезпечення економічної безпеки, відповідно до праць окремих науковців, охоплює абсолютно все підприємство й майже підміняє собою управління підприємством в цілому.

Огляду на зазначене, слід особливо підкреслити, що забезпечення економічної безпеки підприємства повинно передбачати перш за все ефективну протидію внутрішнім і зовнішнім загрозам підприємства, система управління економічною безпекою не може замінити систему менеджменту в цілому, а повинна «вбудовуватись», буди важливим елементом системи управління підприємством.

Водночас, використання різних підходів до трактування категорії економічної безпеки обумовлюється специфікою діяльності різних підприємств, різноманітністю умов діяльності, цілей і завдань. Так, для виробничих підприємств доцільним є використання ресурсного підходу. Гармонізаційний підхід дозволить забезпечити економічну безпеку громадських та інших організацій, які в своїй діяльності мають вплив на значну кількість суб'єктів зовнішнього середовища. Діяльнісний підхід є надзвичайно важливим для підприємств на етапі розвитку, оскільки забезпечує досягнення визначених цілей діяльності.

Література

1. Погорелов Ю. С. Проблемы формирования методологического базиса науки об экономической безопасности предприятия / Ю. С. Погорелов, Т. М. Адаменко // Новая экономика. 2015. № 2(66). С. 173–181.
2. Рзаев Г. І. Оцінка конкурентоспроможності підприємства в контексті його економічної безпеки / Г. І. Рзаев // Зб. наук, праць Луцького НТУ. Серія: Економіка та менеджмент. 2010. Вип. 7 (26). Ч. 3. С. 67–77.
3. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: Монографія. / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. К.: Лібра, 2003. 280 с.
4. Реверчук Н. Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур: монографія / Н. Й. Реверчук. Львів: ЛБІ НБУ, 2004. 195 с.
5. Попович П. Економічна безпека підприємства на сучасному етапі розвитку економіки України, методика аналізу // Вісник Тернопільської академії народного господарства. 2010. № 2. С. 93–96.
6. Капітула С. В. Оцінка та управління економічною безпекою підприємства (на прикладі гірничо-збагачувальних комбінатів України): автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / С. В. Капітула. — Криворізький технічн. ун-т. Кривий Ріг, 2009. 20 с.
7. Ильяшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С. Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. 2003. № 3. С. 12–19.
8. Цигилик І. І., Паневник Т. М. Економічна безпека підприємства в системі внутрішнього економічного механізму / І. І. Цигилик, Т. М. Паневник // Економіка, 2007. № 8. С. 3–5.
9. Яременко О. Ф. Механізм управління економічною безпекою машинобудівного підприємства: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / О. Ф. Яременко; Хмельницький національний ун-т. Хмельницький, 2009. 20 с.
10. Ареф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств [монографія] / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. 170 с.
11. Ильяшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С. Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. 2003. № 3(21). С. 11–20.
12. Подлужная Н. А. Выбор критерия экономической безопасности предприятия / Н. А. Подлужная // Наукові праці Донецького державного технічного університету. Серія: Економічна. 2002. Вип. 47. С. 10–16.
13. Соколенко Т. М. Економічна безпека підприємства в умовах транзитивної економіки [Електронний ресурс] / Т. М. Соколенко // Наука і життя: сучасні тенденції. Інтеграція у світову наукову думку: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. інтернетконференції, 19–21 травн. 2011 р. URL: <http://intkonf.org/kand-ped-n-sokolenko-tm-ekonomichna-bezpekaribrgietziya-u-itoaB-igapgiyupoyi-ekopotiki/>
14. Живко З. Б. Економічна безпека підприємства: сутність, механізми забезпечення, управління: [монографія] / З. Б. Живко. Львів: «Ліга-Прес», 2012. 256 с.
15. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: Монографія. К.: Книжкове вид-во НАУ, 2007. 436 с.
16. Могильный А. И. Основы безопасности бизнеса / А. И. Могильный, В. Н. Бесчастный, Ю. О. Винокуров. Донецк: Регион, 2000. 130 с.
17. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: [навч. посіб.] / М. І. Камлик. К.: Атіка, 2007. 432 с.
18. Ніколаюк С. І. Безпека суб'єктів підприємницької діяльності [курс лекцій] / С. І. Ніколаюк, Д. І. Никифорчук. К.: КНТ, 2005. 320 с.
19. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения: [монография] / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. К.: Либра, 2003. 280 с.

References

1. Pogorelov Yu. S. Problemy formirovaniya metodologicheskogo bazisa nauki ob ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya / Yu. S. Pogorelov, T. M. Adamenko // Novaya ekonomika. 2015. #2(66). S. 173–181.
2. Rzaev G. I. Ocinka konkurentospromozhnosti pidpry'yemstva v konteksti yogo ekonomichnoyi bezpeky' / G. I. Rzaev // Zb. nauk, pracz' Lucz'kogo NTU. Seriya: Ekonomika ta menedzhment. 2010. Vy'p. 7 (26). Ch. 3. S. 67–77.
3. Kozachenko G. V. Ekonomichna bezpeka pidpry'yemstva: sutnist' ta mexanizm zabezpechennya: Monografiya. / G. V. Kozachenko, V. P. Ponomar'ov, O. M. Lyashenko. K.: Libra, 2003. 280 s.
4. Reverchuk N. J. Upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpry'yemny'cz'ky'x struktur: monografiya / N. J. Reverchuk. L'viv: LBI NBU, 2004. 195 s.
5. Popovych P. Ekonomichna bezpeka pidpry'yemstva na suchasnomu etapi rozvy'tku ekonomiky' Ukrayiny', metody'ka analizu // Visnyk Ternopil's'koyi akademiyi narodnogo gospodarstva. 2010. #2. S. 93–96.
6. Kapitula S. V. Ocinka ta upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpry'yemstva (na pry'kladi girny'cho-zbagachuvalny'x kombinativ Ukrayiny'): avtoref. dy's... kand. ekon. nauk: 08.00.04 / S. V. Kapitula. Kry'voriz'ky'j texnichn. un-t. Kry'vy'j Rig, 2009. 20 s.

7. Ilyashenko S.N. Sostavlyayushchie ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya i podhody k ih otsenke / S.N. Ilyashenko // Aktualni problemi ekonomiki. 2003. — # 3. S. 12–19.
8. Cy'gy'ly'k I.I., Panevny'k T.M. Ekonomichna bezpeka pidpry'yemstva v sy'stemi vnutrishn'ogo ekonomichnogo mexanizmu / I.I. Cy'gy'ly'k, T.M. Panevny'k // Ekonomika, 2007. — #8. — S. 3–5.
9. Yaremenko O.F. Mexanizm upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu mashy'nobudivnogo pidpry'yemstva: avtoref. dy's...kand. ekon. nauk: 08.00.04 / O.F. Yaremenko; Xmel'ny'cz'ky'j nacional'ny'j, un-t. Xmel'ny'cz'ky'j, 2009. 20 s.
10. Aref'yeva O.V. Planuvannya ekonomichnoyi bezpeky' pidpry'yemstv [monografiya] / O.V. Aref'yeva, T.B. Kuzenko. K.: Vy'd-vo Yevrop. un-tu, 2005. 170 s.
11. Ilyashenko S.N. Sostavlyayushchie ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya i podhody k ih otsenke / S.N. Ilyashenko // Aktualni problemi ekonomiki. 2003. #3(21). S. 11–20.
12. Podluzhnaya N.A. Vyibor kriteriya ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya / N.A. Podluzhnaya // NaukovI pratsI Donetskogo derzhavnogo tehnIchnogo unIversitetu. SerIya: EkonomIchna. 2002. Vin. 47. S.10–16.
13. Sokolenko T.M. Ekonomichna bezpeka pidpry'yemstva v umovax tranzy'ty'vnoyi ekonomiky' [Elektronny'j resurs] / T.M. Sokolenko // Nauka i zhy'ttya: suchasni tendenciyyi. Integraciya u svitovu naukovu dumku: materialy' VII Mizhnar. nauk.-prakt. internetkonferenciyyi, 19–21 travn. 2011 r. URL: <http://intkonf.org/kand-ped-n-sokolenko-tm-ekonomichna-bezpekaribrgietziua-u-y'toua'-igapggiupoui-ekopotiki/>
14. Zhy'vko Z.B. Ekonomichna bezpeka pidpry'yemstva: sutnist', mexanizmy' zabezpechennya, upravlinnya: [monografiya] / Z.B. Zhy'vko. L'viv: «Liga-Pres», 2012. 256 s.
15. Shkarlet S.M. Ekonomichna bezpeka pidpry'yemstva: innovacijny'j aspekt: Monografiya. K.: Kny'zhkove vy'd-vo NAU, 2007. 436 s.
16. Mogilnyiy A.I. Osnovy bezopasnosti biznesa / A.I. Mogilnyiy, V.N. Beschastnyiy, Yu.O. Vinokurov. Donetsk: Region, 2000. 130 s.
17. Kamly'k M.I. Ekonomichna bezpeka pidpry'yemny'cz'koyi diyal'nosti. Ekonomiko-pravovy'j aspekt: [navch. posib.] / M.I. Kamly'k. K.: Atika, 2007. 432 s.
18. Nikolayuk S.I. Bezpeka sub'yektiv pidpry'yemny'cz'koyi diyal'nosti [kurs lekcij] / S.I. Nikolayuk, D. Y'. Ny'ky'forchuk. K.: KNT, 2005. 320 s.
19. Kozachenko A.V. Ekonomicheskaya bezopasnost predpriyatiya: suschnost i mehanizm obespecheniya: [monografiya] / A.V. Kozachenko, V.P. Ponomarev, A.N. Lyashenko. K.: Libra, 2003. 280 s.

Наєзжа Олександра Василівна

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Наезжая Александра Васильевна

Национальный технический университет Украины

«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»

Naiezzha Oleksandra

National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

МОДЕЛЬ ОЦІНКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ЗБАЛАНСОВАНОЇ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ

МОДЕЛЬ ОЦЕНКИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ НА ОСНОВНИИ СБАЛАНСИРОВАННОЙ СИСТЕМЫ ПОКАЗАТЕЛЕЙ

MODEL OF ASSESSMENT OF ENTERPRISE ACTIVITY ON THE BASIS OF A BALANCED SCORECARD

Анотація. У даній статті досліджено поняття та сутність антикризового управління, розглянуто модель оцінки діяльності підприємства, яка дозволяє оцінювати ефективність впроваджених антикризових стратегій. Об'єкт дослідження – антикризове управління на підприємствах України. Предметом дослідження є модель оцінки діяльності підприємств на основі збалансованої системи показників.

Антикризове управління – це процес використання процедур, моделей, методів, які розвивають ефективну взаємодію структурних підрозділів підприємства один з одним та з зовнішнім середовищем [1].

Ключові слова: антикризове управління, антикризова стратегія, оцінка, збалансована система показників.

Аннотация. В данной статье исследовано понятие и сущность антикризисного управления, рассмотрена модель оценки деятельности предприятия, которая позволяет оценивать эффективность внедренных антикризисных стратегий. Объект исследования – антикризисное управление на предприятиях Украины. Предметом исследования является модель оценки деятельности предприятий на основе сбалансированной системы показателей.

Антикризисное управление – это процесс использования процедур, моделей, методов, развивающих эффективное взаимодействие структурных подразделений предприятия друг с другом и с внешней средой [1].

Ключевые слова: антикризисное управление, антикризисная стратегия, оценка, сбалансированная система показателей.

Summary. This article explores the concept and essence of anti-crisis management, the model of assessment of enterprise activity which allows to assessment the effectiveness of the implemented anti-crisis strategies is considered. The subject of the research is crisis management at Ukrainian enterprises. The subject of the study is a model of assessment of enterprise performance based on the basis of a balanced scorecard.

Crisis management is the process of using procedures, models, methods that develop effective interaction of structural units of the enterprise with each other and with the external environment [1].

Key words: crisis management, anti-crisis strategy, assessment, balanced scorecard

Постановка проблеми. Наявні кризові явища у світі, у тому числі в Україні, призводять до послаблення основних економічних показників господарської діяльності підприємств. Через це виникає необхідність застосування ефективних стратегій антикризового

управління, що може дозволити нарощувати стійкість до впливу екзо- і ендогенних факторів ринку та накопичувати антикризовий потенціал підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження антикризового управління

та реалізації стратегій зробили В. Бівер, Д. Воронков, Т. Кун, Л. Малярець, А. Томпсон та інші.

Постановка завдання. Дослідити сутність антикризового керування підприємствами та побудувати модель оцінки діяльності підприємства на основі збалансованої системи показників.

Виклад основного матеріалу. Криза підприємства — циклічний, обмежений в часі стан, якому властиві сильні стійкі коливання параметрів поза допустимими значеннями. Криза виникає через втрату спроможності адаптуватись до впливу ендо- та екзогенних змін. В умовах ринкової економіки криза підприємств нормальний процес. Якщо підприємство може подолати кризові явища та конкурувати на ринку, воно стане більш стійким до кризових явищ в майбутньому [2].

Антикризове управління — це процес використання моделей, методів, які розвивають ефективну взаємодію структурних підрозділів підприємства зовнішнім середовищем [1]. Це робиться для подолання негативних факторів у діяльності та створенню умов, які сприяють економічному оздоровленню господарської діяльності підприємства.

Аналізуючи економічну літературу, можна сказати, що не існує універсального механізму управління, за допомогою якого будь-яке підприємство може вивести себе із кризи [3], але можна сформулювати основні принципи антикризового управління:

- обмеженість в часі;
- професіоналізм персоналу;

- однорівневість системи прийняття управлінських рішень;
- розпаралелювання процесів управління;
- децентралізація управління;
- гнучкість та динамічність управління.

Враховуючи це, необхідно розробити комплексну оцінку ефективності механізму антикризового управління. Основою для розробки оцінки антикризового управління стало групування фінансових та нефінансових показників, що впливають на кризові явища, визначення ступеню впливу кожної групи на процес розвитку кризи на підприємстві.

Ефективність стратегії антикризового управління на рівні підприємства запропоновано оцінювати розрахунком загального показника оцінки діяльності підприємства за показниками збалансованої системи [4], в основі покладені кількісні показники за 4-групами збалансованої системи (ліквідність, фінансова стійкість, активна діяльність та менеджмент), які представлені в таблиці 1.

Таким чином, інтегральний показник ефективності механізму антикризового управління розраховується як (1):

$$I_{акур} = K_1 \sum_{i=1}^3 K_{1i} X_i + K_2 \sum_{i=4}^8 K_{2i} X_i + K_3 \sum_{i=9}^{14} K_{3i} X_i + K_4 \sum_{i=15}^{20} K_{4i} X_i \quad (1)$$

де K_{ij} — коефіцієнти впливу показників на загальний інтегральний показник.

Таблиця 1

Показники збалансованої системи, розподілені за групами з урахуванням факторів впливу

Група впливу	#	Показник
Ліквідність	1	Коефіцієнт загальної ліквідності (коефіцієнт покриття)
	2	Коефіцієнт швидкої ліквідності
	3	Коефіцієнт абсолютної ліквідності
Фінансова стійкість	4	Коефіцієнт концентрації власного капіталу
	5	Коефіцієнт маневреності власного капіталу
	6	Коефіцієнт фінансової незалежності
	7	Коефіцієнт забезпечення власними коштами
	8	Коефіцієнт інвестування
Активна діяльність	9	Коефіцієнт оборотності оборотних активів
	10	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості
	11	Коефіцієнт завантаження оборотних активів
	12	Коефіцієнт оборотності запасів
	13	Рентабельність активів, %
	14	Рентабельність власного капіталу, %
Менеджмент	15	% браку
	16	Кількість гарантійних звернень
	17	Кількість днів несплаченої вчасно заробітної плати, дні
	18	Кількість постачальників
	19	Кількість днів простою підприємства
	20	Плинність кадрів, %

Враховуючи можливий розвиток кризових явищ, постає проблема розробки оптимальної стратегії антикризового управління, яка сприяла би зменшенню значення інтегрального показника. Дану економічну задачу можна розглядати як задачу оптимізації.

Для вибору оптимальної форми антикризового управління використано визначення прогнозного значення показників збалансованої системи моделю авторегресії з ковзним середнім. Прогнозовані значення показників збалансованої системи задані співвідношеннями (2):

$$x_i^{(j+1)} = \sum_{k=1}^{p_i} \alpha_{ik} x_i^{(j-k+1)} + \sum_{m=1}^{q_i} \beta_{im} \varepsilon_{im}^{(j-m+1)} + c_i, \quad (2)$$

де $x_i^{(j)}$ — значення i -го показника збалансованої системи за місяць j ;

p_i, q_i — порядок авторегресії та ковзного середнього для i -го показника збалансованої системи;

$\alpha_{i1}, \dots, \alpha_{ip_i}, \beta_{i1}, \dots, \beta_{iq_i}, c_i$ — авторегресійні коефіцієнти, коефіцієнти ковзного середнього та константи для i -го показника збалансованої системи;

M — кількість показників у збалансованій системі;

N — кількість місяців моделювання.

Можна записати обмеження коефіцієнтів у наступному вигляді:

$$\alpha_{ik \min} \leq \alpha_{ik} \leq \alpha_{ik \max}, \quad (3)$$

$$\beta_{im \min} \leq \beta_{im} \leq \beta_{im \max}, \quad (4)$$

$$c_{i \min} \leq c_i \leq c_{i \max}, \quad (5)$$

Метою дослідження є мінімізація інтегрального показника (вибір найкращої антикризової стратегії). Маємо цільову функцію:

$$J = K_1 \sum_{i=1}^3 K_{1i} X_i + K_2 \sum_{i=4}^9 K_{2i} X_i + K_3 \sum_{i=10}^{16} K_{3i} X_i + K_4 \sum_{i=17}^{23} K_{4i} X_i \quad (6)$$

Отже, отримуємо модель вигляду:

$$K_1 \sum_{i=1}^3 K_{1i} X_i^{(j)} + K_2 \sum_{i=4}^9 K_{2i} X_i^{(j)} + K_3 \sum_{i=10}^{16} K_{3i} X_i^{(j)} + K_4 \sum_{i=17}^{23} K_{4i} X_i^{(j)} \rightarrow \min \quad (7)$$

$$X_i^{(j)} - \sum_{k=1}^{p_i} \alpha_{ik} X_i^{(j-k)} - \sum_{m=1}^{q_i} \beta_{im} \varepsilon_m - c_i = 0,$$

$$i \in [1, M], j \in [1, N], p_i, q_i \in R$$

$$\alpha_{ik \min} \leq \alpha_{ik} \leq \alpha_{ik \max},$$

$$i \in [1, M], k \in [1, p_i], \alpha_{ik \min}, \alpha_{ik \max} \in R,$$

$$\beta_{im \min} \leq \beta_{im} \leq \beta_{im \max},$$

$$i \in [1, M], m \in [1, q_i], \beta_{im \min}, \beta_{im \max} \in R,$$

$$c_{i \min} \leq c_i \leq c_{i \max},$$

$$i \in [1, M], c_{i \min}, c_{i \max} \in R,$$

$$K_1 \sum_{i=1}^3 K_{1i} X_i + K_2 \sum_{i=4}^9 K_{2i} X_i + K_3 \sum_{i=10}^{16} K_{3i} X_i +$$

$$+ K_4 \sum_{i=17}^{23} K_{4i} X_i - 0.8 \leq 0,$$

$$K_1 \sum_{i=1}^3 K_{1i} X_i + K_2 \sum_{i=4}^9 K_{2i} X_i + K_3 \sum_{i=10}^{16} K_{3i} X_i +$$

$$+ K_4 \sum_{i=17}^{23} K_{4i} X_i \geq 0,$$

$$X_i^{(j)} \geq 0, i \in [1, M], j \in [1, N].$$

Для того, щоб можна було підібрати стратегію та інструменти антикризового керування згідно значення інтегрального показника, можна використовувати наступну інтерпретацію меж оцінки стратегії антикризового керування:

- в межах $[0-0,4]$ — бажано застосовувати запобіжний механізм антикризового керування;
- в межах $[0,4-0,8]$ — стабілізаційний механізм;
- в межах $[0,8-1]$ — інструменти радикального механізму.

Таким чином, для визначення напрямку антикризової стратегії використовується модель, яка побудована на фінансових та нефінансових показниках, і відображає стан підприємства та наявність кризових явищ.

Висновки. В статті розглянуто сутність антикризового керування, запропоновано модель оцінки діяльності підприємства на основі збалансованої системи показників, за допомогою якої можна оцінити стан підприємства та підібрати відповідні заходи в рамках антикризової стратегії.

Література

1. Борзенко В.І. Антикризове управління: навчальний посібник / В.І. Борзенко. Х.: Видавництво Іванченка І.С., 2016. 232 с.
2. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. К.: Київський національний торговельно-економічний університет, 2001. 580 с.
3. Антикризисное управление / Под ред. Э.М. Короткова. М.: Инфра-М. 2003. 364 с.
4. Погребняк А.Ю. Процедура вибору механізму антикризового управління на підприємствах машинобудування / А.Ю. Погребняк // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». 2016. № 13. С. 242–250.

УДК 339.138.021: 637.5.03

Невалов Андрій Георгійович

кандидат економічних наук,

доцент кафедри реклами та зв'язків з громадськістю

Інститут журналістики

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Невалов Андрей Георгиевич

кандидат экономических наук,

доцент кафедры рекламы и связей с общественностью

Институт журналистики

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Nevalov Andrey

Candidate of Economic Sciences,

Associate Professor of Department of Advertising and Public Relations

Institute of Journalism

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Скопеч Лана Ігорівна

студентка магістратури

спеціальності «Журналістика та медіакомунікації»

Інституту журналістики

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Скопеч Лана Игоревна

студентка магистратуры

специальности «Журналистика и медиакоммуникации»

Института журналистики

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Skopets Lana

Master's Student of the Specialty «Journalism and media communications»

Institute of Journalism of

Taras Shevchenko National University of Kyiv

СЕГМЕНТУВАННЯ ЦІЛЬОВОЇ АУДИТОРІЇ ПРИ РОЗРОБЦІ РЕКЛАМНОЇ КАМПАНІЇ НА ВТОРИННОМУ РИНКУ АВТО

СЕГМЕНТИРОВАНИЕ ЦЕЛЕВОЙ АУДИТОРИИ ПРИ РАЗРАБОТКЕ РЕКЛАМНОЙ КАМПАНИИ НА ВТОРИЧНОМ РЫНКЕ АВТО

SEGMENTATION OF THE TARGET AUDIENCE WHEN DEVELOPING AN ADVERTISING CAMPAIGN IN THE MARKET OF USED AUTO

Анотація. В статті розглянуто питання сегментації споживачів вторинного ринку автомобілів, як важливої складової розробки рекламної стратегії просування товарів. Виявлені основні фактори, що впливають на рішення про покупку авто на вторинному ринку, який становить вагомую частку автомобільного сегменту в Україні. Проаналізовані основні

тенденції серед споживачів на вторинному ринку авто. Сформульовані основні цілі проведення сегментування ринку. Розглянута методологія, яку варто використовувати у процесі сегментування аудиторії.

Ключові слова: сегментування, комплексне сегментування, цільова аудиторія, автомобільний ринок, споживач.

Анотація. В статье рассмотрены вопросы сегментации потребителей вторичного рынка автомобилей, как важной составляющей разработки рекламной стратегии продвижения товаров. Выявлены основные факторы, влияющие на решение о покупке авто на вторичном рынке, который составляет весомую долю автомобильного сегмента в Украине. Проанализированы основные тенденции среди потребителей на вторичном рынке авто. Сформулированы основные цели проведения сегментирования рынка. Рассмотрена методология, которую следует использовать в процессе сегментирования аудитории.

Ключевые слова: сегментирование, комплексное сегментирование, целевая аудитория, автомобильный рынок, потребитель.

Summary. The article considers the issues of segmentation of consumers of the used car market, as an important component of developing an advertising strategy for promoting goods. The main factors that influence the decision to purchase used cars are identified, the market of which makes up a significant share of the automobile segment in Ukraine. The main trends among consumers in the market of used cars are analyzed. The main objectives of market segmentation are formulated. The methodology that should be used in the process of audience segmentation is considered.

Key words: segmentation, complex segmentation, target audience, automotive market, consumer.

Постановка проблеми. Автомобільна індустрія завжди шукає способи, за допомогою яких зможе впроваджувати рекламні інновації і звертатися до своїх клієнтів. І вторинний ринок автомобілів є, мабуть, одним із сегментів, що має найвищий попит. Незважаючи на те, що на ринку старих автомобілів є кілька проблем, глибоке розуміння цільової аудиторії даної галузі буде мати велике значення в поліпшенні процесів рекламного просування.

Всупереч поширеній думці, попит на автомобілі вторинного ринку досить великий. Причина такого попиту досить проста. Автомобілі більше не розглядаються, як засіб пересування: тепер вони є символом статусу. Це пояснює тенденцію зростання імпорту автомобілів з пробігом та підвищення їх продажів [18].

П'ять років тому цикл володіння автомобілем становив близько 7 років. Сьогодні цикл володіння скоротився до 4 років, і аналітики ринку вважають, що до 2021 року цей термін може скоротитися до 3 років. Зниження циклу володіння також означає, що якість автомобілів на вторинному ринку досить висока, а отже, покупка такого авто — це повне співвідношення ціни та якості.

За даними Укравтопрому, в жовтні 2019 роки українці зареєстрували 27 тис. легкових автомобілів з пробігом, ввезених із-за кордону. У порівнянні з торішнім жовтнем реєстрації імпортованих старих легкових авто збільшилися у 2,3 рази [19].

Щоб зрозуміти, як виграти на цьому ринку, роздрібним продавцям необхідно знати, хто їх покупці автомобілів, які аспекти на їхню думку є важливими, які гравці задовольняють ці потреби, і як індустрія може дивувати і радувати цих клієнтів, щоб заволодити їх прихильністю. Оскільки переваги клієнтів можуть сильно відрізнятися в залежності від сегментів і географії, роздрібні продавці автомобілів

вторинного ринку повинні визначити конкретні атрибути клієнта і знати, за допомогою якого рекламного звернення їх залучати і продавати автомобілі.

Через зростання конкуренції на автомобільному ринку компанії постійно шукають альтернативні методи, щоб підвищити власний дохід. Одним з методів бізнесу є аналіз сегментації ринку. На даному етапі в дослідженні робиться спроба оцінити основу для сегментації в автомобільному секторі України..

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Теоретичні та практичні аспекти сегментації ринку досліджено у працях таких вітчизняних та іноземних науковців: Бутенко Н. В. [3], Деміхов В. Ю. [5], Длігач А. О. [6], Зозулев А. В. [7], Костерин А. Г. [8], Коротков А. [9], Куденко О. В. [10], Крофт М. Дж. [11], Лазаренко К. А. [12], Ментух О. Ф. [13], Окландер Т. О. [16], Осипов Н. А. [17], та ін. Питання рекламного просування автомобільного сегменту досліджено у роботах Бризгунова О. Д. [4], Мороз Л. А. [15] та інших вчених.

Попри те, що автомобільний ринок України займає одне з провідних місць по розвитку рекламної діяльності, кількість робіт, присвячених сегментуванню аудиторії українського ринку легкових автомобілів, зокрема вторинному ринку авто, є досить обмеженою. Більшість таких робіт містять загальні огляди ринку або розгляд діяльності окремих компаній-виробників чи конкретних автодилерів.

Отже, питання сегментування автомобільного ринку залишаються донині недостатньо дослідженими, що визначило актуальність та мету статті.

Метою статті є удосконалення методичних засад щодо сегментування аудиторії на вторинному автомобільному ринку для подальшого формування стратегії просування товару — рекламної кампанії.

Виклад основного матеріалу. Сегментація ринку — це процес, що дозволяє взяти весь неоднорідний ринок

для продукту і розділити його на кілька сегментів, кожен з яких має відрізнятися від іншого в усіх аспектах. На сьогодні автомобільна індустрія є однією з найшвидших по зростанню секторів у світі, а її динамічні фази зростання пояснюються характером конкуренції, життєвим циклом продукції та споживчим попитом.

Існує безліч способів сегментування ринку автомобілів. Важливим аспектом є те, що для вторинного ринку авто сегментація повинна бути орієнтована тільки на групи споживачів та їхні потреби, а не на клас автомобілів. Це означає, що класифікація різних типів автомобілів (таких як седани, універсали, кабриолети тощо) не є прийнятним підходом до сегментації ринку вторинних автомобілів. Ці типи автомобілів є продуктовими рішеннями, розробленими для задоволення потреб конкретних споживчих сегментів, проте не є ключовим фактором для побудови рекламного повідомлення.

Перший крок у побудові сегментації ринку — визначення інструментарію сегментування. Розпочати варто з величезного переліку критеріїв і характеристик, які можна використовувати для поділу

і угруповання своїх клієнтів. У перелік потрібно додати все, що може стати корисним, а вже потім звужувати отриману інформацію. Для сегментування споживачів потрібно вирішити, які фактори найбільш важливі й актуальні. Після виявлення факторів можна розпочинати поділ клієнтів на групи, створюючи профілі клієнтів.

Досить часто найскладнішою частиною сегментування ринку є отримання інформації про клієнтів. Серед найрозповсюдженіших та найефективніших методів є такі:

- 1) дослідження в Інтернеті: для отримання місцевої інформації варто виконати онлайн-пошук «демографічних даних» та місця перебування.
- 2) питання до споживачів: опитування, анкетування, нотатки під час продажу, або телефонні дзвінки клієнтам. Часто це найефективніший і найточніший спосіб інтерпретувати, хто саме буде купувати авто.

Для комплексного сегментування аудиторії вторинного ринку авто доречно здійснювати глибинний аналіз аудиторії за наступними методиками (табл. 1):

Таблиця 1

Методики сегментування аудиторії

Модель сегментування	Сутність	Критерії
AIO — Activities, Interests, Opinions	Дозволяє виявити психографічні характеристики, та описує життєвий стиль споживача.	Психографічна типологія з'ясовується в прив'язці до певного регіону (одна або кілька країн), до певного часу і іноді в прив'язці до певної групи товарів. У зв'язку з цим психографічну сегментацію неможливо абсолютно поширювати на інші регіони, інший час, інші види товарів.
LOV — list of values	Містить перелік 9 цінностей, які респонденти ранжують по важливості.	Метод використовується для диференціації споживачів за трьома вимірами: внутрішній фокус; міжособистісний фокус; зовнішній фокус. Споживачі з акцентом на внутрішньо орієнтовані цінності прагнуть контролювати своє життя, беручи незалежні рішення. Люди з зовнішньою орієнтацією більш схильні узгоджувати свою купівельну поведінку з більшістю в суспільстві.
W5 — What? Who? Why? When? Where?	Методика визначення цільової аудиторії і складання її психологічного портрета, в основі якої закладено п'ять питань.	Що? (What?) — сегментація за типом товару: що ви пропонуєте групі споживачів? Хто? (Who?) — сегментація за типом споживача: хто купує товар / послугу? Яка стать, вік? Чому? (Why?) — сегментація за типом мотивації до здійснення покупки і споживання: яка потреба або мотивація клієнта? яку проблему вирішує товар / послуга? Коли? (When?) — сегментація по ситуації, в якій купується продукт: коли споживачі хочуть придбати товар / послугу? Де? (Where?) — сегментація за місцем покупки: в якому місці відбувається ухвалення рішення про покупку і сама покупка? Маються на увазі точки контакту з клієнтом, де можна вплинути на рішення.
Карта споживача	Профіль споживача можна умовно розділити на дві складові: це фактична і поведінкова інформація.	Фактична частина профілю — це соціодемографічні дані: ім'я, стать, вік, освіта, політичні погляди, релігійна лояльність, соціальний статус, місце проживання, сімейний стан, фінансовий стан та інше. Поведінковий фактор допомагає зрозуміти звички, мотивацію, коло інтересів, проблеми, надії і очікування споживача. Як саме людина робить вибір, що впливає на рішення купити продукт або відмовитися від покупки, який параметр є головним (якість товару, відома марка, вартість, думка друзів тощо).

Джерело: складено авторами на основі [14; 20; 21]

На основі отриманих результатів з кожної методики варто реалізувати комплексне сегментування аудиторії, що буде складатися з 4 основних показників та являти собою повну картину усіх цільових сегментів вторинного ринку авто.

Комплексне сегментування містить наступні складові:

1. Демографічна сегментація. Цей метод сегментації заснований на таких змінних, як вік, стать, рід занять, рівень освіти, рівень доходу та сімейний стан. Ці типи особистих атрибутів можуть допомогти визначити області інтересу. Наприклад, людина в групі 20–30 років буде мати інші проблеми і цілі, ніж людина в групі 50–60 років.

2. Поведінкова сегментація. Сегментація з цієї точки зору заснована на поведінці групи стосовно продукту або послуги. Прикладами є знання, ставлення до себе, частота використання і лояльність. Знання цієї точки зору може бути дуже корисним при розробці пропозицій послуг, а також рекламної стратегії просування.

3. Психографічна сегментація — часто згадувана як сегментація способу життя — цей метод вимірюється діяльністю та інтересами. Цей тип сегментації може бути особливо актуальним при продажах автомобілів, оскільки багато клієнтів можуть бути ентузіастами певних типів автомобілів, або членами автоклубів тощо.

4. Сегментація за перевагами — метод, заснований на перевагах, які людина шукає у володінні та обслуговуванні автомобіля. У той час, як передбачувана вигода однієї людини від володіння транспортним засобом може бути безпекою і надійністю, в іншого — імідж і престиж. Ця інформація може бути дуже потужною при розробці рекламних повідомлень.

Після проведення сегментування аудиторії за представленими методиками, результат сегментування потребує узагальнення, із використанням наступного інструментарію:

1. Карта емпатії.

Головне завдання карти емпатії — скласти детальний портрет ідеального споживача для кон-

кретного продукту. Вона дозволяє візуалізувати ідеї і поглянути на продукт очима споживача. Ви зрозумієте, чи здатний ваш товар розв'язувати його проблеми, адже якщо це не так, ніяка реклама та вкладення не зроблять пропозицію переконливим для покупця [22].

2. Карта цінності бренду.

Карта цінності бренду показує, як споживачі сприймають співвідношення між ціною і якістю конкуруючих пропозицій. Практичне значення карти цінності дуже велике, бо це інструмент, що дозволяє компаніям ефективно управляти співвідношенням «цінність / ціна» своєї пропозиції [2].

3. 3D аватари потенційних споживачів.

Портрет, або аватар цільового споживача — це усереднений образ потенційного покупця, Який складається для створення більш ефективної маркетингової стратегії і, як правило, містить наступні характеристики: вік, сімейний стан, рівень доходів, місце проживання, стать, сфера зайнятості, рівень посади, потреби, страхи, бажання тощо [1].

Ключова частина нашого дослідження, що було проведено серед клієнтів автосалону, що спеціалізується на продаж авто з пробігом, включала опитування понад 350 покупців вторинних авто в автосалонах м. Києва у період з травня 2019 р. по вересень 2019 р., із подальшим сегментуванням за вищеописаними методиками (див. табл. 2, 3, 4, 5).

За результатами опитування було виявлено як подібні характеристики, так і відмінності серед покупців нових та старих автомобілів, що в подальшому використовувалися для розробки стратегії рекламної кампанії.

Існують основні подібні характеристики у двох сегментах, а саме щодо віку і досвіду: приблизно три чверті обох груп старші за 35 років, і більш як 90 відсотків обох груп мають досвід покупки автомобілів. Однак в підході до покупки є деякі суттєві відмінності. Для покупки автомобілів з пробігом витрачають приблизно на 40 відсотків більше часу на онлайн-дослідження в процесі покупки, ніж покупці нових автомобілів, які витрачають в середньому менш ніж 7 годин.

Таблиця 2

Аналіз аудиторії за моделлю АІО

	Чоловіки (75%)	Жінки (25%)
Activities — Діяльність	Робота, власний бізнес, покупки, спорт, подорожі, відпочинок, кар'єра	Робота, хобі, різноманітні заходи розважального характеру, спорт, відпочинок, покупки, подорожі
Interests — Інтереси	Сім'я, друзі, автомобілі, громадські заходи, відпочинок, бізнес-пропозиції, особисті досягнення, зовнішній вигляд, Інтернет, орієнтація на заробіток	Активне життя, Інтернет, сім'я, друзі, заходи, вечірки, зовнішній вигляд, виставки, відпочинок, нові можливості, подорожі, досягнення
Opinions — Думки	Бажання підвищити своє соціальне становище, придбавши автомобіль на вигідних умовах.	Бажання поєднати комфорт, зовнішній вигляд та оптимальну цінову пропозицію. Концентрація на особистих перевагах.

Примітка: сформовано на основі даних анкетування клієнтів

Таблиця 3

Аналіз аудиторії за методикою LOV

	Чоловіки	Жінки
Загрози від найбільшого до найменшого	1. Самореалізація (27%) 2. Відчуття досягнення (14%) 3. Забава і задоволення (13%) 4. Відчуття приналежності (12%) 5. Бути шанованим (10%) 6. Самоповага (7%) 7. Безпека (7%) 8. Теплі стосунки з іншими (6%) 9. Хвилювання (4%)	1. Самореалізація (24%) 2. Відчуття приналежності (17%) 3. Самоповага (12%) 4. Безпека (10%) 5. Відчуття досягнення (10%) 6. Теплі стосунки з іншими (8%) 7. Хвилювання (8%) 8. Бути шанованим (6%) 9. Забава і задоволення (5%)

Примітка: сформовано на основі даних анкетування клієнтів

Таблиця 4

Аналіз аудиторії за методикою W5

Питання	Спосіб сегментації	Відповідь	
What/ ЩО?	За типом товару/послуги	Послуги підбору та доставки автомобіля із США	
Who/ ХТО?	За типом споживача	Чоловіки: 18–24 роки (45%); 24–55 років (55%).	Жінки: 35–44 роки (75%); 44 і більше (25%).
Why/ ЧОМУ?	За типом мотивації до здійснення покупки	Бажання мати власний транспортний засіб (35%)	
		Бажання поміняти транспортний засіб на кращу модель (35%)	
		Економія коштів за рахунок придбання закордоном (25%)	
		Можливість заробітку на авто із США (5%)	
When/ КОЛИ?	За ситуацією, в якій здійснюється покупка	Фінансова можливість (100%)	
Where/ ДЕ?	За каналами збуту/джерелами трафіку	Сайт (60%)	
		Соціальні мережі (40%)	

Примітка: сформовано на основі даних анкетування клієнтів

Таким чином, був зроблений висновок, що невідповідність обумовлено декількома важливими:

- Мінливість якості автомобілів з вторинного ринку. Істотні відмінності можуть існувати в надійності і цінах на ідентичні автомобілі з пробігом в порівнянні з новими автомобілями, які не мають історії володіння і мають заводські гарантії. Зважаючи на цей фактор, побудова рекламної стратегії просування товарів на вторинному ринку авто має базуватися на таких аспектах як надійність та якість.
- Бюджет і кредитоспроможність. Більше покупців автомобілів з вторинного ринку мають обмежені бюджети, і їх середній кредитний рейтинг нижче, що обмежує їм доступ до варіантів фінансування. Тож, при розробці рекламної кампанії варто врахувати фінансовий аспект, наголосивши на перевагах та можливостях покупки даного типу товарів для потенційних клієнтів.
- Недовіра до продавців. Тільки 8 відсотків покупців автомобілів з пробігом покладаються виключно на рекомендації продавців у дилера при купівлі автомобіля. Інші приймають рішення на основі власних попередніх досліджень, а тому правильно побудована рекламна стратегія просування товару

становитиме майже 90 відсотків успіху компанії на автомобільному ринку.

На основі проведеного дослідження була сформована карта цінності бренду вторинного автомобільного ринку (див. табл. 6), карта емпатії (див. рис. 1), а також 3D аватари потенційних споживачів найбільш привабливих сегментів цільової аудиторії вторинного ринку авто (див. табл. 7).

Зрештою, відмінності між аудиторією, що купує нові автомобілі, та аудиторією, що купує авто з пробігом, виникають через характер старих і нових автомобілів: покупці зазвичай припускають, що будь-який новий автомобіль даної моделі значною мірою однаковий за якістю і надійністю, і має сильну підтримку бренду. З іншого боку, багато покупців автомобілів з пробігом припускають, що кожний транспортний засіб має унікальні характеристики в процесі експлуатації й часто не має гарантії бренду. Ці фактори, поряд з кредитними відмінностями, спонукають споживачів проводити більше досліджень і довіряти своїм власним спостереженням. Отже, продавці вторинного ринку автомобілів мають більше шансів втратити покупців, перш ніж вони коли-небудь звернуться за послугою, в порівнянні з дилерами нових автомобілів.

Таблиця 5

Карта споживача

Група ЦА	Чоловіки від 18 до 24 років (45%)	Чоловіки від 24 до 55 років (55%)
Статус	Приймають рішення	Приймають рішення
Джерело трафіку	Соціальні мережі (Інстаграм, Ютуб); сайт	Соціальні мережі (Інстаграм, Ютуб); сайт
Завдання	Стати власником першого транспортного засобу, самореалізуватися в очах соціуму шляхом покупки автомобіля, підвищити життєвий комфорт.	Змінити старий транспортний засіб на новіший, придбати другий/третій автомобіль у сім'ю, підвищити свій соціальний статус
Проблема, що хвилює	Фінансова сторона, стан автомобіля, що купується, логістичний процес, тривалість доставки.	Ризики, які отримають при покупці автомобіля у США (невідповідність реального стану із описом), фінансова сторона, логістичний процес.
Питання	Через скільки часу я отримаю авто? Що входить у вартість послуг? Які є ризики? Чи відповідатиме зовнішній вигляд авто фотографії?	Чому ціна авто настільки нижча за ціну тієї ж моделі в Україні? Які є ризики? Скільки часу піде на доставку авто? Із чого складається ціна послуг?
Що не питають, але це важливо	Де можна знайти нові деталі, щоб відремонтувати пошкодження? У яких випадках компанія не несе відповідальності за реальний стан авто?	Чи вигідна це авто для пересування? Чи є раціональною покупка цієї моделі? У яких випадках компанія не несе відповідальності за реальний стан авто?
Група ЦА	Жінки від 35 до 44 років (75%)	Жінки від 45 і більше (25%)
Статус	Приймають рішення	Приймають рішення
Джерело трафіку	Соціальні мережі (Інстаграм, Ютуб); сайт	Соціальні мережі (Інстаграм, Ютуб); сайт
Завдання	Купити перший автомобіль, змінити старий автомобіль на новий, підвищити свій соціальний статус, економія коштів, отримати схвалення від знайомих/друзів.	Обновити модель автообіля, підвищити рівень комфорту, економія коштів, раціональний вибір автомобіля.
Проблема, що хвилює	Фінансова сторона, стан автомобіля, що купується, логістичний процес, тривалість доставки, потреба у ремонті.	Фінансова сторона, стан автомобіля, ризики при покупці авто із США, логістика автомобіля.
Питання	Що входить у вартість послуг? Які є ризики? Чи відповідатиме зовнішній вигляд авто фотографії?	Чому ціна авто настільки нижча за ціну тієї ж моделі в Україні? Які є ризики? Скільки часу піде на доставку авто? Чи відповідатиме зовнішній вигляд авто фотографії?
Що не питають, але це важливо	У яких випадках компанія не несе відповідальності за реальний стан авто? Чому може затриматися процес доставки авто клієнту?	У яких випадках компанія не несе відповідальності за реальний стан авто? Чому може затриматися процес доставки авто клієнту?

Примітка: сформовано на основі даних анкетування клієнтів

Отже, сегментування ринку містить в собі отримання клієнтської бази та поділ її на більш дрібні сегменти людей, згрупованих за загальними характеристиками. Це дозволяє продавцям автомобілів виходити на ринок, привертати увагу і фокусуватися на конкретних групах, які з найбільшою ймовірністю можуть купити, збільшуючи рекламну рентабельність інвестицій.

Висновки. Сучасний етап розвитку вторинного автомобільного ринку характеризується попитом, що зростає, попри складнощі, що виникають у процесі продажу даного типу товарів. Споживачі сьогодні стоять перед вибором: новий автомобіль з салону чи автомобіль з пробігом за нижчу вартість. Тому, для розробки рекламної стратегії просування свого товару варто проводити сегментування ринку та виділяти аудиторію в окремі сегменти. Нами було

проведено сегментацію ринку задля визначення різниці між аудиторією, що купує нові автомобілі та споживачами вторинного ринку авто, а також розроблену методологію для поглибленого аналізу сегментів даного ринку при розробці рекламної кампанії.

Результати опитування свідчать про доцільність застосування при розробці рекламних кампаній запропонованих методик, адже завдяки глибинному аналізу кожного цільового сегмента можна встановити відмінності споживачів, що є основою, на якій доцільно будувати рекламні стратегії у зазначеній сфері. Запропонована методологія може використовуватися не лише при організації рекламної діяльності у автомобільній сфері, а і для інших ринків промисловості.

Таблиця 6

Карта цінності бренду

Фактори	Властивості	Вигода	Статус
Ціна	Ціна на авто буде залежати від можливостей і побажань клієнта, можуть бути знижки на послуги компанії.	Клієнт може придбати авто у гарному стані у рамках свого бюджету.	Дуже важливо
Сертифікація авто	Компанія бере вирішення питань з сертифікацією на себе.	Автомобіль буде відповідати українським стандартам.	Дуже важливо
Перевірка історії та стану авто	Клієнти отримують фотозвіти та технічні звіти про стан авто.	Клієнт точно проінформований, у якому стані він отримає авто.	Дуже важливо
Організація послуг «під ключ»	Компанія надає повний пакет послуг, беручи на себе всі клопоти з оформлення необхідної документації, допомагає з розмитненням, ремонтом і сертифікацією.	Клієнту не потрібно розбиратися із документацією та вивчати усі процеси самостійно.	Важливо
Безпечність фінансових вкладень	Компанія гарантує чесне обслуговування, реальне отримання покупки	Клієнт може не перейматися щодо безпеки власних коштів	Важливо

Примітка: сформовано на основі даних анкетування клієнтів

Рис. 1. Карта емпатії

Джерело: складено автором на основі [22]

Таблиця 7

3D аватари потенційних споживачів

Споживач	Максим	Іван	Віктор	Катерина	Наталя
Вік	21 рік	30 років	45 років	30 років	45 років
Стать	Чоловіча	Чоловіча	Чоловіча	Жіноча	Жіноча
Діяльність	Студент	Менеджер високої ланки	Має власний бізнес	Безробітна, має фінансове забезпечення від чоловіка	Цілеспрямована бізнес-леді високого достатку, незаміжня
Ключова особливість	Покупка авто — одна з перших глобальних цілей до самореалізації	Не економить на собі, має достатньо коштів щоб дозволити собі те, що хоче	Має дружину та дітей, раціональний, прагне покращити рівень життя	Полюбляє приділяти час собі, приймає рішення свого чоловіка, однак має право вибору	Звикла самотійно досягати своїх цілей
Сфера інтересів	Друзі, навчання, активне життя, різноманітні заходи розважального характеру, вечірки, спорт, мода, серіали, покупки, подорожі, ресторани, клуби	Активне життя, Інтернет, публічні заходи, членство у клубах, вечірки, нові можливості, подорожі, відпочинок, особисті досягнення, зовнішній вигляд, кар'єрна орієнтація	Сім'я, діти, робота, різноманітні заходи, тренінги, кар'єрна орієнтація, конференції, громадське життя	Активне життя, різноманітні заходи розважального характеру, вечірки, спорт, мода, серіали, покупки, подорожі, ресторани, клуби	Сім'я, діти, друзі, домашні улюбленці, відпочинок, активне життя, подорожі, Інтернет, книги, нові можливості
Де дуже часто проводить свій час? (офлайн)	Громадські місця, рідше вдома	Громадські місця, бари, ресторани, спортзал	Вдома із сім'єю або друзями, на роботі	Громадські місця, нічні заклади, спортзал, салони краси, дім	Вдома, доглядає за дітьми, рідше в громадських місцях
Де дуже часто проводить свій час? (онлайн)	Instagram та YouTube (групи для автомобілістів, улюблені блогери)	Instagram та YouTube (бізнес групи, лідери думок, групи з порадами щодо просування бізнесу, групи з анонсами заходів, спорт-заходів)	Бізнес-форуми, блоги лідерів думок, корисні зв'язки	Instagram (групи з анонсами заходів, спорт клуби, магазини одягу, цитати та красиві картинки, естетичні послуги та догляд за собою)	Бізнес форуми, листування у соціальних мережах, Instagram (групи з анонсами подорожей, новими закладами у місті, з порадами щодо догляду за собою, психологічні групи)
Які рішення пробував (ла) раніше?	Це перше рішення про покупку авто	Придбав нове авто в Україні	Придбав нове авто з салону в Україні	Придбала нове авто з салону в Україні	Придбала авто нове в Україні
Проблеми	Невпевненість у собі	Незадоволення соціальним статусом на фоні знайомих	Нестача комфорту, модель авто не відповідає соціальному статусу	Незадоволення соціальним статусом на фоні знайомих, застаріла модель авто	Модель авто давнього року випуску, прагнення до змін
Біль	Прагнення до самостійності	Прагнення бути ще кращим	Невпевненість у гарантіях, яке б/у авто отримаєш насправді	Страх не знайти те, що буде кращим за наявне, і за доступною ціною	Страх вкладати гроші у товар, який ти не бачив персонально
Що викликає найбільшу радість у нашій послугі?	Можливість зробити недосяжне реальним	Можливість реалізувати свою давню мрію	Можливість зекономити кошти, отримавши дещо більше	Можливість придбати авто класу «люкс» за прийнятну ціну	Можливість придбати авто класу «люкс» за прийнятну ціну
Хто його/її кумири?	Дрейк, Стів Джобс	Ілон Макс, Дмитро Портнягін	Марк Цукерберг, Білл Гейтс	Кайлі Дженер, Анджеліна Джо	Меган Маркл, Марія Єфросініна
Які надії пов'язує з нашою пропозицією?	Викликати захоплення у знайомих та протилежної статі, позбутися комплексів	Побачити захоплення отосуючих, стати вневнішим	Бути в тренді, викликати захоплення у дружини та дітей, зробити життя комфортнішим	Викликати захоплення серед знайомих, почуватися впевненіше	Довести собі, що всього можна досягнути самотійно

Що думає про ціну?	Більш реальна ціна щодо можливостей	Відповідність ціни і якості	Дуже вигідна ціна на послуги та товар	Ціна не так важлива, головне якість та стан авто	Дуже вигідна ціна на послуги та товар
Чи купував (ла) раніше рішення подібні до нашого? Якщо так — які враження? Якщо ні — що завадило?	Ні, тільки розглядав можливі варіанти, завадив надто малий бюджет	Звертався до подібних компаній, проте вирішив придбати авто в Україні через непрозорість послуги	Ні, купляв авто у автомобільному салоні, не знав про можливість привезти авто з-за кордону	Ні, купляла авто у автомобільному салоні, рішення було обумовлене думкою чоловіка	Ні, купувала авто у Україні, не чула про дану послугу
Чи готовий до купівлі? Якщо так — що йому заважає купити?	Так, може заважати брак коштів	Так, проте необхідно вибрати правильний варіант, аби не помилитися	Готовий до купівлі, проте необхідно вивчити всю інформацію	Так, сумніви щодо стану авто	Так, відповідність ціни та якості, сумніви щодо правильності рішення
Який спосіб оплати максимально зручний?	Готівка	Готівка / банківська картка	Банківська картка	Банківська картка	Банківська картка

Примітка: сформовано на основі даних анкетування клієнтів

Література

1. Аватар клиента // In-scale. 2018: Веб-сайт In-scale. URL: <https://in-scale.ru/blog/avatar-klienta>
2. Алешина И. В.. Поведение потребителей: учебник. М.: Экономисте, 2006. 525 с.
3. Бутенко Н. В. Сегментація ринку товарів промислового призначення / Н. В. Бутенко // Формування ринкових відносин в Україні. 2011. № 2. С. 3–10.
4. Бризгунов О. Д. Рекламні стратегії та тактики просування автомобільного бренду (на прикладі марки «Лексус») / О. Д. Бризгунов, О. В. Тагільцев // Збірник студентських публікацій «Реклама та зв'язки з громадськістю: проблеми, тенденції, перспективи розвитку» Частина 1. Єкатеринбург, 2011. С. 39–42. 37
5. Демихов В. Ю. Сущность, факторы и виды сегментирования рынка в маркетинге зарубежных компаний / В. Ю. Демихов. М.: Макс Пресс, 2005.
6. Длігач А. О. Підходи до сегментування ринку / А. О. Длігач // Вісник економічної науки України. 2006. № 2. С. 87–91.
7. Зозульєв А. В. Сегментирование рынка: [учеб. пособ. для студ. вузов] / А. В. Зозульєв. Х.: Студцентр, 2003. 270 с.
8. Костерин А. Г. Практика сегментирования рынка: Планирование сегментов. Сбор данных. Позиционирование / А. Г. Костерин [и др.]. СПб.: ПИТЕР, 2002. 270 с.
9. Коротков А. Сегментация за важливістю властивостей продукту / А. Коротков // Маркетинг. 2010. № 5(54). С. 20–24.
10. Куденко О. В. Розвиток факторів сегментування ринку в сучасних умовах / О. В. Куденко // Економіка та підприємництво: зб. наук. пр. молодих учених та аспірантів. 2012. Вип. 29. С. 207–212.
11. Крофт М. Дж. Сегментирование рынка: Пошаговое руководство по созданию прибыли бизнеса / М. Дж. Крофт. СПб.: Питер, 2001. 250 с.
12. Лазаренко К. А. Сегментування ринку в системі маркетингової діяльності підприємства / К. А. Лазаренко // Управління розвитком. 2014. № 15. С. 38–40.
13. Ментух О. Ф. Аналіз методів сегментування ринку / О. Ментух // Науковий вісник Тернопільського Національного Економічного Університету. 2008. № 5. С. 52–60.
14. Методика Шеррингтона 5W // Actualmarketing. 2018: Веб-сайт Actualmarketing. URL: <https://actualmarketing.ru/praktikum/metodika-sherringtona-5w/>
15. Мороз Л. А. Тенденції розвитку українського автомобільного ринку і маркетингова комунікаційна політика його учасників / Л. А. Мороз // Вісник Нац. ун-ту «Львів. політехніка». 2012. № 735. С. 154–159.
16. Окландер Т. О. Моделі сегментування ринку на основі психографічних ознак / Т. О. Окландер // Економічні інновації. 2013. Вип. 54. С. 216–222.
17. Осипов Н. А. Организация маркетинга и выбор рыночных сегментов: [учеб. пособ. для высш. учеб. завед.] / Н. А. Осипов [и др.]. М.: Юпитер, 2005. 290 с.
18. Ринок автомобілів // Авто24. 2019: Веб-сайт Авто24. URL: https://auto.24tv.ua/ru/chto_ozhidaet_ukrainskij_avtorynok_v_blizhajshee_vremya_prognoz_jekspertov_n14596/ — Назва з екрана.

19. У жовтні активізувалися реєстрації розмитнених іномарок з пробігом // УкрАвтопром. 2019: Веб-сайт УкрАвтопром. URL: <http://ukrautoprom.com.ua/u-zhovtni-aktivizuvalisya-reyestraci%20%97-rozmitnenix-inomarok-z-probigom> — Назва з екрана.

20. Activities, Interests and Opinions — AIO // Investopedia. 2018: Веб-сайт Investopedia. URL: <https://www.investopedia.com/terms/a/activities-interests-and-opinions.asp>

21. How to manage customer value // CGMA. 2012: Веб-сайт CGMA. URL: <https://www.cgma.org/resources/tools/how-to-manage-customer-value.html>

22. What Is an Empathy Map? // SolutionsIQ. 2012: Веб-сайт SolutionsIQ. URL: <https://www.solutionsiq.com/resource/blog-post/what-is-an-empathy-map/>

УДК 339.5

Рахман Махбубур Сидикович

кандидат економічних наук,

доцент кафедри маркетингу, менеджменту та підприємництва

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Rakhman Mahbubur

кандидат экономических наук,

доцент кафедры маркетинга, менеджмента и предпринимательства

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

Rakhman Mahbubur

PhD in Economics, Associate Professor of the

Department of Marketing, Management and Entrepreneurship

V.N. Karazin Kharkiv National University

Свтушенко Вікторія Анатоліївна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри маркетингу, менеджменту та підприємництва

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Evtushenko Viktoriia Anatolievna

кандидат экономических наук,

доцент кафедры маркетинга, менеджмента и предпринимательства

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

Evtushenko Viktoriia

PhD in Economics, Associate Professor of the

Department of Marketing, Management and Entrepreneurship

V.N. Karazin Kharkiv National University

Василяшко Наталія Миколаївна

студентка

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Vasylashko Nataliia Nikolaevna

студентка

Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина

Vasylashko Nataliia

Student of Economic Faculty

V.N. Karazin Kharkiv National University

**ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇН BRICS**

**ИССЛЕДОВАНИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТРАН BRICS**

**THE RESEARCH OF FOREIGN ECONOMIC
ACTIVITIES OF BRICS COUNTRIES**

Анотація. У статті проведено дослідження діяльності країн-членів угруповання BRICS. Проаналізовано рівень економічного розвитку та зовнішньоекономічної діяльності: ВВП, населення, експортно-імпортні операції. Виконано аналіз слабких та сильних сторін зовнішньоекономічної діяльності BRICS, виявлені фактори впливу. Методом екстраполяції створено прогностичні моделі експорту та імпорту. Визначено тенденції розвитку економічних та торгових процесів в угрупованні. Запропоновано проект рекомендацій щодо покращення взаємодії країн-учасниць угруповання.

Ключові слова: BRICS, ВВП, аналіз, експорт, структура, динаміка, прогноз, рекомендації.

Аннотация. В статье проведено исследование деятельности стран-членов группировки BRICS. Проанализирован уровень экономического развития и внешнеэкономической деятельности: ВВП, населения, экспортно-импортные операции. Выполнен анализ слабых и сильных сторон внешнеэкономической деятельности BRICS, выявлены факторы влияния. Методом экстраполяции создано прогностические модели экспорта и импорта. Определены тенденции развития экономических и торговых процессов в группировке. Предложен проект рекомендаций по улучшению взаимодействия стран-участниц группировки.

Ключевые слова: BRICS, ВВП, анализ, экспорт, структура, динамика, прогноз, рекомендации.

Summary. The article deals with the activities of the BRICS member countries. The research paper analyzes the level of economic development and foreign economic activity: GDP, population, export-import operations. The analysis of the weaknesses and strengths of BRICS foreign economic activity was carried out and the factors of influence were identified. The extrapolation method was used to create export and import predictive models. The tendencies of development of economic and trade processes in the group are determined. A draft recommendation is proposed in order to improve the interaction between country members of the group.

Key words: BRICS, GDP, analysis, exports, structure, dynamics, forecast, recommendations.

Постановка проблеми. Об'єднання країн BRICS є одним із нових та найбільш конкурентоспроможних блоків в глобальній економіці та інших галузях. Доказом цього є наступні показники: населення країн BRICS складає понад 43% від загальної чисельності населення світу; ВВП країн BRICS досягає 30% від світового об'єму; країни BRICS у своєму розпорядженні мають 20% іноземних інвестицій; в країнах BRICS зосереджено 45% робочої сили; частка міжнародної торгівлі країн BRICS складає 15%; на країни BRICS відводиться 45% сільськогосподарської індустрії; територія, яку займають країни BRICS, складає 26% площі всієї планети [1].

Оскільки дане об'єднання є відносно новим, країни які входять у блок мають високі темпи економічного, науково-технологічного та інтелектуального розвитку, володіють значними природними, капітальними та трудовими ресурсами, здійснюють інноваційні підходи та стимули для розвитку своїх країн, тому дослідження значення країн BRICS на світовій арені є досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням становлення та діяльності інтеграційного об'єднання BRICS займалися такі науковці як: Шабаліна Л. В., Макаревич Д. А., Осіпов Г. В., Макаров В. А., Стьопін В. С., Степашин С. В., Давидов В. М., Акаєв А. А., Коротаєв А. В., Малков С. Ю., Ануфрієв І. Є., Кузнецов Д. І. та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Неформальний блок «BRICS» існує вже майже двадцять років, а питання про її подальший розвиток стає все більш дискусійним. Щодо угруповання склалися різні точки зору: одні вважають, що BRICS може стати основою нового світового по-

рядку, інші — що об'єднання країн не здатне істотно впливати на світові процеси, треті розглядають угруповання в основному як анти західну коаліцію.

Мета статті. Дослідження економічної співпраці країн які входять до інтеграційного об'єднання BRICS, визначення проблематики, тенденцій та перспектив розвитку угруповання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відкритість суспільної системи щодо зовнішньої взаємодії є основою міжнародних стосунків. Пріоритетом є політична сфера та політичне співробітництво, що визначає напрям руху держави, її імідж на міжнародній арені та ефективність суспільного розвитку. Головне місце у міжнародному просторі нині відводиться інтеграційним процесам. Поняття інтеграції пов'язане із зміцненням взаємозалежності і злагодженості елементів соціальної системи. Термін «інтеграція» походить від латинського «integer» і означає: або стан зв'язків окремих диференційованих частин в ціле, або процес відновлення цілісності, взаємного зближення і утворення взаємозв'язків, які призводять до такого стану. Аналіз літературних джерел щодо проблем інтеграції дозволяє дійти висновку, що «інтеграція» належить до понять, які мають властивість з часом змінювати зміст, демонструвати часткове або повне зміщення семантики [2].

В сучасних умовах світової економіки різні питання подальшого активного розвитку країн BRICS, а також їх ефективної участі в сучасному міжнародному товарообігу, поступового зміцнення позицій на всій політичній арені, активного спільного створення різних фінансових інститутів, в цілому, набувають великого значення в рамках вказаного угруповання, а також за її межами.

Співпрацю в рамках BRICS не можна розглядати як щось зрозуміле та ідеальне: угруповання не є однорідним, між Бразилією, Росією, Індією, Китаєм і ПАР існує безліч відмінностей не тільки економічного, але й політичного і культурного характеру. Значні відмінності у фінансових системах країн блоку ускладнюють прийняття єдиного підходу в економічній діяльності: фінансові системи Китаю і Індії більш закриті, ніж у Росії, Бразилії і ПАР [3].

Незважаючи на розташування в різних географічних поясах не заважає досягати поставлених цілей: поштовхування світового зростання, перегляду величин квот в МВФ і підтримці зростання економік, що розвиваються. Віддаленість країн, розташованих на трьох різних континентах, створює непереборні труднощі в області логістики і може серйозно ускладнити процес торгівлі між країнами.

З моменту утворення інтеграційного об'єднання БРІКС, значимість Бразилії, Росії, Індії та Китаю в світовому масштабі серед 251 країн світу зросла. На сучасному етапі країни BRICS — це лідери світу, який розвивається, що стало реальністю завдяки впливу деяких глобальних чинників: чисельності населення, площі території та зростаючим економікам.

На частку держав-учасниць BRICS у 2018 р. припадає 40% населення планети (3136,1 млн. ос.), 26% площі земної поверхні (39744199 кв. км) і близько 30% світового ВВП (21219,4 млрд. дол. США); держави володіють та контролюють близько 43% світових валютних резервів що відповідає 4442,6 млн. дол. США, і їх частка продовжує зростати (рис. 1) [4].

Китай є лідером за обсягом валютних резервів угруповання, що відповідає 70% загального обсягу резервів об'єднання у сумі 3095 млн. дол. США. Наступним володарем валютних резервів BRICS є Росія, частка якої у 2018 р. склала 11% у сумі 492,2 млн.

дол. США, Індія та Бразилія мають по 9% (419,99 та 383,8 млн. дол. США відповідно). Найменша ж частка валютних резервів належить Південній Африці що складає 51,64 млн. дол. США або 1%.

ВВП є головним показником, на основі якого проводяться міжнародні порівняння та характеризується розмір економіки тієї чи іншої країни світу. За останні 5 років ВВП Бразилії збільшилось на 1,5%, Росії — 8,3%, Індії — 42,7%, Китаю — 38,2%, ПАР — 10,6% (рис. 2).

Загальний обсяг зовнішньоторгових операцій країн BRICS у 2018 р. склав 6756,3 млрд. дол. США, що складає близько 14% світового товарообігу, причому сальдо торгівлі додатне, оскільки обсяги експорту за 2014–2018 рр. перевищують обсяги імпорту понад 440,0 млрд. дол. США (рис. 3). Порівняно з 2014 роком у 2016 році обсяги експорту знизились на 16,47%, а імпорту на 22,91%, ситуація пов'язана з погіршенням економічної стабільності Бразилії та Південно-африканської республіки. У рейтингу неідеальності держав Американського Фонду миру Бразилія стала однією із чотирьох країн, показники яких погіршилися найбільше у світі [13].

Торгова взаємодія між державами, що входять в об'єднання BRICS, протягом останніх років постійно розширювалася, стрімко зростали обсяги експорту та імпорту продукції, при збереженні даної тенденції й надалі, це дозволить зайняти передові позиції країнам угруповання на світовому ринку у майбутньому.

Світовий лідер експорту товарів Китай очолює рейтинг експорту угруповання та у 2018 р. досяг обсягу 324,2 млрд. дол. США що на 188,7 млрд. дол. США більше показника 2016 р. (рис. 4). Сальдо зовнішньоторговельного балансу країни у 2017–2018 рр. відповідає 189,1–178,9 млрд. дол. США відповідно.

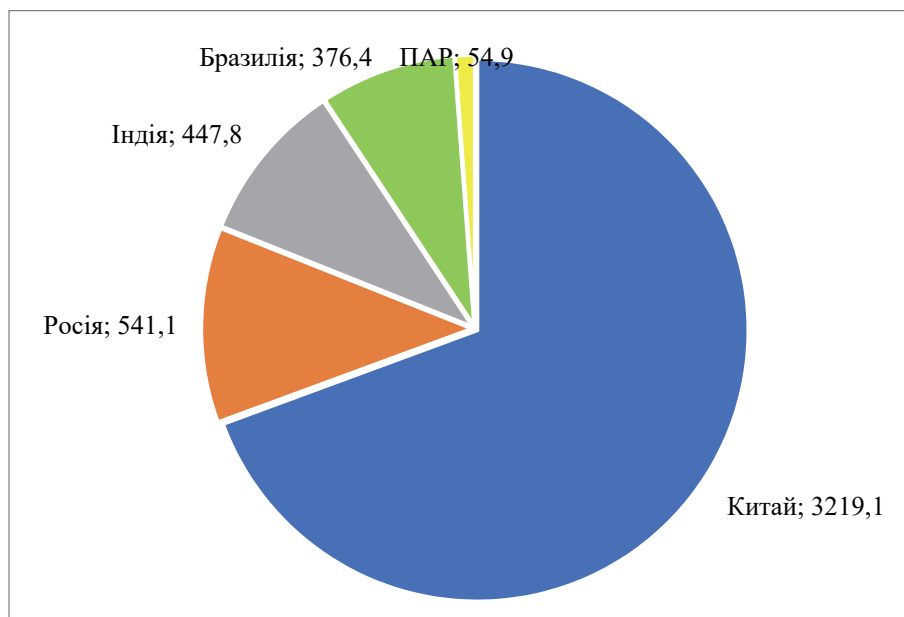

Рис. 1. Структура валютних резервів за країнами угруповання, у млн. дол. США [5–9]

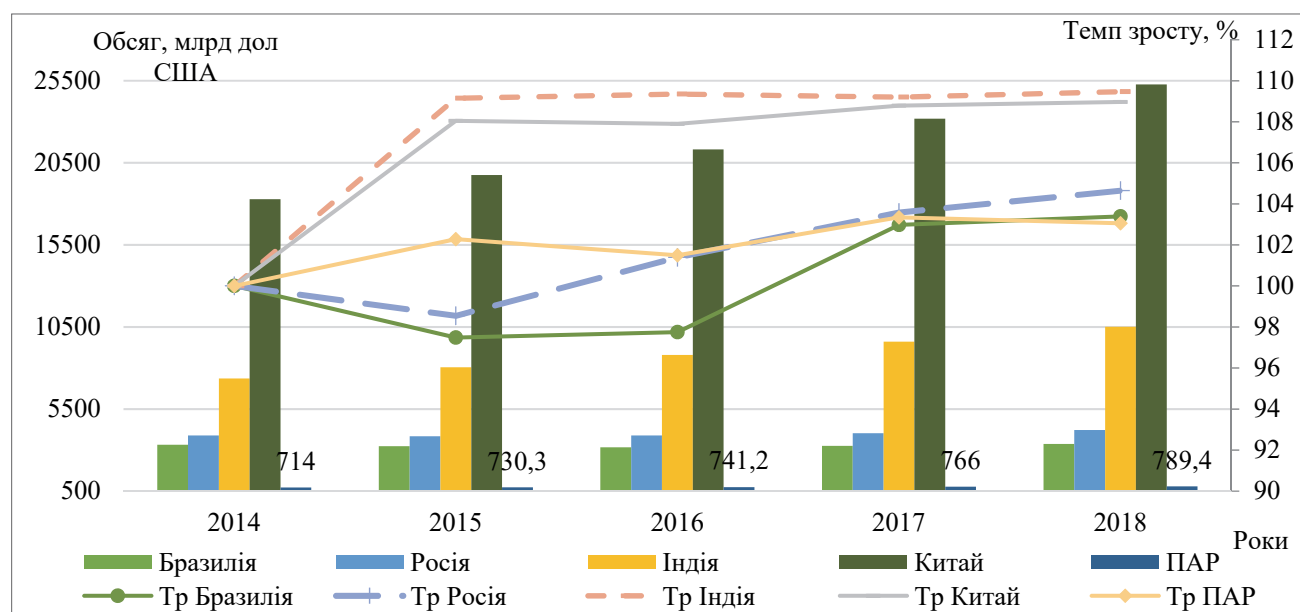

Рис. 2. Динаміка ВВП за країнами угруповання за 2014–2018 рр., у млрд. дол. США [10]

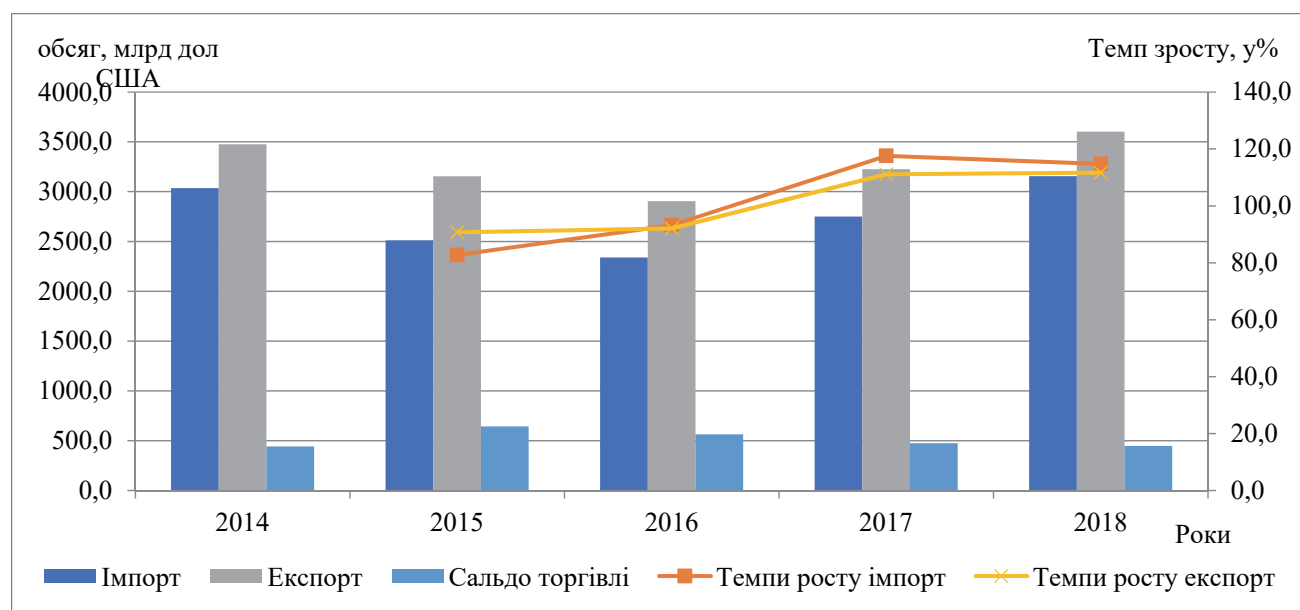

Рис. 3. Динамічні зміни обсягів зовнішньої торгівлі товарами BRICS (ліва шкала, в млрд. дол. США) та їх динаміка (права шкала, %) за 2014–2018 рр. [11]

Індія серед інших країн має найменші обсяги експортних операцій, та у 2018 р. досягнув 29,6 млрд. дол. США, а імпорт перевищує у 3 рази у сумі 93 млрд. дол. США, що показує від'ємне сальдо торгівлі у сумі (–63,4 млрд. дол. США). Бразилія показує стабільний позитивний приріст експортних операцій та має додаткове сальдо торгівлі на рівні 27,0–52,8 млрд. дол. США за період. Південно-Африканська Республіка є країною, що розвивається, тому її показники є відносно низькими у порівнянні з іншими членами об'єднання: експорт у 2018 р. становить 35,7 млрд. дол. США, а імпорт — 22 млрд. дол. США, відповідно сальдо торгівлі додатне.

Країни BRICS постачають на світовий ринок найбільш популярні види продукції з перевагою товарів виробничого походження, а не сировинного. Найбільшу частину в експорті 2018 р. займають електричні машини та обладнання та їх частини; пристрої для запису та відтворення звуку, телевізійні пристрої для запису та відтворення звуку, а також їх частини та приладдя обсяг експорту яких становив 686,398 млрд. дол. США, що на 11% більше проти обсягу експорту статті 2017 р. (рис. 5).

Чималим попитом користуються механічні прилади, ядерні реактори, котли та їх частини, обсяг експорту на світовий ринок склав 480,14 млрд. дол.

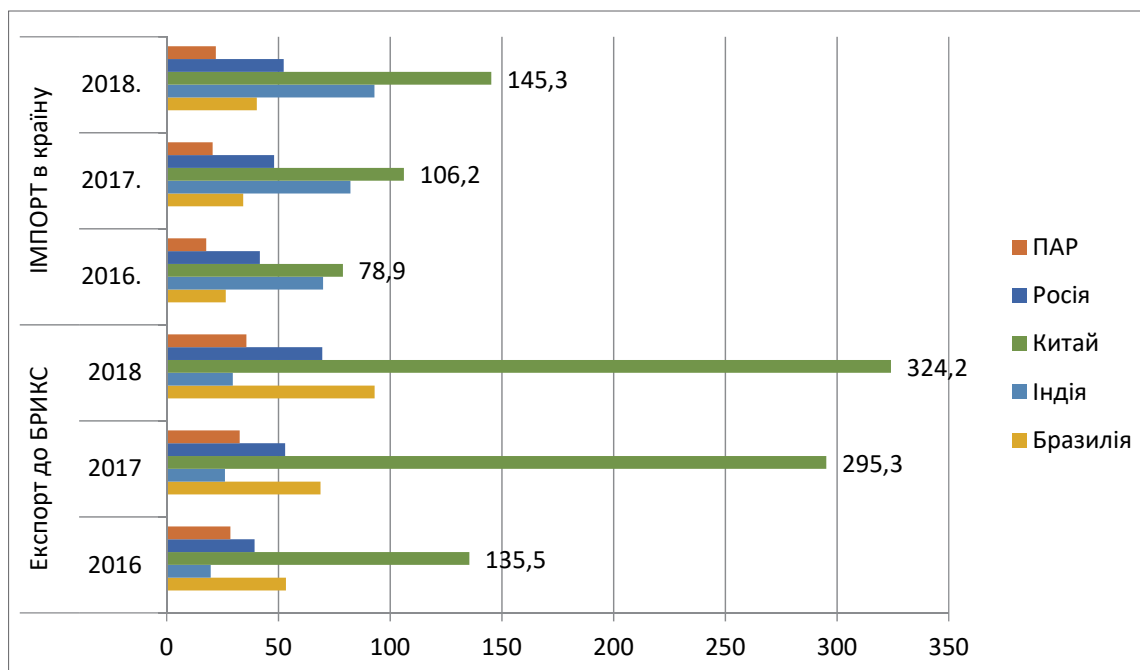

Рис. 4. Структура експорту та імпорту товарів країн BRICS за 2016–2018 рр., у млрд. дол. США [11]

США. На третьому місці серед експортної продукції BRICS знаходяться мінеральні палива, масла та продукти їх перегонки з показником 372,2 млрд. дол. США. До основних статей імпорту країн BRICS відносяться статті: промислові товари, технічне обладнання, товари лікарського походження, транспортні засоби тощо.

Говорячи про різноманітність економік країн BRICS, не можна не згадати про їх ефект взаємодоповнюваності, що відзначають багато дослідників. Китай можна охарактеризувати, як світовий завод, Росія — енергетична імперія, Індія — зовнішній поспіль, Бразилія — склад ресурсів і ПАР — «Золота» країна. Економіки країн БРИКС гармонійно доповнюють один одного [12].

Рис. 5. Топ-10 експортних товарів BRICS [11]

Таблиця 1

SWOT-аналіз зовнішньоекономічної діяльності BRICS

	Сильні сторони (STRENGTHS)	Слабкі сторони (WEAKNESSES)
Внутрішнє середовище	– 43% населення світу; – 30% світового ВВП; – Володіють 20% іноземних інвестицій; – 45% робочої сили; – 15% міжнародної торгівлі; – Володіють 45% сільськогосподарської індустрії; – територія 26% площі всієї планети; – високі темпи зростання економік країн-учасниць та внутрішнього купівельний попит – володіють найбільшими резервами; – наявність різноманітних ресурсів.	– Не рівнозначні в економічному відношенні; – Можливість створення єдиної валюти в BRICS мізерно мала; – мають занадто різне геополітичне становище, військові доктрини, економічні стратегії; – Нерівномірний розвиток країн; – Високий рівень корупції; – Присутність мовного та культурного бар'єру.
	Можливості (OPPORTUNITIES)	Загрози (THREATS)
Зовнішнє середовище	– З огляду на зростаючий технологічний, індустріальний, науковий потенціал всіх перерахованих країн, військово-технічна співпраця з цими державами може і повинна вийти на якісно новий рівень; – Вихід країн BRICS на ринки третіх країн; – Створення спільного фінансового інституту для розрахунків; – Економічний потенціал Бразилії, Росії, Індії і Китаю дозволять стати найбільшими домінуючими економіками до 2050 року; – Розширення складу BRICS («Наступні одинадцять»)	– Втрати інвесторів; – Неякісна робота фінансового інституту на території країн-учасниць; – Натиски з боку країн Заходу; – Конкуренція з боку нових багатосторонніх структур (Африканський союз, Карибське співтовариство, Ліга арабських держав та ін.).

В результаті проведеного SWOT-аналізу було виявлено сильні та слабкі сторони, можливості та загрози майбутнього розвитку об'єднання (табл. 1). BRICS за відносно нетривалий період свого існування має високий рівень розвитку і з кожним роком рухається до найкращих показників на світовому ринку.

Для вирішення існуючих проблем необхідно: налагодження стосунків між країнами-учасницями, урівноваження економічного стану, боротьба з корупцією та ін. Для подальшого розвитку об'єднанню треба орієнтуватися на підтримку відносин як в середині угруповання, так і з іншими країнами, що дозволить збільшити попит на свою продукцію та закріпити передові позиції на міжнародному ринку.

Для розуміння подальшого розвитку даного угруповання необхідно здійснити прогнозування. Використовуючи метод екстраполяції, на основі вихідних даних створено прогнозні моделі експорту та імпорту товарів інтеграційного об'єднання BRICS на 2019–2020 рр.. Очікується що в 2019 році експорт досягне значення 3368,043 млрд. дол. США, а імпорт — 2902,367 млрд. дол. США; у 2020 році експорт досягне значення 3400,282 млрд. дол. США (збільшиться на 0,96% у порівнянні з 2019 р.) (рис. 6), а імпорт — 2950,58 млрд. дол. США. (збільшиться на 1,66% у порівнянні з 2019 р.) (рис. 7). Прогноз було побудовано лише з урахуванням фактору часу який може відрізнятись від фактичних даних в результаті впливу непередбачуваних факторів, які виникнуть в майбутньому.

Проводячи саміти країни BRICS прагнуть покращити торговельно-інвестиційне співробітництво

та взаємний економіко-політичний розвиток. Для досягнення поставлених цілей країнам BRICS слід:

- розвивати діалог з питань внутрішньої інвестиційної політики країн BRICS і підходам до інвестиційними угодами;
- розвивати державно-приватне партнерство щодо реалізації технологічно складних проектів, включаючи інфраструктурні проекти;
- налагоджувати зв'язки і координувати співпрацю з митними органами та портовими адміністраціями;
- розширювати співпрацю між національними статистичними органами в області обміну, збору і аналізу даних за допомогою відповідних механізмів, таких як зустрічі глав національних статистичних відомств країн BRICS;
- розробити короткострокову програму мобільності для молодих підприємців і вчених з країн BRICS, які займаються технологічними та інноваційними проблемами;
- координувати зусилля при організації виставок, галузевих конференцій, налагодження партнерських відносин, інформування партнерів про існуючі ділові можливості BRICS;
- розширювати співпрацю з питань інтелектуальної власності;
- активізувати співпрацю у торгівлі послугами [14].

Висновки. На сьогоднішній день BRICS це угруповання для обговорення загальних проблем, і його найближчим аналогом можна вважати G7. BRICS має велике значення для кожної з країн-учасниць і є впливовою і незамінною платформою

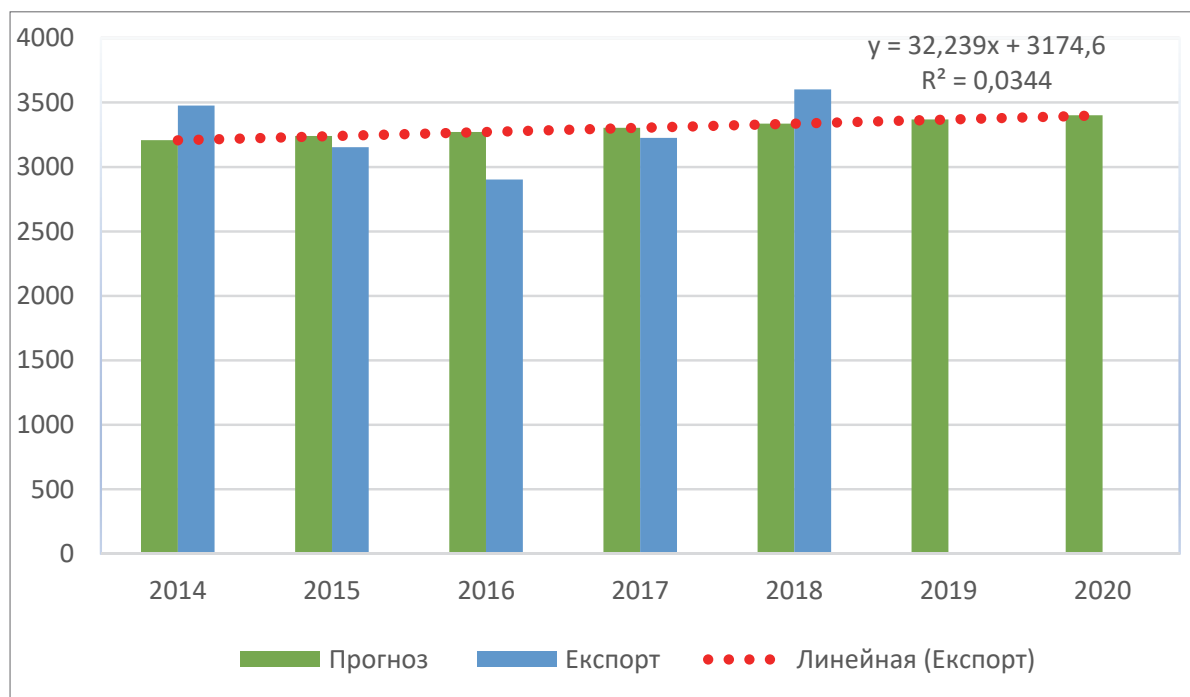

Рис. 6. Прогноз обсягів експорту BRICS на 2019–2020 рр.

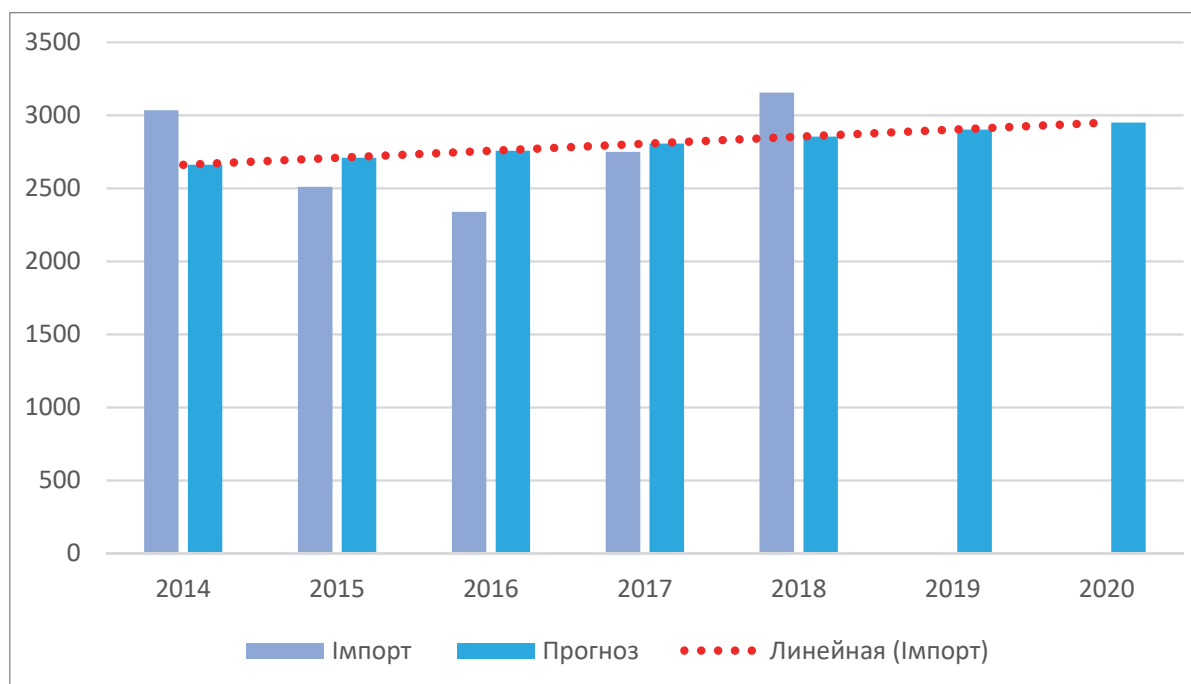

Рис. 7. Прогноз обсягів імпорту BRICS на 2019–2020 рр.

в сферах розвитку багатостороннього фінансового співробітництва, реформування світової валютно-фінансової системи та забезпечення впевненого, стійкого і збалансованого економічного зростання. Існування BRICS як альянсу передбачає посилення зближення країн, їх економічних та соціальних показників, яке, у свою чергу, відіграє особливу роль у діяльності кожної країни-учасниці на міжнародній арені та безпосередньо впливає на добробут націй [15].

Аналіз торгівлі країн BRICS виявив деякі диспропорції і недоліки, але, тим не менш, висуваються конкретні пропозиції щодо їх усунення. Посилення зовнішньоторговельного співробітництва країн «п'ятірки» може суттєво підвищити їх міжнародну конкурентоспроможність і інвестиційну привабливість. Планомірний розвиток взаємної торгівлі, створення в BRICS нових інститутів може перетворити організацію на впливове міждержавне об'єднання, активно залучене в систему глобального регулювання.

Література

1. Арансибия А. В. Конкурентоспособность стран БРИКС в мировой экономике / Международной научно-практической конференции / ИНИОН РАН. Отдел науч. сотрудничества; Отв. ред. Ю. С. Пивоваров. М., 2016. 590 с.
2. Бондаренко В. Д., Ващук Ф. Г. Філософія інтеграції: Монографія. Ужгород, 2011. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/3719>
3. Шабалина Л. В., Лавриненко Т. В. Перспективы развития стран БРИКС Економічний вісник Донбасу. 2016. № 1 (43). С. 56–59.
4. Шевченко Р. И. Объединение BRICS: этапы формирования и перспективы развития / Р. И. Шевченко // ИЗВЕСТИЯ Иркутского госуд. универ. Сер. политология. Религиоведение. 2016. т. 17. С. 43–51. URL: <http://izvestiapolit.isu.ru/ru>
5. Official reserve assets. URL: <http://www.pbc.gov.cn/diaochatongjisi/resource/cms/2019/11/2019110715580915686.htm>
6. International Reserves of the Russian Federation (End of period). URL: https://www.cbr.ru/eng/hd_base/mrrf/mrrf_7d/
7. WEEKLY STATISTICAL SUPPLEMENT. URL: <https://m.rbi.org.in/scripts/WSSViewDetail.aspx?TYPE=Section&PARAM1=2>
8. BANCO CENTRAL DO BRASIL — SDDS. URL: <https://www.bcb.gov.br/estatisticas/grafico/graficoestatistica/reservasInternacionais>
9. International Reserves and Foreign Currency Liquidity — IMF Data. URL: <http://data.imf.org/regular.aspx?key=61280813>
10. Рейтинг стран по объёму ВВП в 2018 году. Статистика стран мира. URL: <http://svspb.net/danmark/vvp-stran.php>
11. International Trade Centre. Trade statistics for international business development. URL: https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c%7c6757%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1
12. Макаревич Д. А. Страны Брикс в мировой экономике. Перспективы развития. Управление экономическими системами. 2015. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/strany-briks-v-mirovoy-ekonomike-perspektivy-razvitiya/viewer>
13. До саміту BRICS: уявна єдність і нові виклики. URL: <http://old.qha.com.ua/ua/analitika/do-samitu-br-ks-uyavna-dnist-i-novi-vikliki/20825/>
14. The Strategy for BRICS Economic Partnership URL: <http://www.brics.utoronto.ca/docs/150709-partnership-strategy-en.html>.
15. Карабаза І. А. Кліпо М. С. Тенденції розвитку країн-учасниць групи БРІКС та їх вплив на сучасні міжнародні економічні відносини. Причорноморські економічні студії. 2017. Випуск 15. С. 6–9.

References

1. Aransibiya A. V. Konkurentosposobnost stran BRIKS v mirovoj ekonomike / Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii / INION RAN. Otdel nauch. sotrudnichestva; Otv. red. Yu. S. Pivovarov. M., 2016. 590 p.
2. Bondarenko V. D., Vashuk F. G. Filosofiya integraciyi: Monografiya. Uzhgorod, 2011. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/3719>
3. Shabalina L. V., Lavrinenko T. V. Perspektivy razvitiya stran BRIKS Ekonomichnij visnik Donbasu. 2016. № 1 (43). P. 56–59.
4. Shevchenko R. I. Obedinenie BRICS: etapy formirovaniya i perspektivy razvitiya / R. I. Shevchenko // IZVESTIYA Irkutskogo gosud. univer. Ser. politologiya. Religiovedenie. 2016. t. 17. P. 43–51. URL: <http://izvestiapolit.isu.ru/ru>.
5. Official reserve assets. URL: <http://www.pbc.gov.cn/diaochatongjisi/resource/cms/2019/11/2019110715580915686.htm>
6. International Reserves of the Russian Federation (End of period). URL: https://www.cbr.ru/eng/hd_base/mrrf/mrrf_7d/
7. WEEKLY STATISTICAL SUPPLEMENT. URL: <https://m.rbi.org.in/scripts/WSSViewDetail.aspx?TYPE=Section&PARAM1=2>
8. BANCO CENTRAL DO BRASIL — SDDS. URL: <https://www.bcb.gov.br/estatisticas/grafico/graficoestatistica/reservasInternacionais>
9. International Reserves and Foreign Currency Liquidity — IMF Data. URL: <http://data.imf.org/regular.aspx?key=61280813>
10. Rejting stran po obyomu VVP v 2018 godu. Statistika stran mira. URL: <http://svspb.net/danmark/vvp-stran.php>
11. International Trade Centre. Trade statistics for international business development. URL: https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c%7c6757%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1
12. Makarevich D. A. Strany Briks v mirovoj ekonomike. Perspektivy razvitiya / D. A. Makarevich // Upravlenie ekonomicheskimi sistemami: elektronnyj nauchnyj zhurnal. 2015. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/strany-briks-v-mirovoy-ekonomike-perspektivy-razvitiya/viewer>
13. Do samitu BRICS: uyavna yednist i novi vikliki. URL: <http://old.qha.com.ua/ua/analitika/do-samitu-br-ks-uyavna-dnist-i-novi-vikliki/20825/>
14. The Strategy for BRICS Economic Partnership. URL: <http://www.brics.utoronto.ca/docs/150709-partnership-strategy-en.html>.
15. Karabaza I. A. Klipo M. S. Tendenciyy rozvitku krayin-uchasnic grupi BRIKS ta yih vpliv na suchasni mizhnarodni ekonomichni vidnosini. Prichornomorski ekonomichni studiyi. 2017. Vipusk 15. P. 6–9.

УДК 330.3.004

Стадник Юліанна Андріївна

доцент кафедри економічної кібернетики

Львівський національний університет імені Івана Франка

Стадник Юлианна Андреевна

доцент кафедры экономической кибернетики

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Stadnyk Yulianna

Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics

Ivan Franko National University of Lviv

Каличак Юрій Іванович

студент

Львівського національного університету імені Івана Франка

Каличак Юрий Иванович

студент

Львовского национального университета имени Ивана Франко

Kalychak Yurii

Student of the

Ivan Franko National University of Lviv

ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИВАННЯ В ІТ КОМПАНІЇ В УКРАЇНІ

ОСОБЕННОСТИ ИНВЕСТИРОВАНИЯ В ИТ КОМПАНИИ В УКРАИНЕ

FEATURES OF INVESTING IN AN IT COMPANY IN UKRAINE

Анотація. Стаття «особливості інвестування в ІТ компанії в Україні» присвячена перспективам розвитку ІТ галузі в Україні. Досліджено переваги українського ринку ІТ в порівнянні з іншими країнами та перспективи подальшого розвитку галузі інформаційних технологій. Аналізовано переваги інвестування в ІТ компанії нашої країни для іноземних інвесторів. Відповідно була розрахована задача інвестування в ІТ фірму та окупність фінансових активів.

Ключові слова: ІТ галузь, доходи, інвестиції, перспективи розвитку ринку, інформаційні технології.

Аннотация. Статья «особенности инвестирования в ИТ компании в Украине» посвящена перспективам развития ИТ отрасли в Украине. Исследовано преимущества украинского рынка ИТ по сравнению с другими странами и перспективы дальнейшего развития отрасли информационных технологий. Проанализированы преимущества инвестирования в ИТ компании нашей страны для иностранных инвесторов. Соответственно была рассчитана задача инвестирования в ИТ фирму и окупаемость финансовых активов.

Ключевые слова: ИТ отрасль, доходы, инвестиции, перспективы развития рынка, информационные технологии.

Summary. The article «Features of investing in an IT company in Ukraine» is devoted to the prospects of IT industry development in Ukraine. The advantages of the Ukrainian IT market in comparison with other countries and prospects of further development of the information technology industry are investigated. The advantages of investing in the IT company of our country for foreign investors are analyzed. Accordingly, the task of investing in an IT firm and the return on financial assets was calculated.

Key words: IT industry, revenues, investments, market development prospects, information technologies.

Актуальність проблеми. Світовий попит на попит в сфері послуг інформаційних технологій складає зараз \$400–500 млрд. в рік, і цей ринок до минулого року стійко зростав на 10–12% в рік. Значна частина цього попиту могла б покриватися за рахунок експорту програмних продуктів, однак експорт ПЗ не перевищує \$10 млрд., тобто залишається потужний експортний потенціал, частину з якого має шанси заповнити і Україна. Зважаючи на те, що основними замовниками ПЗ залишаються англосаксонські країни, де рівень заробітної платні спеціаліста розробника програмного забезпечення перевищує рівень зарплатні українського спеціаліста в декілька разів, то знову ж це приводить на думку, що на Україну повинна припадати значна частина пирога офшорного програмування.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Дослідження проблем розвитку індустрії відеоігор проводили такі вчені, як: К. Фінні, С. Бевз, Р. Зінчук, Т. Савальчук, А. Слюса, О. Романюк та інші.

Метою даної роботи є дослідження стану інвестування в ІТ-проекти та ІТ-компанії в Україні та реалізація моделі формування портфеля інвестиційних проектів.

Основними завданнями даного дослідження є проаналізувати стан інвестування в Україні в динаміці зробити висновки, щодо реальної інвестиційної ситуації в сфері інформаційних технологій, виконати постановку та реалізацію моделі інвестування у ІТ проекти.

Викладення основного матеріалу. Розвиток інформаційних технологій у сучасному світі відбувається за вкрай швидкими темпами. Все більше компаній використовують передові досягнення ІТ-технологій для вдосконалення своїх бізнес-процесів. Впровадження інформаційних технологій дозволяє підприємствам здійснювати скорочення затрат, вдосконалити систему управління та організації виробництва. І якщо в західних компаніях ІТ використовуються вже майже повсюдно, то на українських підприємствах застосування ІТ може привести навіть до виникнення конкурентоспроможних переваг. Прогрес в напрямку ІТ дає можливість новим конкурентам вийти на існуючі ринки легше, що стимулює та зміцнює парадигму глобальної конкурентоспроможності. У той же час посилений економічний тиск змушує підприємства переоцінювати свої підходи щодо впровадження інформаційних технологій, зокрема, можливості внутрішнього та зовнішнього інвестування у ІТ проекти.

У сучасних реаліях покращення інвестиційного іміджу та спрощення умов ведення бізнесу є пріоритетами розвитку як на загальнодержавному рівні, так і на рівні підприємства.

Дослідження виявили, що найбільшу «значущість» для інвесторів має рівень інституціонального розвитку в країні, розвиток людського капіталу та загальний рівень добробуту країни (ВВП). Для

України характерні проблеми з першим і останнім, тому показник надходження інвестицій залишається невисоким. Однак є галузь, яка здатна мінімізувати недоліки, завдяки своїй інтерактивності. Цікавою для інвесторів ІТ галузь є насамперед через високі попит та додану вартість продукту. Крім того, Україна здатна запропонувати якісний інвестиційні ІТ проекти та унікальна та вигідна для інвесторів своєю лояльною податковою системою. За Податковим кодексом України до 1 січня 2023 року компанії ІТ-галузі звільнять від податку на додану вартість, а податок на прибуток в даний момент складає 18%. Варто також взяти до уваги такі фактори як наявність великої кількості навчальних закладів, котрі дають високу якість освіти за спеціальністю, та порівняно низьку заробітну плату, за яку готові працювати спеціалісти. Зважаючи на це ІТ — сфера має великі шанси стати флагманом в побудові хорошого інвестиційного іміджу національної економіки.

Згідно з актуальними даними від інвестиційного фонду InsoftCapital, що спеціалізується на інвестиціях в аутсорсингові компанії в Україні та Східній Європі, ключовими параметрами, за якими потенційні інвестори оцінюють представників сегмента ІТО (IT Outsourcing), є обсяг продажів, кількість співробітників у компанії або ж обсяг продажів на одного співробітника, рентабельність за показником EBITDA, клієнтський портфель і його диверсифікація, спеціалізація компанії, обсяг та вік дебіторської заборгованості, рівень менеджменту і якість бізнес-процесів. Дані параметри — вкрай репрезентативні, і не втратять своєї актуальності в найближчі роки. Звичайно, оскільки ринок динамічно розвивається, зміни відбудуться в бенчмарках, на які інвестор буде орієнтуватися, і за якими буде відбуватися порівняння компаній для інвестицій.

В регіональному розрізі найцікавішими містами для інвесторів сьогодні є Київ і Львів, що логічно, адже саме тут зосереджена найбільша кількість ІТ-компаній. Харків, Одеса і Дніпро також цікаві для інвестицій.

Серед найпривабливіших інвестиційних проектів, які можуть конкурувати із західними стартапами доцільно відзначити:

- **Petcube** — пристрій, який грає з вашим домашнім улюбленцем лазерною вказівкою, знімає це і відправляє на ваш смартфон. Проект зібрав рекордну суму на Kickstarter — 251 тис. доларів, а також заручився співпрацею з китайськими інвесторами.
- **iBlazr** — це спалах для iPhone. Найбільшим досягненням є те, що це перший продукт, який представлений на полицях Apple-store у США зараз. У свій час проект зібрав 150 тис. доларів на Kickstarter.
- **Ecoisme** — це система, яка допоможе зекономити гроші шляхом енергоменеджменту. Start-up уже залучив близько 80 тис. євро. Слід додати, що проекти зі сфери зелених технологій є перспективним та експортоорієнтованим сегментом ринку.

- **GitLab** — це сервіс для зберігання та поширення першопочаткових кодів проєктів. Розробники кажуть, що це більш бюджетна версія діючого сервісу GitHub. Цікаво, що проєкт залучив близько 1,5 млн. доларів, частину з яких виділив венчурний фонд голлівудської зірки Ештона Катчера.
- **Kwambio** — онлайн-платформа для власників 3D-принтерів. За допомогою неї можна поширювати власні ескізи предметів для подальшої «роздрукування» на принтері та безплатно їх завантажувати. У подальшому сервіс матиме платні функції. Розробка залучила 650 тис. доларів.
- **Vox Player** — плеєр для операційної системи Mac. Проєкт залучив 400 тис. доларів інвестицій.

В даний момент, Україна є джерелом якісного та професійного людського ресурсу, котрий за відносно невисоку оплату, зможе надавати якісний кінцевий продукт або забезпечення сервісу. Це є основною причиною значної частки іноземних компаній, котрим Україна — є економічно вигідною країною для інвестування в ІТ галузь. Розглянемо можливість інвестування у набір ІТ проєктів з погляду потенційного інвестора.

Інвестор розглядає можливість вкладення коштів у набір інвестиційних ІТ проєктів. Критеріями задачі формування портфеля інвестиційних проєктів візьмемо кілька критеріальних показників: значення чистої теперішньої вартості, внутрішньої норми доходності та періоду окупності умовних об'єктів інвестування. Значення цих показників, що використовуються для розв'язування багатокритеріальної оптимізаційної задачі, наведені в таблиці 1.

Методика багатокритеріальної оптимізації складається з кількох етапів. На першому етапі вико-

нується відсів неефективних планів та визначення меж варіації кожної з цільових функцій на множині ефективних планів. Усі плани даної задачі можна вважати ефективними, оскільки ні один з них не є строго переважнішим від іншого.

Побудова узагальненої адитивної функції цінності

здійснюється за формулою $u = \sum_{k=1}^p \alpha_k f_k(x)$, де вагові

коефіцієнти обчислюються за формулами

$$\alpha_k = \frac{1}{y_k^* - y_k^0}, \quad k = \overline{1, p},$$

де y_k^* , y_k^0 — найкраще та найгірше значення k -ї цільової функції.

Характеристика множини ефективних об'єктів інвестування та вагові коефіцієнти функції цінності представлені в таблиці 2.

Обчислення цінності кожного з об'єктів інвестування наведено в таблиці 3.

Як видно з таблиці, найкращі показники цінності мають четвертий, п'ятий, восьмий та шостий інвестиційні проєкти.

Особою, що приймає інвестиційне рішення (ОПР) виконується оцінка задовільності отриманих результатів на основі показників цінності інвестиційних проєктів та меж варіації критеріальних показників. Нехай ОПР не вважає оцінки інвестиційних проєктів $f(x^4)$, $f(x^5)$, $f(x^8)$, $f(x^6)$ задовільними та вводить припустимі рівні для критерію чистої теперішньої вартості та періоду окупності. Значення припустимого рівня для показника NVP становить 3000 тис. грн., а для показника PBP — 4,6 роки.

Таблиця 1

Значення критеріальних показників об'єктів інвестування

Критерій (f_k)	Об'єкт інвестування (x)								
		1	2	3	4	5	6	7	8
	NVP, (тис. грн.)	1250	2200	950	2530	2820	2950	2800	3420
	IRR, (%)	32,7	28,5	31,4	43,4	36,8	40,4	33,6	42,6
	PBP (роки)	3,7	4	3,5	4,8	4,2	5,1	4,1	5,5

Таблиця 2

Характеристика множини ефективних об'єктів інвестування, вагові коефіцієнти функції цінності

Цільова функція	Значення цільової функції на множині ефективних проєктів		Вагові коефіцієнти
	y_k^*	y_k^0	
NVP, (тис.грн.) (до максимуму)	3420	950	$\alpha_1 = \frac{1}{3420 - 950} = \frac{1}{2470}$
IRR, (%) (до максимуму)	43,4	28,5	$\alpha_2 = \frac{1}{43,4 - 28,5} = \frac{1}{14,9}$
PBP, (роки) (до мінімуму)	3,5	5,5	$\alpha_3 = \frac{1}{3,5 - 5,4} = -\frac{1}{-2}$

Таблиця 3

Характеристики цінності інвестиційних проектів

Об'єкт інвестування	i	2	3	4	5	6	7	8
NVP	0,506073	0,890688	0,384615	1,024291	1,1417	1,194332	1,133603	1,384615
IRR	2,194631	1,912752	2,107383	2,912752	2,469799	2,711409	2,255034	2,85906
PBP	-1,85	-2,25	-1,75	-2,4	-2,1	-2,55	-2,45	-2,75
Всього	0,850704	0,80344	0,741998	1,537043	1,511499	1,355741	1,038637	1,493676

Для визначення реальності встановлених припустимих рівнів критеріальних показників розв'язується однокритеріальна задача (2.11):

$$\left. \begin{array}{l} t \rightarrow \max, \\ \frac{f_k(x) - \xi_k}{y_k^* - \xi_k} \geq t, \quad k=1, p, \\ x \in X \end{array} \right\} \Rightarrow \left. \begin{array}{l} t \rightarrow \max, \\ NVP \geq 3000 + t(3420 - 3000), \\ PBP \leq 4,6 - t(4,6 - 3,5), \\ x \in X \end{array} \right\}$$

для кожного критерію і серед знайдених t вибирається найбільший. Максимальне значення t становить $-0,476$, тому первісні припустимі рівні можна вважати нереальними і їх корекцію здійснювати в бік послаблення. Реальні рівні, що відповідають первісним, мають значення:

$$\xi_1^* = 3000 + 420^* (-0,476) = 2800 \text{ тис. грн.},$$

$$\xi_1^* = 4,6 - 1,1^* (-0,476) = 5,12 \text{ роки.}$$

Реальним припустимим рівням задовольняє три ефективних інвестиційних проекти: п'ятий, шостий та сьомий. Їх оцінки мають значення відповідно. Ці проекти можуть бути рекомендовані ОПР для включення в інвестиційний портфель.

$$f(x^5) = \begin{bmatrix} 2820 \\ 36,8\% \\ 4,2 \end{bmatrix}, f(x^6) = \begin{bmatrix} 2950 \\ 40,4\% \\ 5,4 \end{bmatrix} \text{ та } f(x^7) = \begin{bmatrix} 2800 \\ 33,6\% \\ 4,1 \end{bmatrix}.$$

Постановка та реалізація багатокритеріальної задачі формування портфеля інвестиційних проектів дає можливість визначити проекти, які характеризуються кращими показниками цінності за кількома критеріями оцінювання і врахувати обмеження та пріоритети інвестора при прийнятті інвестиційних рішень.

Вже сьогодні наші ІТ-компанії активно зміцнюють свої позиції у найбільш перспективних технологічних напрямках: Data Science, AR/VR, машинне навчання, штучний інтелект, і можуть похвалитися великою кількістю успішно реалізованих кейсів у даних областях. Це позитивно впливає на імідж ІТ галузі України та робить її більш привабливою для інвестора. А застосування економіко-математичних методів у прийнятті інвестиційних рішень дає можливість підвищити ефективність та рентабельність портфеля інвестиційних проектів.

Література

1. ScienceDirect. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S026840120100024X>
2. Research Gate. URL: https://www.researchgate.net/publication/222540469_A_model_for_investment_justification_in_information_technology_projects
3. Mind.ua. URL: <https://mind.ua/openmind/20180794-it-potencial-ukrayini-ta-investiciyi-skilki-potribno-i-skilki-mozhna>

УДК 336.76

Шиндирук Іван Петрович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

Шиндирук Иван Петрович

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования
Киевский кооперативный институт бизнеса и права*

Shyndyruk Ivan

*Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

Сівкович Любов Сергіївна

*студентка магістерської програми
Київського кооперативного інституту бізнесу і права*

Сивкович Любовь Сергеевна

*студентка магистерской программы
Киевского кооперативного института бизнеса и права*

Sivkovych Liubov

*Master's Program Student of the
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ

РАСПРОСТРАНЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ФОНДОВОМ РЫНКЕ

DISSEMINATION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE STOCK MARKET

Анотація. Досліджено проблеми та тренди щодо поширення на фондовому ринку інтернет-торгівлі фінансовими інструментами, перехід на електронні біржові торги, кліринг, цифровий обіг цінних паперів. Наведено її сучасні тенденції та особливості. Актуалізовано дані щодо поширення крипто валют, на фондових біржах.

Ключові слова: фондовий ринок, цінні папери, інформаційні технології, електронна торгова системи, інтернет-торгівля, трейдинг, інвестори, фондові біржі, криптовалюта.

Аннотация. Исследованы проблемы и тренды по распространению на фондовом рынке интернет-торговли финансовыми инструментами, переход на электронные биржевые торги, клиринг, цифровое обращение ценных бумаг. Приведены ее современные тенденции и особенности. Актуализированы данные по распространению крипто валют на фондовых биржах.

Ключевые слова: фондовый рынок, ценные бумаги, информационные технологии, электронная торговая системы, интернет-торговля, трейдинг, инвесторы, фондовые биржи, криптовалюта.

Summary. Are investigated the problems and trends concerning the spread in the stock market of internet trading in financial instruments, transition to electronic stock exchange trading, clearing, digital circulation of securities. Its current trends and features are presented. The data on cryptocurrency spread on stock exchanges has been updated.

Key words: stock market, securities, information technologies, electronic trading systems, internet trading, trading, investors, stock exchanges, cryptocurrency.

Постановка проблеми. Важливим та цікавим у сьогоденні є поширення та реалізація можливостей застосування електронно-обчислювальної техніки та мережі Інтернет, насамперед у сфері електронної торгівлі (комерції). Інтернет починає відігравати досить істотну роль у світовій економіці, багаторазово прискорюючи циркуляцію фінансових й інформаційних потоків. Загальні процеси комп'ютеризації та інформатизації міцно і глибоко увійшли до різноманітних сфер людського життя. Ці тенденції не залишили осторонь і фондовий ринок. Використання переваг, які дають нові інформаційні технології при проведенні операцій на фондовому та інших фінансових ринках, узгоджується із загальним прагненням світового ринку до глобалізації і уніфікації своїх правил та процедур.

Все це виразилося, в першу чергу, в загальній заміні традиційних голосових торгів на електронні, де введення заявок учасниками здійснюється через спеціалізовані термінали, що дають доступ до біржових електронних торговельних систем (ЕТС), проникненню автоматизованих систем у торгівлю цінними паперами, запровадження електронного обігу і реєстрів власників активів, створення мереж передачі інформації — он-лайн інформаційні агенції, сервісів аналізу динаміки курсів та інших.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвиток біржової торгівлі цінними паперами, методи їх оцінки та торгівлі уже тривалий час є предметом вивчення багатьох дослідників. Серед їх числа виділяються праці зарубіжних авторів Б. Грекхема, М. Грем, Ф. Фаббоці, Д. Швагера, В. Баффета, Ч. Доу, В. Онїла, П. Пейтел, Д. Лівемор, які сформували основні принципи, методичні підходи до оцінки та торгівлі цінними паперами, започаткували засновування технічного аналізу в біржовій електронній торгівлі.

Мета статті. Дослідити та систематизувати напрямки найбільшого поширення інформаційних технологій у процесі функціонування фондового ринку. Проаналізувати теперішній стан розвитку цифровізації, автоматизації торгівлі, обігу, зберігання цінних паперів, поширення криптовалют.

Виклад основного матеріалу. Розвиток фінансової системи в сучасних умовах забезпечується в тому числі через поширення спеціалізованих інформаційних систем і технологій. Інформатизація суспільства та економіки збільшила залежність процесів прийняття фінансових рішень, технологій надання фінансових послуг від наявності спеціалізованих програм, баз даних.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) — це сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, опрацювання, зберігання, розповсюдження, показу і використання інформації в інтересах її користувачів [1].

Інформаційні системи включають в себе: технічні засоби обробки даних, програмне забезпечення

і відповідний персонал. Чотири складові частини утворюють внутрішню інформаційну основу: засоби фіксації і збору інформації; засоби передачі відповідних даних та повідомлень; засоби збереження інформації; засоби аналізу, обробки і представлення інформації.

Комп'ютерні інформаційні системи належать до класу складних систем, які містять у собі багато різноманітних елементів, що взаємодіють. При створенні ІС використовують поняття структури, що виражає характеристику внутрішнього стану системи та опис постійних зв'язків між її елементами. Виділяють функціональні, організаційні, документальні, алгоритмічні та інформаційні продукти.

В залежності від певних характеристик інформаційно-комунікаційні системи створюють під ті чи інші організації, що працюють на ринку, особливості торгів та обігу тих чи інших видів цінних паперів/деривативів, проведення аналізу їх курсів, подачу і перевірку звітних даних та інші потреби.

Як бачимо для потреб ринку та з урахуванням типу інформаційно-комунікаційні системи уже створено та продовжують створювати різні інформаційні продукти для різних цілей, операторів ринку, операцій — від простих обчислювальних програм для підрахунків до комплексних рішень, що включають у єдине ціле різні модулі системи для роботи цілої організації. Їх можна узагальнити наступним чином — Рис. 1.

Ефективна робота на фондових ринках неможлива без наявності доступу до економічної, фінансової та політичної інформації, яка впливає на кон'юнктуру ринку. Ця інформація в режимі реального часу може надаватися як власне фондовими ринками, так й інформаційними агентствами країни та представництвами міжнародних інформаційних агентств.

В останні десятиріччя фондові біржі стали ядром ціноутворення фінансових активів, розробили і запровадили нові інструменти запустивши механізми хеджування, запропонували торгові системи, які відкрили доступ до торгів дрібним інвесторам. До появи електронних торгових систем (ЕТС)¹ взаємодія між учасниками ринку здійснювалася через посередників — біржових дилерів або брокерів. При цьому клієнти виставляли на ринок заявки на купівлю і продаж, які потрапляли в операційний зал фондової біржі де велась «торгівля з голосу».

Після появи ЕТС роль посередника на ринку істотно змінилась, оскільки взаємодія між дилерами стала багатосторонньою, ведеться уже не через біржового спеціаліста, супроводжується швидкою реєстрацією і виконанням укладених угод. При цьому ЕТС повністю замінює брокерів, але це не означає, що брокерські

¹ Електронна торгова система — це сукупність програмного забезпечення (торгова платформа), обчислювальних установок та телекомунікаційної інфраструктури, яка забезпечує проведення торгів різними стандартизованими фінансовими інструментами за різними стандартними правилами [3].

Рис. 1. Діючі інформаційні продукти відповідно інформатизації національного фондового ринку

фірми мали б зникнути (навпаки, вони почали пропонувати нові послуги в режимі реального часу).

З розвитком телекомунікацій багато бірж розробили автоматизовані системи віддаленого доступу до свого торговельного майданчика, які функціонують в рамках захищеної мережі. Природно, доступ до них мали лише трейдери крупних брокерських компаній, оскільки установка віддаленого термінала і оренда каналів зв'язку були надзвичайно дорогі. На кожну біржу припадав свій термінал. Це був значний крок вперед.

Сучасні електронні торгові системи відрізняються великою функціональною повнотою та забезпечують можливість одночасної торгівлі різними типами інструментів (акції, облігації, валютні інструменти, похідні інструменти різних типів тощо) за різними правилами торгів (*Order-Driven Market*, *Quote-Driven Market*, аукціони різних типів тощо) з використанням широкого спектру типів заявок (як стандартних — лімітних і ринкових, так і екзотичних, призначених для реалізації торгів у режимі «темних пулів», і складних заявок різного типу) [3].

Крім того, для сучасних торгових систем характерні позитивна функціональна адаптованість

і розширюваність, можливість легкого конфігурування алгоритмів проведення торгів (гнучкість опису інструментів, що торгуються, правил торгів, типів заявок, зміна послідовності етапів розробки транзакцій, включення додаткових операцій тощо).

Для підключення учасників торгів і поширення інформації широко використовуються стандартні протоколи обміну фінансовою інформацією (*FIX* тощо) [3]. Найчастіше канали поширення ринкової інформації та збору активних транзакцій розділені. Цікавою особливістю деяких сучасних торгових систем є обмеження обсягу трансльованої учасникам торгів у режимі реального часу інформації про хід торгів даними про параметри укладених угод і поточними котируваннями (тобто базовими даними).

Сучасні електронні торгові системи забезпечують високу продуктивність при малому часі реакції. Характерною для тимчасових торгових платформ є пікова пропускна здатність близько десятків і сотень тисяч заявок у секунду (у деяких випадках — до мільйона транзакцій у секунду) при часі відгуку в межах десятих часток мілісекунд.

У якості обчислювальних платформ, на яких працюють сучасні торгові системи, усе частіше

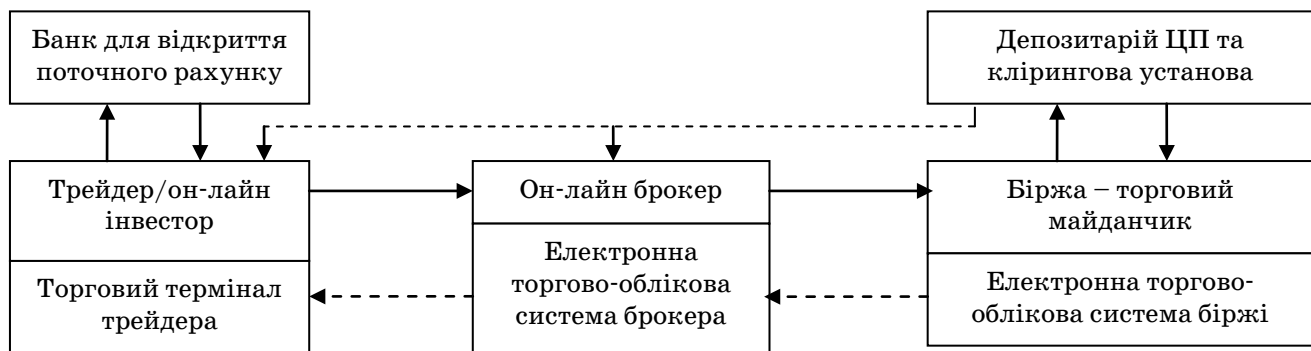

Рис. 2. Технологічна схема взаємодії учасників інтернет-трейдингу

використовуються сервери середнього класу або блейд-сервери під управлінням операційної системи Linux. Для реалізації сучасних торгових систем стала широко використовуватися платформи-незалежна технологія Java.

Одержало поширення використання програмного проміжного типу для організації єдиної інформаційної шини в рамках розподіленої системної архітектури (зокрема — використання програмного продукту MQ LLM компанії IBM). Спектр систем управління базами даних (СУБД), використовуваних сучасними торговими системами досить широкий і, як правило, включає найбільш широко розповсюджені продукти цього класу.

Функції клірингу в режимі реального часу в сучасні торгові платформи не інтегровані. Проведення комплексу операцій, пов'язаних з клірингом здійснюється окремими спеціалізованими системами, які можуть підключатися до торгових платформ, в тому числі у режимі реального часу.

Важливим етапом розвитку ЕТС стала організація доступу до найбільших міжнародних біржових і позабіржових торговельних систем з використанням мережі Інтернет як глобальної розподіленої інфраструктури передачі даних для здійснення інвестицій на світових фондових ринках, що дозволило істотно спростити і прискорити процес прийому наказів від індивідуальних і інституційних інвесторів на проведення операцій з цінними паперами. Нова технологія, що одержала назву Інтернет-трейдингу², привела до перегляду основних економічних моделей і концепцій функціонування світових фінансових ринків в цілому, виникненню принципово нового конкурентного середовища, розробці технологічних стандартів, появи нових гравців, торговельних майданчиків і фінансових інструментів [3].

² Інтернет-трейдинг (internet-trading) — це спосіб доступу до торгів на валютній, фондовій або товарній біржі з використанням Інтернету як засобу зв'язку. Інтернет-трейдинг можна визначити як послугу, що надається інвестиційним посередником (брокерською компанією), та дозволяє клієнту здійснювати купівлю/продаж цінних паперів і валюти в режимі реального часу на біржовому через Інтернет.

Мережа Інтернет використовується для зв'язку між інвестором і брокером. Онлайн-брокери для зв'язку з біржею використовують захищені виділені канали з великою пропускну здатністю. Передача інформації за допомогою сучасних телекомунікацій відбувається за лічені секунди, що робить процес торгівлі більш оперативним. Важливим є і те, що можна багаторазово збільшити кількість транзакцій і знизити їх вартість, ароматизувати перевірку введених даних (знизити операційні ризики).

Впровадження цієї технології у всьому світі вже призвело до змін структури біржового обороту і зростання числа інвесторів. Тепер торгівля на біржі стала настільки дешевою, швидкою і повсюдно доступною, що мільйони людей, включаючи тих, хто раніше ніколи і не думав про інвестиції в цінні папери, легко і швидко освоїли нові технології.

Незважаючи на відносну простоту Інтернет — торгівлі цінними паперами вона є досить складною з організаційно-технічного боку. В загальному технологію інтернет-трейдингу можна відобразити наступним чином — Рис. 2.

Емісійна активність надійних емітентів є важливою складовою розвитку електронної торгівлі цінними паперами, проте потрібно пам'ятати і про те, що не всі навіть привабливі випуски потрапляють в електронний торговий зал фондової біржі, відповідно не всі емітовані цінні папери стають доступними для інтернет-торгівлі.

Попередні дані доводять, що з діючих в Україні фондових бірж, які мають електронні торгові системи тільки дві ПАТ «Фондова біржа ПФТС» та ПАТ «Українська біржа» передбачили інтернет-торгівлю для трейдерів.

Однією із сфер є автоматизація, яка стала вкрай цікавим інструментом торгівлі цінними паперами — це створення та використання в інтернет-торгівлі спеціальних програм відомих торгових роботів.

Торговий робот — це сукупність математичних алгоритмів, спрямованих на автоматичну торгівлю і отримання прибутку на фінансових ринках, програма, яка оперує грошима інвестора, купує або продає ті чи інші активи, а інвестор отримує прибуток.

Таблиця 1

**Найактивніші діючі фондові біржі в Україні, які запровадили електронні торгові системи
придатні для інтернет-торгівлі**

Назва юридичної особи	Наявність та тип електронної торгової системи
ПАТ «Фондова біржа «ПЕРСПЕКТИВА»	наявна — BIT eTrade, діє в режимі ринку заявок, строкового ринку, ринку ОВДП, послуга інтернет-торгівлі — відсутня
ПАТ «Фондова біржа ПФТС»	наявна — PFSTS NEXT, діє в режимі ринку заявок, строкового ринку, ринку облігацій, передбачена послуга інтернет-трейдингу через термінал PFSTS Trade SE
ПАТ «Українська біржа»	наявна — ETC, діє в режимі ринку заявок для акцій і облігацій, строкового ринку для ф'ючерсних та опціонних контрактів, послуга інтернет-торгівлі — через власний торговий термінал

Джерело: за даними довідок бірж та НКЦПФР [2]

Торгові роботи — це продукт алгоритмічного методу торгів на біржі (аглотрейдинг). Цей вид торгівлі характеризується наявністю формалізованої схеми дій трейдер — торговою метою. Головна мета — це чітке дотримання всіх сигналів заздалегідь розробленої та апробованої торгової системи. Звідси пішла інша назва цього підходу — трейдинг за допомогою механічних торгових систем. «Механічний» в цьому контексті означає чітке виконання сигналів торгової стратегії без внесення змін, заснованих на особистих судженнях про ринкову ситуацію.

Застосовуючи сучасні методи програмування та методи технічного прогнозування курсів цінних паперів досвідчені інтернет інвестори спільно із спеціалістами ІТ сфери створюють не просто торгових роботів, а цілі замкнуті системи. Така автоматизована платформа, спроможна надавати фінансові консультації і сервіс зі створення та управління інвестиційним портфелем з мінімальним втручанням людини.

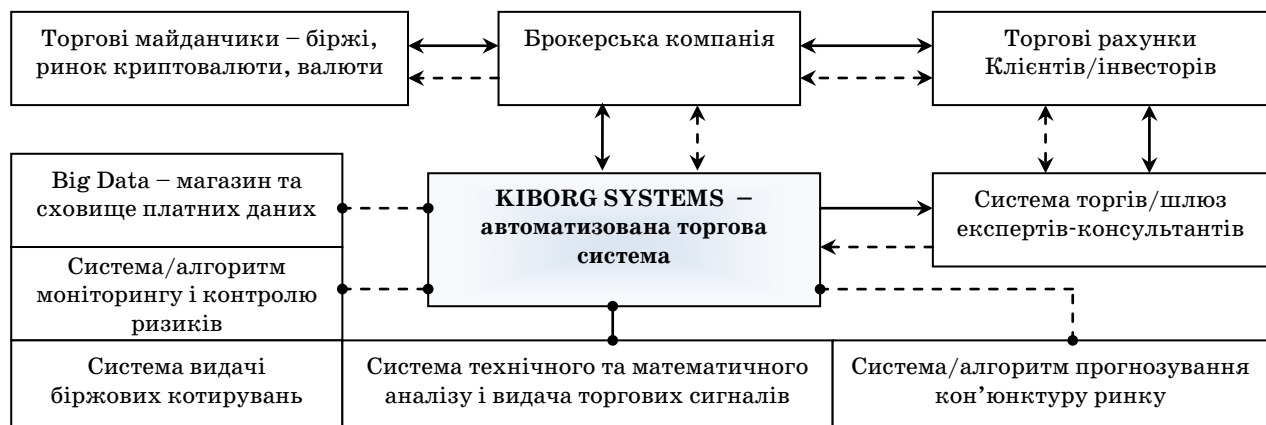
Процес інвестиційного консультування у таких «кіборг-систем» базується на математичних алго-

ритмах, що не потребують втручання, консультанта людини. Використовується повністю автоматичний процес, як для визначення початкового розподілу активів інвесторів, так і для подальшого управління (ребалансування) інвестиційного портфеля клієнта.

Технологічна схема такої «кіборг-систем» має об'єднати торгові термінали інвесторів, бази даних котировок, алгоритм видачі торгових сигналів, обліковий модуль, модуль оцінки і контролю ризиків та інші потрібні інструменти — Рис. 3.

На фондових біржах торгують різними цінними паперами: акціями, облігаціями, опціонами, ф'ючерсами, векселями, депозитарними розписками, цінними паперами інвестиційних фондів, тощо. Саме головне завдання біржі — це створити сприятливі умови для масової торгівлі фінансовими активами.

Вирішуючи такі завдання кожна біржа має моніторити зміни в економіці та торгівлі для того, щоб впровадити нові активи придатні та торгових операцій. Саме такий пошук створив в останнє десятиліття попит на криптовалюту.

↔ Укладання договорів, фінансові платежі

---> Передача даних, інформаційні потоки

Рис. 3. Технологічна схема інформаційно-торгової системи
(на базі алгоритмічної і автоматизованої бази)

Криптовалюта — це різновид сучасної цифрової валюти, створення і контроль якої базуються на криптографічних методах. Як правило, емісія і облік такої валюти децентралізований і по величині обмежений алгоритмами емісії, тому є певною альтернативою традиційним грошам, які емітують і обліковують банки. На відміну від них вони більш захищені від інфляції, є невідконтрольними банківській, податковій системах. Тому банки, податкові, судові та інші державні або приватні органи не можуть впливати на транзакції будь-яких учасників платіжної системи.

Ключовою особливістю криптовалюти є відсутність будь-якого внутрішнього або зовнішнього адміністратора. Передача криптовалюта незворотна — ніхто не може скасувати, заблокувати, оскаржити або примусово (без приватного ключа) здійснити транзакцію. Однак учасники угоди можуть добровільно тимчасово взаємно блокувати свої криптовалюта в якості застави або встановити, що для завершення/скасування угоди потрібна згода всіх (або довільних додаткових) сторін.

Функціонування даних валют засновано на таких технологіях як блокчейн, ациклічний граф, консенсусний реєстр. Інформація про транзакції зазвичай не шифрується і доступна у відкритому вигляді. Для забезпечення незмінності бази ланцюжка блоків транзакцій використовуються елементи криптографії (цифровий підпис на основі системи з відкритим ключем, послідовне хешування).

Вперше термін «криптовалюта» почав використовуватися після появи платіжної системи «біткойн», яка була розроблена в 2009 році. Термін закріпився після публікації статті про систему біткойнів (криптографічна валюта), опублікованої в 2011 році в журналі *Forbes*. Сам же автор і творець біткойнів, чия особистість невідома, як і багато інших, використовував термін «електронна готівка» (англ. *Electronic cash*).

Біткойн — пірінгова платіжна система, яка використовує однойменну одиницю для обліку операцій. Для функціонування і захисту системи використовуються криптографічні методи, але при цьому вся інформація про транзакції між адресами системи доступна у відкритому вигляді.

Про економічну сутність і юридичний статус криптовалют ведуться дискусії. У різних країнах криптовалюта розглядається як платіжний засіб, специфічний товар, можуть мати обмеження в обороті (наприклад, заборона операцій з ними для банківських установ). Правовий режим криптовалют відрізняється від країни до країни, як і раніше залишається невизначеним або мінливим у багатьох з них. У той час як деякі країни дозволили операції з криптовалютами, інші заборонили або обмежили їх.

Всього на даний час уже налічується майже 955 криптовалют стосовно яких ведуться котируван-

ня. Наступні дані показують можливості трейдерів заробити на відповідних ринках в тому числі крипто біржах. Найбільш відомими та капіталізованими є: Bitcoin, Bitcoin Cash, Ripple, Ethereum, Litecoin. Поточна капіталізація п'яти зазначених криптовалют: Bitcoin — 163,39 млрд. \$, Ripple — 28,21 млрд. \$, Ethereum — 20,64 млрд. \$, Bitcoin Cash — 5,31 млрд. \$ та Litecoin — 4,04 млрд. \$ [4].

Піді операції з цифровими валютами створенні нові біржі — онлайн-сервіс обміну цифрових валют (англ. *Digital currency exchanger, DCE*). Однією із традиційних старих бірж, яка однією із перших допустила до основного торгового майданчику найвідомішу і найпопулярнішу валюту Bitcoin була Чиказька товарна біржа, що розробила спеціальний безпоставочний ф'ючерсний контракт на біткойн, номінований у доларах. Даний контракт характеризується наступними специфікаціями: кількість базового активу — 5 біткойнів; термін обігу контракту — два півріччя і два щоквартальні з чергуванням; тип ф'ючерсу — розрахунковий у грошах баз перерахування активу; мінімальний крок ціни — 25 \$; початкова маржа — 15600/16300 \$ [5].

Контракт на дану криптовалюту користуються певним попитом серед інвесторів, про що зазначають дані денних торгових оборотів, які коливаються від 1409 до 9972 угод протягом останнього 2019 року.

Проте криптовалюти як результат розвитку інформаційних технологій, що набув статусу біржового товару і фінансового інструменту так і не став новим об'єктом для фінансового інвестування. Невизначеність його статусу, висока волатильність, незрозумілі фундаментальні чинники ціноутворення не сприяють цьому. Криптовалюту часто порівнюють з пірамідними схемами і економічними бульбашками. Проте інтерес до застосування технології блокчейн зростає.

Міністерство цифровий трансформації України разом з депутатами і бізнесом підписали меморандум, щоб почати впроваджувати технології блокчейн в державних органах. Технологію планують в першу чергу використовувати для державних реєстрів та роботи держустанов. За словами заступника міністра цифровий трансформації України з питань розвитку ІТ-галузі Олександра Борнякова, така система унеможливить підробку даних і рейдерство.

Висновки. Поширення та реалізація можливостей застосування електронно-обчислювальної техніки та мережі Інтернет у сфері електронної торгівлі фондових та товарних бірж дозволили їм еволюціонувати в електронні торгові системи, які у свою чергу спростили і здешевили доступ до торгів цінними паперами та товарами приватним інвесторам. В поєднанні з автоматизацією фундаментального та технічного аналізу руху курсів цінних паперів і деривативів з'явився новий вид професійної підприємницької діяльності — трейдинг на електронних торгових майданчиках.

Чинники, які сприяють розвитку інформаційних технологій на фондовому ринку — це електронізація біржових торгів при злитті товарних і фондових бірж, що уніфікує та розширює доступ трейдера з одного робочого місця, масовість поширення послуги

он-лайн торгівлі, що здешевлює вартість укладання торгових угод, поширення спеціальних торгових програм, програм для аналізу та спеціалізованих інформаційних сайтів, можливість отримувати додатковий дохід.

Література

1. Коротких С. Сучасні електронні торгові системи і тенденції їх розвитку // Фінансовий ринок України. 2010. № 11. С. 9–12.
2. Річний звіт НКЦПФР 2018 рік. URL: <http://nssmc.gov.ua/user files/content/58/1473066406.pdf>.
3. Матеріали Української біржі. URL: <http://ux.ua/ua/members.aspx?online>.
4. Markets where Bitcoin / U.S. Dollar is traded. URL: <https://tradingview.com/symbols/BTCUSD/markets>.
5. Futures contract 1 Bitcoin. URL: <https://cmegroup.com/cme-group-futures-exchange/options-bitcoin-futures>.

УДК 007.5:004.89.330

Яненко Ірина Георгіївна

*доктор економічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник сектору цифрової економіки
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»*

Яненко Ирина Георгиевна

*доктор экономических наук, доцент,
ведущий научный сотрудник сектора цифровой экономики
ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»*

Ianenkova Iryna

*Doctor of Economic Sciences, Assistant Professor,
Leading Researcher of Digital Economy Sector
State Organization «Institute for economy and forecasting of NAS Ukraine»*

МОЖЛИВОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЕКОНОМІЦІ ТА СУСПІЛЬСТВІ

ВОЗМОЖНОСТИ И ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ЭКОНОМИКЕ И ОБЩЕСТВЕ

POSSIBILITIES AND PECULIARITIES OF AI APPLYING IN THE ECONOMY AND SOCIETY

Анотація. У статті виявлено та узагальнено наявні та перспективні можливості та особливості використання штучного інтелекту в різних сферах економіки та суспільства. Розглянуто та проаналізовано оцінювання можливостей використання штучного інтелекту та його впливу на економіку та суспільство. Зокрема, виділено Індекс готовності урядів до використання штучного інтелекту.

Ключові слова: штучний інтелект, економіка та суспільство, роботи, стратегія, технології, оцінювання.

Аннотация. В статье выявлены и обобщены существующие и перспективные возможности и особенности использования искусственного интеллекта в различных сферах экономики и общества. Рассмотрены и проанализированы оценки возможностей использования искусственного интеллекта и его влияния на экономику и общество. В частности, выделено Индекс готовности правительств к использованию искусственного интеллекта.

Ключевые слова: искусственный интеллект, экономика и общество, работы, стратегия, технологии, оценка.

Summary. The article identifies and generalizes the available and promising opportunities and features of the use of artificial intelligence in various spheres of economy and society. Assessment and analysis of opportunities for the use of artificial intelligence and its impact on the economy and society are considered and analyzed. In particular, the Governance Readiness Index for artificial intelligence is highlighted.

Key words: artificial intelligence, economy and society, work, strategy, technology, evaluation.

Внаслідок розширення сфери використання штучного інтелекту в світі відбуваються істотні зміни способу життя, організації життєвого простору, організації праці, соціальних ролей у суспільстві. Із технологіями штучного інтелекту пов'язані як переваги, так і виклики різного рівня та характеру.

Штучний інтелект може поглибити розрив між країнами, посилюючи існуючий цифровий розрив. Країнам можуть знадобитися різні стратегії та відпо-

віді, оскільки рівень сприйняття технологій штучного інтелекту різняться. У відповідь на цей виклик уряди провідних країн затвердили національні програми в галузі штучного інтелекту. Лідером виступає Китай, який вже вкладає близько 170 млрд. дол. США на рік, а до 2025 року ця сума перевищить 800 млрд. Витрати США на штучний інтелект складають близько 26 млрд. доларів на рік. Очікується, що впровадження технологій штучного інтелекту

забезпечить до 2025 року збільшення вдвічі темпів зростання ВВП провідних країн та збільшення світового ВВП на 15 трлн. доларів США [1].

В РФ розроблено і затверджено «Національну стратегію розвитку штучного інтелекту на період до 2030 року». Це окремий федеральний документ, що тісно корелює із національною програмою «Цифрова економіка», а його фінансування передбачається у розмірі 90 млрд.рублів [2]. В Україні роботу зі створення Стратегії розвитку штучного інтелекту тільки розпочато (у травні 2019 р.) — Міністерство економічного розвитку і торгівлі України створило відповідну робочу групу.

За деякими показниками, таким як: швидкість обчислень, швидкість реакції роботи вже перевершують людей. Ми виграємо за такими показниками як творчість, логічне мислення. Вчені вважають, що у людей є 50 років для вдосконалення своїх навичок та саморозвитку. Дослідники відзначають, що скоро роботи зможуть отримати свідомість і автономність. Після чого вони замінять людей на виробництві.

Для цілей даної статті під штучним інтелектом розуміємо здатність автоматизованих систем здобувати, використовувати, обробляти та створювати знання.

У 2017 році в Оксфорді було розроблено перший в світі Індекс готовності урядів до використання штучного інтелекту (Government AI Readiness Index) з метою виявлення, наскільки уряди здатні використати переваги штучного інтелекту у своїй діяльності та наданні державних послуг (табл. 1).

Результати відображають поточну спроможність урядів у 2018 році використовувати інноваційний потенціал штучного інтелекту. Оцінку проведено для урядів 194 країн і територій щодо їхньої готовності використовувати штучний інтелект у наданні державних послуг. Загальна оцінка складається з 11 введених показників, згрупованих у чотирьох кластерах: управління; інфраструктура та дані; компетенції та освіта; урядові та публічні послуги [3]. Дані надходять з різноманітних ресурсів, починаючи від «власних кабінетних досліджень» до стратегій штучного інтелекту, баз даних, таких, як кількість зареєстрованих стартових компаній штучного інтелекту на платформі Crunchbase та до показників, таких, як Індекс розвитку електронного уряду ООН.

Як і слід було очікувати, у верхньому рейтингу Індексу готовності органів державної влади 2018 року домінують країни з сильною економікою, належним управлінням та інноваційним приватним сектором. Сінгапур є першим за готовністю до використання штучного інтелекту, решта 20 — переважно західно-європейські уряди, а також Канада, Австралія, Нова Зеландія та ще чотири азіатські економіки. У топ-20 країн немає жодної країни з Латинської Америки чи Африки. Росія посідає 29 позицію, Україна — 63, Казахстан — 65, Білорусь — 122, останні позиції у Північній Кореї — 193 та Сомалі — 194. Несподіваним результатом стало відносно низьке положення Китаю на 20-му місці, хоча центральні та місцеві органи влади вже впроваджують штучний інтелект у наданні державних послуг [3]. Такий результат

Таблиця 1

Складові Індексу готовності урядів із штучного інтелекту

Сфера аналізу	Об'єкти аналізу	Показники/ організації для оцінки	Коментар
Реформа державної служби	Інновації	Глобальний Індекс Інновацій	Досягнення прогресу в галузі штучного інтелекту вимагає змін. Якщо в уряді присутній інноваційний підхід, його слід вимірювати загальними індексами інновацій.
	Цифрові державні послуги		
	Ефективність уряду	Світовий банк	
Економіка та компетенції	Цифровізація	Індекс цифрової еволюції Тафта	Надзвичайно важливо мати працівників із необхідними компетенціями, щоб мати змогу визначити, де доцільно і де не слід використовувати штучний інтелект, а також допомогти побудувати ефективні інструменти та системи. Збільшення інвестицій з боку уряду може стимулювати пропозицію компетенцій в економіці та стрімкий попит з боку великих компаній у приватному секторі. Стартапи зі штучного інтелекту віддзеркалюють інновації та розвиток технологічного сектору.
	Технологічні компетенції	Опитування ООН е-урядів	
	Стартапи зі штучного інтелекту	Платформа Crunchbase	
Цифрова інфраструктура	Якість даних	Опитування ООН е-урядів	Системи штучного інтелекту будуються на даних. Тому якість і доступність даних і здатність уряду ефективно працювати з ними є ключовими.
	Доступність даних	OECD OURdata Index	
	Можливість передачі даних	Open Data Barometer	

Джерело: складено автором за [3]

значною мірою пояснюється відсутністю необхідних даних для аналізу.

Використання штучного інтелекту внесло істотні корективи у такі сфери життя, як домашня автоматизація, цифрові медіа (соціальні мережі), самокеровані авто, управління своїм оточенням силою думки, сервіси спільного користування (спільні подорожі), лікування хвороб, запобігання шахрайству (підтвердження здійснення фінансових операцій), рекомендації щодо музики.

1. Домашня автоматизація

Безпека з використанням AI — це AI-інтегровані сигналізації і системи видеоспостереження, що використовують програмне забезпечення для машинного навчання та розпізнавання обличчя (напр., щоб створити каталог частих відвідувачів вашого будинку. Це дозволяє системі миттєво ідентифікувати незнайомих людей).

Інші корисні функції домашньої автоматизації з використанням AI — це надсилання повідомлення в момент, коли діти приходять додому з школи або відстеження переміщення домашніх тварин. Ці системи можуть навіть сповіщати служби аварійної допомоги автономно, що робить їх чудовою альтернативою для інших подібних послуг на основі підписки.

2. Управління своїм оточенням силою думки (Роботизовані пристрої, керовані силою думки) (Напр., роботизована рука, безперервно керована у режимі реального часу.)

Це досягається 2 способами: 1) через спеціальні мозкові імплантати (чіпи), 2) неінвазивними методами. Через використання нових методів сенсорних технологій і машинного навчання вчені змогли отримати доступ до глибинних сигналів мозку, система навчилася долати шумові сигнали електроенцефалографії, що призвело до значного поліпшення нейронного декодування. Такі пристрої можуть значно полегшити повсякденне життя, особливо, інвалідам чи паралізованим людям.

3. Цифрові медіа

Машинне навчання володіє величезним потенціалом в індустрії розваг, і воно вже використовується в потокових послугах, таких як Netflix, Google Play і Amazon Prime. Ці сайти використовують алгоритми, які діють як нейронні мережі, щоб викоринити низьку якість відтворення та буферизації, пропонуючи найвищу якість від вашого постачальника послуг Інтернету. Алгоритми, які використовуються AI, також допомагають у виробництві медіа. Новинки вже розробляються алгоритмами AI для підвищення ефективності. Наприклад, «Шеллі» (розроблений МТІ проект AI), який допомагає користувачам Twitter створювати історії жахів, а також велику кількість фантазій, створених користувачами, використовуючи алгоритми глибокого навчання.

4. Самокеровані автомобілі

AI технологія прискорює розвиток самостійного водіння автомобілів. Фактично, згідно з досліджен-

ням Google, AI-оснащені автомобілі вже перевіряють людських водіїв, коли справа стосується безпеки, оскільки AI дозволяє самостійним веденням автомобілів негайно пристосуватися до мінливих умов та довідатися про зміну ситуації. В даний час більшість виробників автомобілів прагнуть інтегрувати технологію штучного інтелекту в майбутні продукти.

5. Додатки для спільного користування

Послуги з обміну поїздками, такі як Uber, використовують AI для визначення часу, необхідного для транспортування користувачів у потрібні місця. Технологія дозволяє користувачам дізнатися деталі, наприклад, коли їх водій прибуде, коли вони прибудуть до місця призначення, і скільки часу буде потрібно для доставки їжі. Uber також використовує AI для встановлення цін залежно від того, як вони оцінюють вашу готовність платити. Згідно з The Independent, Uber також використовує AI, щоб визначити, чи є пасажир п'яним перед тим, як водій погодиться на посадку. Для цього аналізуються та порівнюються фактори, такі як швидкість ходьби та шаблони набору тексту.

6. Лікування хвороб

Створено робота-макромолекулу, який може безперешкодно доправляти ліки до уражених хворобами Альцгеймера або Паркінсона клітин мозку. Робот, у вигляді ДНК в тілі людини зможе виконувати комп'ютерні обчислення і програмування, і знатиме, куди йому потрібно потрапити [4].

7. Запобігання шахрайству

Банки використовують AI для відправки мобільних повідомлень, щоб допомогти виявити шахрайство. Наприклад, якщо у вашому обліковому записі розміщено незвичайно велику транзакцію, ви можете отримати попередження на своєму телефоні або якщо покупки відбуваються в місці, далеко від вашого будинку, ваш обліковий запис може бути позначений, і вас можуть попросити підтвердити покупки. Штучний інтелект дозволяє такі застереження, аналізуючи ваші типові щоденні операції, щоб визначити незвичайні закономірності у поведінці витрат.

8. Музичні рекомендації

Послуги з потокової передачі музики використовують AI для оцінки ваших звичок слухання. Програмне забезпечення використовує дані, щоб рекомендувати інші пісні, які можуть вам сподобатися. Наприклад, Spotify надає рекомендації щодо нових випусків, старих обраних і нових відкриттів, залежно від поведінки слухача. Google Play також пропонує індивідуальні рекомендації щодо музики, використовуючи силу AI для розгляду таких факторів, як час і погода для забезпечення музики, яка може створити належний настрій.

В економічній сфері можна виділити наступні можливості та особливості застосування штучного інтелекту:

- штучний інтелект має більшу здатність до операції, ніж люди (тестування алгоритму, що навчає комп'ютери пошуку взаємовигідних рішень показало, що два комп'ютери приймали взаємовигідні рішення у 100% випадків, а дві людини лише у 60% [5];
- штучний інтелект і машинне навчання все частіше використовуються для аналізу поведінки людини з метою автоматичного передбачення побажань користувачів і часу, коли їм це потрібно. (Існують спеціальні додатки, які полегшують, наприклад, замовлення продовольчих товарів, перегляд фільмів і прослуховування музики.);
- штучний інтелект і машинне навчання знаходять використання у різних сферах промисловості (так, український стартап, виведений у промислове впровадження компанією SoftElegance (Київ), робить прогнозування споживання електроенергії з точністю 98%; робототехнічні комплекси в галузі зварювання компанії Triada-Welding (Запоріжжя); програмні модулі інформаційного забезпечення для управління ракетним підрозділом Molfar Technology (Суми) та інші).

Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ, англ. The International Telecommunication Union, ITU) у співпраці з експертами McKinsey Global Institute, в своєму дослідженні змодельював економічний ефект від використання штучного інтелекту [6]. При цьому автори враховували такі чинники, як трансформація світового ринку праці під впливом автоматизації, необхідність істотних змін у навичках працівників і використання штучного інтелекту окремими компаніями. Вплив штучного інтелекту на світову економіку буде проходити за сімома основними напрямками: збільшення виробництва; заміна існуючих продуктів і послуг; інновації та розширення видів продуктів і послуг; економічні вигоди від збільшення глобальних потоків; створення і реінвестування цінностей; витрати на пере-

хід і впровадження штучного інтелекту; негативні зовнішні ефекти.

Країни-лідери за розвитком штучного інтелекту (в основному розвинені країни) можуть збільшити свою лідируючу позицію у прийнятті штучного інтелекту над країнами, що розвиваються. Провідні країни могли б зафіксувати додаткові від 20 до 25 відсотків чистої економічної вигоди порівняно з поточним станом, тоді як країни, що розвиваються, — тільки приблизно від 5 до 15 відсотків. Багато розвинених країн, можливо, не мають іншого вибору, крім того, щоб підштовхнути штучний інтелект до збільшення зростання продуктивності, оскільки темпи зростання ВВП уповільнюються, у багатьох випадках частково відображають проблеми, пов'язані зі старінням населення. Якщо ставки заробітної плати в цих країнах є високими, то це означає, що існує більше стимулів щоб замінити працю машинами, ніж у країнах з низьким рівнем заробітної плати. Країни, що розвиваються, як правило, мають інші шляхи для підвищення своєї продуктивності, зокрема, наздоганяти найкращі практики та реструктуризувати свої галузі, і, отже, вони можуть мати менше стимулів до просування штучного інтелекту (що, в будь-якому випадку, може дати їм меншу економічну вигоду, ніж розвиненим економікам). Однак, це не обов'язково означає, що розвинені економіки будуть використовувати штучний інтелект краще, а економіки, що розвиваються, мають втратити гру. Залежно від вибору країн для зміцнення фондів та засобів, що сприяють розвитку штучного інтелекту, а також спроможності керувати країнами з перехідною економікою, можна активно змінювати свої шляхи. Деякі країни вже намагаються сформувати сміливі шляхи на майбутнє. Наприклад, Китай має затверджену національну стратегію, де на меті є стати світовим лідером у ланцюжку поставок штучного інтелекту, і інвестує для цього найбільше коштів серед всіх країн світу.

Література

1. Эксперты обсудили проект национальной стратегии развития искусственного интеллекта в России // Информационно-аналитический журнал. URL: https://news.rambler.ru/other/42389641/?utm_content=rnews&utm_medium=read_more&utm_source=copylink
2. Указ Президента РФ от 10.10.2019 N490 «О развитии искусственного интеллекта в Российской Федерации» (вместе с «Национальной стратегией развития искусственного интеллекта на период до 2030 года»). URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_335184/
3. Индекс готовности урядів використовувати штучний інтелект. URL: <https://www.oxfordinsights.com/government-ai-readiness-index/>
4. 17-річна винахідниця родом з України створила робота розміром в людське ДНК. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/ukrainian-genious-sc/4970391.html>
5. Jacob W. Crandall, Mayada Oudah, Tennom and others. Cooperating with machines // Nature Communications volume 9, Article number: 233 (2018). URL: https://www.itu.int/dms_pub/itu-s/opb/gen/S-GEN-ISSUEPAPER-2018-1-PDF-E.pdf
6. Bughin J., Woetzel J. (2019) Navigating a world of disruption. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/innovation-and-growth/navigating-a-world-of-disruption>

УДК 343.13

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Абрамова Валентина Олександрівна
студентка

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Абрамова Валентина Александровна
студентка

Института прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Abramova Valentina

Student of the

Criminal Justice and Prosecutors' Training Institute

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Карпенко Михайло Олегович

доцент кафедри кримінального процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ІНСТИТУТ СУДУ ПРИСЯЖНИХ: ВДОСКОНАЛЕННЯ НА ОСНОВІ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

ИНСТИТУТ СУДА ПРИСЯЖНЫХ: СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НА ОСНОВЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА

THE JURY INSTITUTE: IMPROVEMENT, BASED ON THE INTERNATIONAL EXPERIENCE

Анотація. У статті висвітлено питання чинного інституту присяжних в Україні. По-перше, стаття починається з опису категорії кримінальних справ, що розглядаються присяжними в Україні. Потім автор показує рівень довіри українського суспільства до суддівської системи України. Автор порівнює цей інститут з існуючим в інших країнах, таких як США, Канада, Франція. Крім того, автор пропонує внести відповідні зміни у чинне в Україні законодавство. По-друге, у статті аналізується проблема з кількістю присяжних. У Кримінальному процесуальному кодексі України є лише 3 присяжні на 2 професійних судді. На думку автора, це порушення права людини на справедливий суд, оскільки позиція судді не може бути подолана 3 простими громадянами. В інших країнах, таких як США чи Франція, присяжних вісім чи дванадцять. Тож автор пропонує збільшити кількість присяжних. Крім того, ще одна проблема цього інституту – це повноваження присяжних. Вони вирішують, винен обвинувачений чи ні, і обирають разом із суддею міру покарання для нього. В інших країнах є деякі відмінності і автор звертає на це увагу. Наприклад, присяжні в США під час судового розгляду можуть голосувати лише про винність чи невинність людини, тоді як Кримінально-процесуальний кодекс Франції зазначає, що присяжні можуть, як і в Україні, обрати покарання для підсудного. На думку автора, ми не повинні змінювати повноваження присяжних в законодавстві України.

Ключові слова: суд присяжних, правосуддя, право на справедливий суд, міжнародний досвід, гуманізація кримінального процесу, повноваження присяжних, винесення рішення судом присяжних.

Аннотация. В статье освещены вопросы действующего института присяжных в Украине. Во-первых, статья начинается с описания категории уголовных дел, рассматриваемых присяжными в Украине. Затем автор показывает уровень доверия украинского общества к судейской системе Украины. Автор сравнивает этот институт с существующим в других странах, таких как США, Канада, Франция. Кроме того, автор предлагает внести соответствующие изменения в действующее в Украине законодательство. Во-вторых, в статье анализируется проблема с количеством присяжных. В Уголовном процессуальном кодексе Украины есть только 3 присяжные на 2 профессиональных судьи. По мнению автора,

это нарушение права человека на справедливый суд, поскольку позиция судьи не может быть преодолена 3 простыми гражданами. В других странах, таких как США и Франция, присяжных восемь или двенадцать. Поэтому автор предлагает увеличить количество присяжных. Кроме того, еще одна проблема этого института – это полномочия присяжных. Они решают, виновен обвиняемый или нет, и выбирают вместе с судьей меру наказания для него. В других странах есть некоторые различия и автор обращает на это внимание. Например, присяжные в США во время судебного разбирательства могут голосовать только о виновности или невиновности человека, тогда как Уголовно-процессуальный кодекс Франции отмечает, что присяжные могут, как и в Украине, выбрать наказание для подсудимого. По мнению автора, мы не должны изменять полномочия присяжных в законодательстве Украины.

Ключевые слова: суд присяжных, право на справедливый суд, международный опыт, гуманизация уголовного процесса, полномочия присяжных, вынесение решения присяжными.

Summary. The article covers the issues of current Jury institute in Ukraine. Firstly the article starts from describing the criminal case category considered by jury in Ukraine. After that the author shows the level of Ukrainian society's trust to the judicial system of Ukraine. Then the author compares this category in another countries, such as the USA, Canada, France. Moreover, the author offers to make correspond changes in our legislation. Secondly, in the article explains the problem with the number of jury. In the Code of Criminal Procedure of Ukraine, there are only 3 jury to 2 professional judges. In the author's opinion, it's a violation of the human right to a fair trial, because the weight of judge's opinion can't be overcome by 3 average citizens. In another countries such as the USA or France there are eight or twelve of them. So the author offers to increase the number of jury. What is more, the another problem of this institute is full powers of this jury. They decide guilty or not the accused and choose, together with the judge, the punishment for he or she. To talk about another countries, there are some different and author pays attention for this. For example in the USA jury during the trial can only vote about the guiltiness or innocence of a person, while the Code of Criminal Procedure of France claimed that jury can, like in Ukraine, choose the punishment for defendant. On the author's opinion, we shouldn't change this jury's powers in Ukrainian legislation.

Key words: jury, jury's powers, court, human rights, international experience, judicial system of Ukraine, punishment.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 124 Конституції України «Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних» [1]. Проте інститут присяжних у нашій державі, на жаль, не відзначається досконалістю і дієвістю, оскільки кількість присяжних і процедура розгляду та вирішення кримінальної справи просто нівелює їх можливість реально вплинути на результат розгляду справи. Рішення по справах зазвичай приймається професійним суддею, а присяжні, виконуючи свій обов'язок, просто погоджуються з рішенням професійного судді. Так, існує декілька моделей суду присяжних: англо-американська та франко-германська. Україна, керуючись досвідом Франції, запровадила наближену до франко-германської модель суду присяжних. Та чи є вона ефективною в Україні?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених займалися дослідженням зарубіжних моделей суду присяжних, механізмів їх функціонування і порівнянням з українським судом присяжних, а саме: Берчук Д. В., Владикіна Т. А., Грубінко А. В., Загурський О. Б., Моргун С., Русанова І. О., Сердинський В. С., Скотинюк Я. А., Соловей А. М., Футей Б. А., Чангулі Г. І.

Невирішені раніше проблеми. Попри таку увагу з боку науковців до інституту присяжних, залишається невирішеним ряд проблем, пов'язаних із забезпеченням належного виконання своїх завдань присяжними та їх повноважень, що є перешкодою досягненню завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України), а саме «захи-

сту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпеченню швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [2].

Мета. Метою статті є всебічне дослідження функціонування суду присяжних і механізму прийняття рішення. Аналіз міжнародного досвіду країн як англо-американської, так і франко-германської правових систем і можливість адаптації деяких положень в сучасне вітчизняне законодавство з метою його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день провадження в суді присяжних, відповідно до ст. 31 КПК України, можливе виключно у суді першої інстанції щодо злочинів, за які передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі і лише за клопотанням обвинуваченого (або ж його захисника). Тож можливість розгляду кримінальних справ присяжними дуже обмежена в Україні. Натомість Конституція Сполучених Штатів Америки, а точніше Біль про права — Поправка V гарантує, що «Нікого не можна притягати до відповідальності за скоєння тяжкого кримінального злочину чи іншого ганебного вчинку, інакше як за поданням або висновком великого журі

присяжних, за винятком злочинів, скоєних особами, які належать до наземних чи морських збройних сил або міліції, коли ці особи перебувають на дійсній службі, під час війни чи іншої громадської небезпеки» [3]. А Поправка VI наголошує на тому, що «В усіх кримінальних справах обвинувачений повинен мати право на швидкий і відкритий суд безсторонніх присяжних того штату та округу, раніше встановленого законом, де було скоєно злочин» [3]. В той же час, відповідно до Кримінально-процесуального кодексу Франції, таке право мають особи, що обвинувачуються у вчиненні тяжких злочинів, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 10 років [4]. Щодо Канади, то там обвинувачений у вчиненні злочину, за який передбачено покарання 5 і більше років має право на розгляд його справи журі присяжних [7, с. 5]. Тож, на мою думку норма щодо можливості участі присяжних виключно у справах щодо довічного позбавлення волі не відповідає сучасним уявленням про правосуддя, оскільки за таких умов особа, якій може бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі до 15 років не може скористатися правом на суд присяжних і її долю вирішує лише професійні судді, рівень довіри до яких в Україні дуже низький, що підтверджується даними національного опитування населення України. Станом на 2018 рік лише 16% громадян висловили довіру до системи правосуддя України [5]. Тож, на мою думку, було б доречним розширити коло справ, які можуть розглядатися за участю присяжних, зокрема щодо злочинів, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від десяти років.

Наступним проблемним питанням, що безсумнівно впливає на дієвість цього правового інституту, є кількість присяжних. Щодо положень українського законодавства, то відповідно до ч. 3 ст. 31 КПК України «Кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого — судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд» [2]. Тож постає логічне запитання, як внутрішні переконання трьох осіб, що не мають вищої юридичної освіти і ніколи не здійснювали правосуддя зможуть вплинути на двох професійних суддів, які, до того ж, перебувають в одній нарадчій кімнаті? Щодо цього варто згадати хоча б французький суд присяжних. «Ст. 296 КПК Франції передбачає журі присяжних у кількості шести осіб, якщо справа розглядається в першій інстанції, та дев'яти — якщо в апеляційній» [6, с. 166]. Щодо американської моделі, то там передбачається два види судів присяжних: велике журі — складається з 16–23 осіб і вирішує питання достатності доказів

для пред'явлення обвинувачення і мале журі — складається з 6–12 суддів, що розглядає справу по суті [7, с. 2–3]. Тож, в обох існуючих моделях цього інституту кількість народних засідателів у два і більше разів перевищує їх кількість в Україні. Тож, необхідно вдосконалити національне законодавство і запровадити мінімальну кількість присяжних в суді першої інстанції — 6–8 осіб. Таким чином, буде забезпечена можливість присяжних реально впливати на вирішення справи по суті, оскільки зменшиться вплив професійних суддів. Лише за таких умов буде повною мірою реалізовано принципи справедливості і гуманізму, оскільки професійні судді часто керуються виключно нормами закону і практикою вищих судів, яка, до речі, не є обов'язковою в Україні і суди можуть відступити від позицій Верховного Суду, якщо обґрунтують необхідність цього. Але вони цього не роблять через власне не бажання, або завантаженість, що також є перепорою на шляху до справедливого суду, гарантованого Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод. Більш того, саме така кількість присяжних дає можливість прийняття колективного рішення, коли доля людини залежить не від одного професійного судді, а від їх узгодженої позиції.

Іншим не менш важливим фактором є повноваження присяжних під час розгляду і вирішення справи. Так, відповідно до положень ч. 3 ст. 383 КПК «Усі питання, пов'язані з судовим розглядом, крім питання, передбаченого частиною третьою статті 331 цього Кодексу, судді і присяжні вирішують спільно». Тож, вони не мають повноважень вирішувати питання щодо обрання, скасування або зміна запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в суді. Це питання, відповідно до ч. 3 ст. 331 КПК України вирішує головуючий суддя. Тепер розглянемо повноваження присяжних в Сполучених Штатах Америки. У них існує дві окремі колегії присяжних, у кожній з яких є свої повноваження. Так Велике журі, що складається з 16–23 осіб, вирішує питання щодо достатності підстав (доказів) для пред'явлення підозрюваному державного обвинувачення у скоєнні злочину. Мале журі, у складі як раніше було зазначено — 6–12 осіб, за результатами розгляду кримінальної справи у суді вирішує чи є особа винною у інкримінованому їй злочині, чи ні [7, с. 2–4]. Проте, повноваження присяжних за Кримінальним процесуальним кодексом Франції досить суттєво відрізняються від американської моделі. Там присяжні вступають у процес виключно на стадії судового розгляду справи і разом із суддею приймають рішення як про винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, так і обирають належну міру покарання, а також вирішують інші питання. «Будь-яке несприятливе для обвинуваченого рішення, в тому числі й відмова визнавати наявність пом'якшувальних обставин, приймається більшістю не менш ніж у вісім голосів.

У разі стверджувальної відповіді на запитання про винуватість суд присяжних відразу ж вирішує питання про міру покарання» [9, с. 269–270]. Враховуючи, що Україна запровадила саме французьку модель інституту присяжних я вважаю, що повноваження, визначені у сучасному КПК України є достатніми для забезпечення належного функціонування суду присяжних і не потребують додаткових змін. Зокрема, спільне обрання міри покарання убезпечить обвинуваченого від призначення непомірно суворого покарання, враховуючи усі наявні обставини справи.

Висновок. Отже, інститут присяжних в Україні далекий від досконалості і, на сьогоднішній день,

лише формально реалізує покладені на нього функції забезпечення справедливості і гуманізації кримінального процесу. Саме тому необхідно: по-перше, розширити перелік справ, у яких може бути застосовано суд присяжних до справ, в яких може бути застосовано покарання у вигляді позбавлення волі понад 10 років. По-друге, збільшити кількість народних засідателів, які безпосередньо беруть участь у розгляді справи до 6–8 осіб, що забезпечить баланс інтересів судді і присяжних. А що стосується повноважень, то вони не потребують доопрацювань, оскільки повністю відповідають принципам і меті здійснення судочинства.

Література

1. Конституція України: Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: за станом на 01 січня 2019 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. The Constitution of the United States. URL: <http://constitutionus.com/>
4. Кримінально-процесуальний кодекс Франції. URL: https://www.legislationline.org/download/id/6381/file/France_CPC_am2006_en.pdf
5. Дані кола національних опитувань населення України та правників, які є учасниками судових проваджень, але не працюють в судовій системі за Програмою USAID «Нове правосуддя», станом на 2018 рік.
6. Сердинський В. С. Особливості здійснення правосуддя судом присяжних у французькій республіці // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: юриспруденція. 2016. № 20.
7. Моргун С. О. Інститут присяжних міжнародний досвід// Підприємство, господарство і право. Кримінальний процес, 2017. № 3.

УДК 343.13

Бережной Александр Иванович

кандидат юридических наук,

ассистент кафедры уголовного процесса

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Berezhnyi Oleksandr

Candidate of Juridical Sciences,

Assistant of Criminal Procedure Department

Yaroslav Mudryi National Law University

УГОЛОВНЫЙ ПРОСТУПОК: ИСТОРИЯ И ОСОБЕННОСТИ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ

CRIMINAL OFFENSES: HISTORY AND FEATURES OF INVESTIGATION

Аннотация. Рассмотрена история возникновения уголовного проступка в зарубежном и отечественном законодательстве, проведен анализ особенностей досудебного расследования уголовных проступков в законодательстве Украины.

Ключевые слова: дознание, досудебное расследование, уголовный проступок.

Summary. The history of the occurrence of criminal offence in foreign and domestic legislation is considered, the analysis of features of pre – trial investigation of criminal offenses in the legislation of Ukraine.

Key words: inquiry, pre – trial investigation, criminal offence.

Проблематика правонарушений была и остается одной из важных тем для исследований в юридической науке. Наибольшего распространения изучение актуальных вопросов правонарушений получили в отраслевых юридических науках.

Вопросы внедрения уголовных проступков в законодательство Украины об уголовной ответственности являются довольно актуальными и обусловлены одним из направлений уголовно — правовой политики, которая заключается в гуманизации уголовной ответственности [5, с. 356].

Институт уголовного проступка не является новым в праве, поскольку еще во времена средневековья, в частности, законодательстве Англии существовало разделение преступлений на **фелонию** (она охватывала преступления с высокой степенью общественной опасности, за которые предусматривалось наказание в виде смертной казни и конфискации имущества) и **мисдиминор** (к ним относились менее тяжкие преступления, которые посягали на интересы частных лиц и за совершения которых смертная казнь не предусматривалась) [3]. В современной системе англосаксонского права США и Великобритании мисдиминор рассматривается как категория наименее опасных преступлений, которые граничат с административными правонарушениями.

Подобная классификация общественно опасных деяний была закреплена и в Уголовном кодексе Франции 1810 года, согласно которой общественно опасные деяния, за совершения которых предусматривалось тяжкое наказание считались преступлениями; деяния за совершение которых предусматривались так называемые исправительные наказания — проступками. В Уголовном кодексе Франции 1992 года такая классификация с некоторыми уточнениями сохранена [1].

В законодательстве Российской Империи ответственность за совершение уголовного проступка упоминалась в «Уложении о наказаниях уголовных и исправительных» [2, с. 148; 4, с. 84–85].

В действующем законодательстве Украины на данный момент еще не принят закон об уголовных проступках, однако, в связи с тем, что идет разработка соответствующего законопроекта и в действующий УПК Украины включены главы регулирующие досудебное расследование и судебное рассмотрение уголовных проступков вызывает практический и теоретический интерес рассмотрение особенностей досудебного расследования уголовных проступков.

Под уголовным проступком понимается предусмотренное законом Украины об уголовных проступках деяние (действие или бездействие) не имеющее большой общественной опасности, совершенное

лицом, которое на момент его совершения достигло возраста ответственности за него, и за которое не предусмотрено наказание в виде лишения свободы.

Первой особенностью досудебного расследования уголовных проступков является процессуальный порядок его проведения, а именно упрощенная форма уголовного производства в форме дознания.

Под дознанием понимается основанная на законе правоприменительная деятельность уполномоченных лиц, направленная на расследование уголовных проступков и обеспечение выполнения задач уголовного производства.

Дознание в уголовном производстве в отношении уголовных проступков осуществляется следственными подразделениями Национальной полиции Украины, органов безопасности, органов осуществляющих контроль за соблюдением налогового законодательства, органов государственного бюро расследований.

При проведении досудебного расследования уголовных проступков в установленных законом случаях полномочия следственного органа досудебного расследования могут также осуществлять сотрудники других подразделений Национальной полиции, органов безопасности, органов, которые осуществляют контроль за соблюдение налогового законодательства.

Согласно ст. 214 УПК Украины следователь, прокурор, немедленно, но не позднее 24 часов после подачи заявления, сообщения о совершенном уголовном проступке или самостоятельного обнаружения из какого — либо источника обстоятельств, которые могут свидетельствовать о совершении уголовного проступка, обязаны внести сведения в Единый реестр досудебных расследований и начать дознание. Следователь или сотрудник оперативного подразделения, который будет проводить дознание, определяется руководителем органа досудебного расследования.

Особенностью досудебного расследования уголовных проступков является также предусмотренное законодателем положение УПК Украины в отношении ограничений в применении мер пресечения во время досудебного расследования уголовных проступков. Специфика осуществления производства в отношении уголовных проступков заключается в том, что во время их расследования не допускается применение мер пресечения в виде домашнего ареста, залога или содержания под стражей. Эти ограничения введены в связи с тем, что за совершение уголовных проступков законом не будет предусмотрено применение наказания в виде лишения свободы. Кроме того, общественная опасность уголовных проступков значительно меньше, по сравнению с преступлением, а поэтому процессуальное влияние на лицо, совершившее уголовный проступок, должно быть пропорционально совершенному деянию.

Учитывая данное обстоятельство, к подозреваемому могут применяться только меры пресечения

в виде личного обязательства или личного поручительства. Указанные меры пресечения могут применяться только следственным судьей и только в случаях предусмотренных УПК, что по существу является процессуальной гарантией соблюдения прав личности в уголовном производстве.

Законодателем установлены также ограничения в проведении негласных следственных (розыскных) действий во время досудебного расследования уголовных проступков. Согласно ст. 300 УПК их проведения во время дознания запрещается.

Особенностью расследования уголовных проступков является также то, что материалы досудебного расследования в отношении уголовного проступка не могут быть объединены с материалами досудебного расследования в отношении преступления. Если в ЕРДР внесены сведения об уголовном проступке и начато дознание, во время которого установлено, что действия лица являются преступлением, то в ЕРДР вносятся сведения о преступлении и уголовное производство продолжается по правилам досудебного следствия. Если в такой ситуации лицу было сообщено о подозрении, то кроме внесения соответствующих сведений в ЕРДР должно быть изменено сообщение о подозрении.

Еще одной особенностью производства по уголовным проступкам является его сроки. Поскольку, как уже было указано, дознание по уголовным проступкам является упрощенной формой уголовного производства, а уголовные проступки чаще всего совершаются в условиях очевидности, законом в п. 1 ч. 1 ст. 219 УПК установлено сокращенный срок досудебного расследования уголовных проступков. В частности, досудебное расследование должно быть закончено в течении одного месяца со дня сообщения лицу о подозрении в совершении уголовного проступка, а досудебное расследование преступления должно быть завершено в течении двух месяцев с момента сообщения лицу о подозрении в совершении преступления.

Срок дознания в отношении уголовных проступков может быть продлен соответствующим прокурором до двух месяцев в следствии сложности производства. Дальнейшее продление сроков дознания закон не предусматривает. Решая вопрос о продлении сроков дознания, уполномоченный прокурор должен учитывать, что этот срок 1) не должен превышать двух месяцев; 2) следователь должен иметь возможность за пять дней до окончания этого граничного срока или определенного им другого срока подать на утверждение прокурору предусмотренные ст. 301 УПК процессуальные документы.

Окончание досудебного расследования уголовных проступков осуществляется согласно правилам, предусмотренным гл. 24 УПК. Вместе с тем закон также предусматривает некоторые особенности. В частности, следователь обязан в кратчайший срок (что обусловлено принципом разумности

сроков (ст. 28 УПК), но не позднее 25 дней после сообщения лицу о подозрении, подать прокурору на утверждение один из документов, который свидетельствует об окончании дознания по уголовному проступку, а именно: 1) проект решения о закрытии уголовного производства; 2) проект ходатайства об освобождении лица от уголовной ответственности; 3) обвинительный акт, ходатайство о применении принудительных мер медицинского или воспитательного характера; 4) Ходатайство о продлении срока досудебного расследования в случае сложности производства и невозможности его окончания в месячный срок.

Требование в отношении подачи следователем прокурору только проекта постановления о закрытии уголовного производства обусловлена обязанностью именно прокурора принять решение о закрытии уголовного производства.

В случае необходимости прокурор может самостоятельно оформить указанные процессуальные документы, если они имеют недостатки структурного или стилистического характера, изложение выводов осуществлено без анализа доказательств, резолютивные части документов противоречат их описательным частям и т.д.

Поскольку нормы гл. 25 УПК являются специальными в отношении положений главы 24 УПК, которые регулируют формы окончания досудебного расследования, то следователь при проведении дознания не имеет права, в отличие от производства по преступлениям, самостоятельно вынести постановление о закрытии уголовного производства в случае отсутствия события правонарушения (п. 1 ч. 1 ст. 284 УПК), отсутствия в деянии состава преступления (п. 2 ч. 1 ст. 284 УПК), вступления в силу закона, которым отменена уголовная ответственность за деяние, совершенное лицом (п. 4. ч. 1 ст. 284 УПК). Эти решения при производстве дознания может принять только прокурор.

Ходатайство об освобождении лица от уголовной ответственности направляется в суд также прокурором, поэтому следователь при наличии оснований для освобождения лица от уголовной ответственности составляет только проект такого ходатайства и направляет его прокурору.

Обвинительный акт, ходатайство о применении принудительных мер медицинского или воспитательного характера по результатам дознания составляется следователем и утверждается прокурором в порядке, предусмотренном статьями 291–293 УПК Украины.

Обвинительный акт, который составляется по результатам дознания, может быть двух видов: первый направляется в суд с реестром материалов досудебного расследования в порядке ст. 291 УПК Украины; второй направляется в суд с ходатайством прокурора о рассмотрении обвинительного акта в упрощенном производстве в порядке ст. 302 УПК Украины.

После проверки материалов досудебного расследования прокурор до истечения тридцатидневного срока после вручения сообщения о подозрении обязан выполнить одно из действий:

- 1) принять решение о закрытии уголовного производства;
- 2) обратиться в суд с ходатайством об освобождении от уголовной ответственности;
- 3) обратиться в суд с обвинительным актом, ходатайством о применении принудительных мер медицинского или воспитательного характера;
- 4) подать ходатайство о продлении срока досудебного расследования.

Таким образом, необходимо обратить внимание, что поскольку следователь должен подать на утверждение прокурору один из указанных документов не позднее двадцати пяти дней после сообщения лицу о подозрении, а прокурор, как указано, обязан принять предусмотренное ч. 3 ст. 301 УПК решение или совершить определенное действие до истечения тридцатидневного срока после вручения лицу сообщения о подозрении, то можно сделать вывод, что прокурор имеет в своем распоряжении пять дней.

Поскольку досудебное расследование уголовных проступков (дознание) проводится, как уже было указано, согласно общим правилам досудебного расследования, предусмотренными УПК, то можно сделать вывод и о том, что с момента сообщения лицу о подозрении во время дознания также могут быть заключены соглашения между потерпевшим и подозреваемым о примирении, между прокурором и подозреваемым о признании вины (ст. 468–473 УПК Украины). Кроме того, если подозреваемый заболел тяжелым заболеванием, которое препятствует его участию в уголовном производстве, при условии подтверждения этого соответствующим медицинским заключением; подозреваемый скрывается от органов досудебного расследования и суда с целью уклонения от уголовной ответственности и его местонахождение не установлено; существует необходимость выполнения процессуальных действий в рамках международного сотрудничества, дознание может быть приостановлено.

Еще одной особенностью дознания является возможность рассмотрения обвинительного акта по уголовному проступку в упрощенном судебном производстве, которое представляет собой процедуру рассмотрения материалов уголовного производства по сути без проведения судебного разбирательства в судебном заседании без участия обвиняемого и потерпевшего. Для этого на завершающем этапе досудебного расследования, а именно во время составления обвинительного акта следователем, его утверждения и направления в суд прокурором последним вносится соответствующее ходатайство. Такое ходатайство вносится только при условии, что подозреваемый безоговорочно признал свою вину, не оспаривает установленные на досудебном

расследовании обстоятельства и согласен на рассмотрение обвинительного акта без его участия, а потерпевший не возражает против такого рассмотрения.

Отказ от исследования в судебном заседании фактических обстоятельств уголовного проступка означает, что между ними отсутствует правовой спор в отношении собранных в производстве доказательств и процедуры их получения. В этих случаях можно утверждать, что такие принципы уголовного производства как состязательность, диспозитивность, непосредственность исследования показаний, предметов, документов не нарушаются.

Следовательно, прокурор обязаны разъяснить подозреваемому и потерпевшему содержание установленных на досудебном расследовании обстоятельств, а также то, что в случае дачи согласия на рассмотрение акта в упрощенном порядке они будут лишены права обжаловать приговор в апелляционном порядке по основаниям рассмотрения производства без участников судебного производства, не исследования доказательств в судебном заседании или с целью оспорить установленные досудебным расследованием обстоятельства.

Кроме того, следовательно, прокурор должны убедиться в добровольности согласия подозреваемого и потерпевшего на рассмотрение обвинительного акта в упрощенном производстве. Для этого путем опроса подозреваемого и потерпевшего следовательно, прокурор получают ответы на следующие вопросы: не оспаривают ли они фактические обстоятельства уголовного производства и собранные для их подтверждения факты, правильно ли они понимают содержание этих фактических обстоятельств, согласны ли они с заявленным ходатайством, осознают ли они последствия удовлетворения такого ходатайства в виде ограничения апелляционного обжалования. Следовательно и прокурор должны учитывать интеллектуальные и психологические особенности подозреваемого и потерпевшего в отношении определения правильности понимания ими содержания фактиче-

ских обстоятельств, которые ни кем не оспариваются и отсутствия сомнений в добровольности их позиций.

После выполнения указанных действий прокурор принимает решение о направлении обвинительного акта в суд, в резолютивной части которого указывает ходатайство о его рассмотрении в упрощенном порядке без проведения судебного разбирательства в судебном заседании.

К обвинительному акту прилагается составленное в присутствии защитника письменное заявление подозреваемого о признании своей вины, согласии с установленными на досудебном расследовании обстоятельствами, ознакомления с ограничением права на апелляционное обжалование и согласии на рассмотрение обвинительного акта в упрощенном порядке, а также заявление потерпевшего о его согласии с установленными дона досудебном расследовании обстоятельствами, ознакомлением с ограничением на апелляционное обжалование и о согласии на рассмотрение обвинительного акта в упрощенном порядке. К обвинительному акту прилагаются материалы досудебного расследования, в том числе документы, которые свидетельствуют о признании подозреваемым своей вины, к которым относятся прежде всего протокол допроса подозреваемого, в котором указано такое признание, а также документы, которые подтверждают добровольное возмещение причиненного ущерба (возвращение имущества, денежную компенсацию, оплату лечения потерпевшего).

В случае поступления в суд ходатайства прокурора или следователя, согласованного с прокурором, о рассмотрении обвинительного акта в упрощенном порядке суд имеет право в пятидневный срок рассмотреть обвинительный акт без проведения судебного разбирательства в судебном заседании без участников судебного производства и вынести приговор.

Таким образом, упрощенный порядок рассмотрения обвинительного акта позволяет избежать необоснованного затягивания уголовного производства и в кратчайшие сроки вынести судебное решение.

Литература

1. Стрельцов Є. Л. Проблеми класифікації суспільно небезпечних діянь (зміст та напрямки) / Є. Л. Стрельцов. URL: <http://ivpz.org/golovna-konferents>.
2. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных // Свод законов Российской империи. Т. 15. Санкт-Петербург, 1912. 373 с.
3. Федотова Г. В. Правові тенденції визначення кримінального проступку в кримінальному законодавстві / Г. В. Федотова, А. О. Расюк // Всеукраїнська інтернет-конференція «Проблеми впровадження інституту кримінального проступку» (на основі проекту Закону «про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» № 10136 від 03.03.2012 р.; Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса. URL: <http://ivpz.org/images/sudgenya.zip>.
4. Шармар О. М. Виникнення та розвиток законодавства України про кримінальну відповідальність / О. М. Шармар, В. В. Бабаніна // Митна справа. 2012. № 1. С. 82–89.
5. Шармар О. М. Кримінальний проступок: історія і сучасність / О. М. Шармар // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 356–364.

УДК 336.72

Веліт Микита Андрійович

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Велит Никита Андреевич

студент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Velit Mykyta

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Кушніренко Олександр Георгійович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

**ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ
ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ЦІННІСТЬ**

**ЕВРОПЕЙСКИЙ ВЫБОР УКРАИНЫ
КАК КОНСТИТУЦИОННАЯ ЦЕННОСТЬ**

**EUROPEAN CHOICE OF UKRAINE
AS A CONSTITUTIONAL VALUE**

Анотація. В статті зроблена спроба дослідити певні аспекти пов'язані із прагненням України отримати членство в Європейському союзі та НАТО. Акцентується увага на тому, що закріпивши це прагнення на рівні Конституції народ України визнав таку участь в даних європейських інституціях як конституційну цінність, досягнення якої є стратегічним завданням держави в найближчій перспективі.

Ключові слова: Європейський вибір, Конституція України, конституційна цінність, Європейська інтеграція, членство в Європейському Союзі й НАТО.

Аннотация. В статье предпринята попытка исследовать некоторые аспекты, связанные со стремлением Украины получить членство в Европейском союзе и НАТО. Акцентируется внимание на том, что закрепив такое стремление на уровне Конституции народ Украины признал такое участие в данных европейских институтах как конституционную ценность, достижение которой является стратегической задачей государства в ближайшей перспективе.

Ключевые слова: Европейский выбор, Конституция Украины, конституционная ценность, Европейская интеграция, членство в Европейском Союзе и НАТО.

Summary. The article attempts to explore some aspects related to the desire of Ukraine to obtain membership in the European Union and NATO. Attention is focused on the fact that having consolidated such an aspiration at the level of the Constitution, the people of Ukraine recognized such participation in these European institutions as a constitutional value, the achievement of which is a strategic task of the state in the near future.

Key words: European choice, Constitution of Ukraine, constitutional value, European integration, membership in the European Union and NATO.

Постановка проблеми. Існуючі публікації стосовно Європейського вибору України політологічний характер. Така ситуація потребує проведення наукових досліджень в конституційно-правовому аспекті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукових досліджень із визнаної проблематики майже немає. Окремі аспекти цієї проблеми підіймаються в наукових роботах В. В. Речицького, О. Г. Кушніренка, А. А. Яковлева, Т. М. Слінько.

Невирішені раніше проблеми. Проблеми, які пов'язані із євроінтеграцією України, на науковому рівні в аспекті конституційного права, майже не досліджується. Тому будь-яка наукова праця, навіть на рівні студентського наукового дослідження, як видається, є необхідною, актуальною та цікавою.

Метою публікації є дослідження відносин, які виникають в зв'язку із закріпленням в Конституції України стратегічного курсу в такі міжнародні інституції як Європейський Союз та НАТО, ті проблеми, які виникають в зв'язку з реалізацією Україною свого європейського вибору.

Виклад основного матеріалу. У статті зроблена спроба розглянути питання, пов'язані із реалізацією нашою державою конституційних положень про намір в майбутньому вступити в такі важливі міжнародні організації як Європейський Союз та НАТО. З іншого боку потрібно розуміти, що цей вибір українського народу потрібно розглядати в контексті саме цивілізаційного вибору, адже вищезазначені міжнародні організації були створені та діють як об'єднання демократичних, в більшості своїй високорозвинутих в економічному відношенні держав. До того ще Україна має складні зовнішньополітичні, економічні та інші зв'язки із Російською Федерацією, а тому приєднання України до Європейського Союзу та НАТО слід вважати як важливою гарантією не тільки подальшого розвитку держави, а й збереження державного суверенітету і територіальної цілісності України. Розглянемо питання, пов'язані із реалізацією амбітних цілей України.

Без сумніву, Європейська інтеграція — складний та суперечливий соціально — економічний процес налагодження тісного співробітництва європейських держав. Її можна вважати одним із проявів провідної тенденції сучасного історичного розвитку — посилення всебічної взаємозалежності держав, передусім в економічній сфері, та подальшого зближення цивілізаційно споріднених національних спільнот.

Розбудова та розвиток громадянського суспільства в Україні є одним із першочергових завдань періоду незалежності та самоутвердження, власне, від його втілення і залежить досягнення важливої мети — членства в Європейському Союзі [7, с. 163].

7 лютого 2019 року Верховна Рада України прийняла Закон про закріплення в Конституції стратегічного курсу України на членство в Європейському Союзі й НАТО. Метою запропонованих Законом змін

є законодавче закріплення в Конституції України цивілізаційного вибору, європейської ідентичності українського народу та незворотності стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. Відповідно до схвалених змін, до повноважень ВР додано «*реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору*», а уряд «*забезпечує реалізацію*» цього курсу, Президент проголошується «*гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору*» [2].

Цей Закон про зміни до Конституції України закріплює незворотність стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. У пояснювальній записці до документу зазначається, що зміни мобілізуватимуть українське суспільство і українську владу та сприятимуть реформам, спрямованим на досягнення критеріїв повноправного членства в ЄС і НАТО. Хочеться підкреслити, що Закон вносить зміни до **преамбули і статей 85, 102, 116 Конституції**.

П'ятий абзац преамбули після слів «громадянської злагоди на землі України» доповнено словами «та підтверджуючи європейську ідентичність українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України».

Пункт 5 частини 1 статті 85 Конституції України, яка закріплює повноваження Верховної Ради України, викладено так: «5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору».

Статтю 102 доповнено частиною 3 такого змісту: «Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору».

Статтю 116, в якій закріплені повноваження Кабінету Міністрів України, доповнено пунктом 11: «11) забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору».

Також виключено **пункт 14 розділу XV «Перехідні положення»**, який передбачав можливість використання існуючих військових баз на території України для тимчасового перебування іноземних військових формувань на умовах оренди відповідно до міжнародних договорів [1]. Слід зазначити, що партнери України у Євросоюзі та НАТО позитивно оцінюють внесення змін до Конституції щодо закріплення стратегічного курсу держави на набуття членства у цих

організаціях. Про це колишній віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Іванна Климпуш-Цинцадзе сказала в інтерв'ю власному кореспондентові Укрінформу у Франції. «Це сприймається і оцінюється дуже позитивно. Це є заявою про незмінність нашого курсу, рамковими засадами, через які мають ухвалюватися в Україні усі інші стратегічні рішення. Це величезне завдання» [4]. Вона також зазначила, що відчуває великий оптимізм з боку західних партнерів щодо України на шляху європейської та євроатлантичної інтеграції держави.

Як видається, переважна більшість українського суспільства також підтримує курс на повноправне членство України в ЄС та НАТО, усвідомлюючи, що це є ключовою гарантією, розбудови демократичної правової держави та забезпечення її безпеки. Широка суспільна підтримка в Україні європейського та євроатлантичного вибору зумовлена європейською цивілізаційною ідентичністю України, її тісними і тривалими відносинами з членами європейської та євроатлантичної спільнот, які ґрунтуються на спільних цивілізаційних цінностях [3].

На нашу думку, велике значення має Указ Президента України «Питання європейської та євроатлантичної інтеграції» від 20.04.2019 року. Указом затверджується План заходів з реалізації стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в ЄС та в Організації Північноатлантичного договору «з метою забезпечення незворотності європейського та євроатлантичного курсу України» відповідно до ч. 3 ст. 102 Конституції України. «Кабінет міністрів України має забезпечити виконання Плану заходів та щокварталу інформувати президента України про хід виконання, а також звітувати щодо виконання зазначеного Плану в установлені строки», — йдеться в указі [5].

При цьому слід звернути увагу, що підписаний Указ не лише має можливість звернути зі стратегічного курсу, оскільки закріплює задачі та обов'язки всіх органів влади в Україні на виконання цього курсу. По суті Указ Президента України надає системності та впорядкованості роботі всіх владних структур в Україні, не залишаючи простору для маніпуляцій та перекидання відповідальності.

Більш того, План містить пункт про необхідність розроблення пропозицій щодо перегляду Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а протягом 2019–

2020 років — опрацювання зі стороною ЄС питань щодо подальшої лібералізації торгівлі, укладення Угоди про оцінку відповідності та прийнятності промислових товарів (Угода АСАА); інтеграції до внутрішніх ринків ЄС у сферах енергетики та цифрової економіки; співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки.

У Плані містяться пункти щодо розширення джерел та способів залучення міжнародної допомоги, поліпшення фінансування закордонних дипломатичних установ України, розвитку співпраці у сфері освіти і наукових досліджень, розширення присутності іноземних закладів освіти в Україні. Йдеться і про поглиблення співробітництва з ЄС у питаннях інформаційної безпеки та кібербезпеки, забезпечення стійкості критичної інфраструктури, протидії транснаціональній злочинності, посилення охорони кордонів, мінімізації ризиків у сфері міграції, а також про участь України у проектах, що реалізуються в рамках Європейського оборонного фонду.

Україна має достатні політико-правові передумови для повного інтегрування до Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу — право на інтегрування до ЄС за Україною закріплює стаття 49 Договору про Європейський Союз, визначаючи, що будь-яка європейська держава, що шанує спільні принципи, може звернутися з поданням щодо набуття членства в Союзі [8]. Приналежність України до західної цивілізації відображено і в Угоді про асоціацію з її визнанням європейських прагнень та європейського вибору України, і в рішенні Бухарестського саміту НАТО 2008 року про підтвердження майбутнього членства України в цій організації [9].

Висновки з даного дослідження. Підводячи підсумок можна стверджувати, що закріплення на конституційному рівні правової визначеності курсу України на членство в ЄС і НАТО мобілізуватиме українське суспільство і українську владу та сприятиме реформам, спрямованим на досягнення критеріїв повноправного членства в ЄС і НАТО, реалізації європейського та євроатлантичного вибору через розширення та поглиблення співробітництва України з Європейським Союзом та Організацією Північноатлантичного договору. Це сприятиме також набуттю повноправного членства, зміцненню національної безпеки нашої держави, матиме наслідком гарантію її суверенітету і територіальної цілісності.

Література

1. Конституція України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), поточна редакція — Редакція від 21.02.2019; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. 3У «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2680-19>

3. Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу: Європейські орієнтири у розбудові державної служби. URL: <http://www.center.gov.ua/component/k2/item/3310-прийнято-закон-про-внесення-змін-до-конституції-україни-щодо-стратегічного-курсу-держави-на-набуття-повноправного-членства-україни-в-ес-та-нато>
4. Климпуш-Цинцадзе: інтерв'ю віце-прем'єр міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції у Франції до українського інформаційного ресурсу «Укрінформ». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2649513-es-i-nato-vitaut-zakriplenna-u-konstitucii-kursu-ukraini-klimpuscincadze.html>
5. Указ Президента України № 155/2019: Питання європейської та євроатлантичної інтеграції. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1552019-26586>
6. Яковлев А. А.. Питання євроатлантичної інтеграції в сучасному конституційному процесі України; наук. журнал «Journal «ScienceRise; Juridical Science»». Випуск № 3, 2019 рік. URL: http://journals.uran.ua/sr_law/article/download/180048/180589
7. Машталір Христина, Леськів Соломія Інтеграція України до Європейського Союзу як основа для розбудови громадянського суспільства: наук. журнал «Підприємництво, господарство і право». Серія «Теорія держави і права». Випуск № 6, 2017 рік. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/6/37.pdf>
8. Договір про Європейський Союз (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року). URL: https://www.nato.int/cps/uk/natolive/official_texts_8443.htm
9. Декларація Бухарестського саміту (прийнята главами держав і урядів, що взяли участь у засіданні Північноатлантичної Ради в Бухаресті 3 квітня 2008 р.). URL: https://www.nato.int/cps/uk/natolive/official_texts_8443.htm

УДК 342.732:351.751+338.48

Господарець Діана Миколаївна
студентка

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Господарец Диана Николаевна
студентка

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Hospodarets Diana

Undergraduate of the

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Науковий керівник:

Теремцова Ніна Володимирівна

кандидат юридичних наук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРАВА НА ДОСТУП К ИНФОРМАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

EXERCISE OF THE RIGHT TO ACCESS TO INFORMATION IN THE EUROPEAN INTEGRATION PROCESS

Анотація. Дана стаття присвячена дослідженню проблеми реалізації права громадян на доступ до публічної інформації в контексті європейської інтеграції і гармонізації національного законодавства. Аналізуються основні міжнародно-правові акти з цього питання, проводяться паралелі із реалізацією цього права у зарубіжних країнах.

За результатами дослідження надано пропозиції щодо вдосконалення інформаційного законодавства України.

Ключові слова: публічна інформація, право на інформацію, доступ до публічної інформації, правове регулювання доступу до публічної інформації.

Аннотация. Данная статья посвящена исследованию проблемы реализации права граждан на доступ к публичной информации в контексте европейской интеграции и гармонизации национального законодательства. Анализируются основные международно-правовые акты по этому вопросу, проводятся параллели с реализацией этого права в зарубежных странах.

Результатом исследования стали предложения по совершенствованию информационного законодательства Украины.

Ключевые слова: публичная информация, право на информацию, доступ к публичной информации, правовое регулирование доступа к публичной информации.

Summary. This article is devoted to exploring the problem of exercising the right of citizens to access public information in the context of European integration and harmonization of national legislation. The basic international legal acts on this issue are analyzed, parallels are drawn with the implementation of this right in foreign countries.

According to the results of the research, proposals were made to improve the information legislation of Ukraine.

Key words: public information, right to information, access to public information, legal regulation of access to public information.

Постановка проблеми. Входження світового співтовариства у нове тисячоліття ознаменувалося глобальним процесом формування якісно нового — інформаційного суспільства. Об'єктивно Україна не залишилась осторонь світових процесів, що спонукали до переосмислення інформаційної політики держави та приведення її у відповідність з кращими європейськими і світовими стандартами.

Актуальність теми дослідження. Останнім часом у науковій літературі приділяється певна увага проблемним питанням реалізації права громадян на доступ до публічної інформації. Проте реалізувати конституційне право доступу громадян до публічної інформації без наявності правової основи, а також ефективних механізмів реалізації неможливо.

Виклад основних положень. Право на доступ до інформації є правом інструментальним, тобто таким, що необхідне для реалізації інших прав і свобод людини, — без доступу до певної інформації, яка є в органів влади чи інших суб'єктів, людина часто не може реалізувати свої інші права (наприклад, на доступ до суду, участь у виборах та в управлінні державними справами, на освіту тощо). Право на доступ до інформації вимагає від держави не утримання від втручання, а активних дій — забезпечення нормативних, організаційних та технічних умов реалізації права на інформацію, зокрема належного розгляду запитів на інформацію та оприлюднення в ініціативному порядку суспільно важливої інформації.

Переважна більшість нормативно-правових актів, які регулюють правові відносини в інформаційній сфері, була прийнята до набрання чинності Конституції України (1996). Із прийняттям Конституції України відбулася переорієнтація суспільних відносин на охорону й захист прав і свобод громадян, побудову демократичної, правової держави. Саме тому нині відбувається адаптація національних особливостей, елементів правової системи України до європейського та міжнародного права, упровадження міжнародних демократичних стандартів у розвиток інформаційної сфери.

Так, у ст. 34 Конституції України, яка гарантує кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір [1]. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Ця норма ґрунтується на положеннях актів міжнародного законодавства, до яких слід звернутися для того, щоб зрозуміти, наскільки українське законодавство і практика відповідає міжнародним стандартам [2; 3].

Інформаційне законодавство — комплекс законів та інших нормативно-правових актів держави, що прийняті парламентом в галузі інформації, де визначаються суспільні інформаційні відносини, пов'язані із виникненням, зміною та припиненням їх між суб'єктами права. Базовим законом в сфері інформації є Закон України «Про інформацію». Він був прийнятий 1992 р., останні суттєві правки були внесені — 13 січня 2011 р [4].

До інших основних нормативно-правових актів України, що регулюють забезпечення доступу громадян до публічної інформації належать Закони України: «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про науково-технічну інформацію», «Про захист інформації в автоматизованих системах», «Про інформаційні агентства», «Про державну таємницю», «Про звернення громадян», «Про зв'язок», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про електронний цифровий підпис», «Про телекомунікації», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних» та інші, а також укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України тощо.

Міжнародними нормативно-правовими актами у сфері інформації є такі основоположні документи: Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Конвенція про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру від 28 січня 1981 року, Європейська конвенція про транскордонне телебачення від 5 травня 1989 року, Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті від 25 лютого 1991 року, Угода про співробітництво в галузі інформації від 09.10.1992 року, Рекомендації Ради Європи «Про проблеми кримінально-процесуального права, пов'язані з інформаційними технологіями» № R(95)13 від 11 вересня 1995 року, Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» від 24 жовтня 1995 року, Директива 97/66/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Стосовно обробки персональних даних і захисту права на невтручання в особисте життя в телекомунікаційному секторі», Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства від 22.07.2000 року, Конвенція про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року, Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства — глобальне завдання в новому тисячолітті» від 12.12.2003 року, План дій «Україна — Європейський Союз», Європейська політика сусідства, схвалений Кабінетом Міністрів України 12.02.2005 року, Резолюція 60/45, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, «Досягнення у галузі інформатизації та телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки» від 08.12.2005 року, Рекомендація

Ради Європи № R(81)19 про доступ до інформації, що перебуває у володінні державних органів, Рекомендація Ради Європи № R(2002) про доступ до офіційних документів тощо.

Говорячи про реалізацію права на доступ до публічної інформації, доцільно визнати, що українське інформаційне законодавство — не дало відповіді на всі запитання, що створює певні перешкоди для застосування правових норм у практичній діяльності.

Так, органи влади фактично безпідставно відмовляють у наданні інформації, відносячи її до інформації з обмеженим доступом, а також не повністю виконують вимогу оприлюднювати інформацію про свою діяльність. Не всі внутрішньовідомчі акти публікуються в офіційних виданнях і, таким чином, органи влади стають подібними до власників інформації, які на власний розсуд, приймають рішення про надання або відмову у наданні інформації [6].

Великою проблемою є відсутність спеціальних органів, відповідальних за реалізацію права на доступ до інформації. Такі органи мали б виконувати роль суб'єкта, до якого можна було б оскаржити діяння органів влади щодо порушення права на доступ до інформації [8].

Також, Закон України «Про інформацію» фактично не розмежовує публічну інформацію від приватної, визначаючи конфіденційну інформацію як таку, що може належати органам влади і може поширюватися за їх бажанням.

Органи влади, на власний розсуд, не можуть визначати ні режим доступу до інформації, ні критерії її віднесення до інформації з обмеженим доступом. Якщо ж органи влади і володіють інформацією з обмеженим доступом (не конфіденційною, а таємною), то вони повинні складати і оприлюднювати зводи чи реєстри видів такої інформації.

Відповідно до ст. 19 Загальної декларації прав людини (прийнятою і проголошеною Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.48) «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-яким способом і незалежно від державних кордонів».

Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (прийнятий 16.12.66 Генеральною Асамблеєю ООН і ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.73), п.п. 2 та 3 ст. 19 передбачено, що «кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір.

Відповідно ж до частини першої ст. 9 Конституції України констатуємо, що і вищезазначені положення міжнародних конвенцій необхідно розглядати як частину національного українського законодавства.

Крім спеціальної щодо права на інформацію статті 34 Конституції, Основний Закон містить ще низку норм, важливих у контексті реалізації та захисту цього права. Серед них: Стаття 31 та стаття 32, котрі гарантують:

- захист приватної інформації;
- право «знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею»;
- «судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації».

Право на доступ до інформації (ч. 3 ст. 32, ч. 2 статті 34, ч. 2 ст. 50) на підставі ст. 64 Конституції України може бути обмежено в умовах воєнного або надзвичайного стану, однак право знати свої права та обов'язки, не може бути обмежене навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану (стаття 57).

Водночас стаття 17 Закону України «Про доступ до публічної інформації» є досить прогресивною навіть порівняно із законодавством ЄС, оскільки передбачає контроль за забезпеченням доступу до публічної інформації як з боку парламенту в особі Уповноваженого Верховною Радою України з прав людини, тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України, народних депутатів України, так і з боку громадськості, громадських організацій, рад або навіть особисто громадян.

Доцільно також виділити статтю 23, яка дає право оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність розпорядників інформації й детально регламентує ситуації, коли це можливо.

Висновки. Доступ до публічної інформації про діяльність органів державної влади є запорукою успішної демократичної держави. Правом вибирати спосіб доступу до публічної інформації наділені громадяни. Проте належна реалізація цього права залежить від органів державної влади, в розпорядженні яких є публічна інформація. Прозора влада повинна належно забезпечувати діалог із громадськістю на всіх етапах прийняття рішень та постійний доступ до повної, об'єктивної, точної, зрозумілої інформації про діяльність органів державної влади, щоб забезпечити належний стан інформування громадян про свою діяльність, що є показником, від якого значною мірою залежить авторитет самої влади і рівень довіри до неї з боку громадян.

Література

1. Конституція України 1996 року // Законодавство України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Международные пакты о правах человека и советское законодательство. М., 1976. С. 8.
3. Про інформацію: Закон України в новій редакції від 9 трав. 2011 р. // Законодавство України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
4. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI // Відом. Верхов. Ради України. 2011. № 32. Ст. 314.
5. Почепцов Г. Г. Інформаційна політика. К., 2006. 663 с.
6. Пазюк А. В. Міжнародно-правовий захист права людини на приватність персоніфікованої інформації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 — міжнародне право/ А. В. Пазюк; Інст. міжн. відносин КНУ ім. Тараса Шевченка. К., 2004. 15 с.
7. Конституційне та муніципальне право — 108 // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України № 7 (2016).
8. Супрун В. М. Інформаційний суверенітет як один з елементів інформаційної безпеки держави: теоретико-правовий аспект / В. М. Супрун. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Pravo/2009>.

УДК 347.67

Діброва Таїсія Андріївна

студентка

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Диброва Таисия Андреевна

студентка

Института прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Dibrova Taisiya

Student of the

Institute of Public Prosecutor and Criminal Justice

Yaroslav Mudriy National Law University

Науковий керівник:

Яркіна Наталя Євгенівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права № 1

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОСВІДЧЕННЯ СЕКРЕТНОГО ЗАПОВІТУ

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ УДОСТОВЕРЕНИЯ СЕКРЕТНОГО ЗАВЕЩАНИЯ

PROBLEMATIC ISSUES OF CERTIFYING A SECRET TESTAMENT

Анотація. У статті досліджено інститут секретного заповіту в законодавстві України. Проаналізовано проблемні питання дотримання вимог закону щодо змісту та форми секретного заповіту, а також допущення до його складання осіб, які не здатні самостійно написати чи підписати заповіт. На основі наукових підходів та практики правового регулювання секретного заповіту в окремих європейських країнах надано пропозиції щодо удосконалення законодавчого регулювання з метою зменшення ризиків оспорування секретного заповіту після відкриття спадщини. Розкривається роль тлумачення заповіту, його метод та межі. Стверджується, що запропоновані механізми вдосконалення процедури посвідчення секретного заповіту здатні усунути певні складнощі реалізації цього інституту та зробити його більш поширеним.

Ключові слова: заповіт, секретний заповіт, посвідчення заповіту, тлумачення заповіту, форма заповіту, зміст заповіту.

Аннотация. В статье исследован институт секретного завещания в законодательстве Украины. Проанализированы проблемные вопросы соблюдения требований закона в отношении содержания и формы завещания, а также допуска к его составлению лиц, которые не могут самостоятельно написать либо подписать завещание. На основе научных подходов и практики правового регулирования секретного завещания в отдельных европейских странах даны предложения по усовершенствованию законодательного регулирования с целью уменьшения рисков оспаривания секретного завещания после открытия наследства. Раскрывается роль толкования завещания, его метод и пределы. Утверждается, что предложенные механизмы усовершенствования процедуры удостоверения секретного завещания способны устранить определенные сложности реализации этого института и сделать его более распространенным.

Ключевые слова: завещание, секретное завещание, удостоверение завещания, толкование завещания, форма завещания, содержание завещания.

Summary. The article explores the institution of the secret testament in the legislation of Ukraine. The problematic issues of compliance with the requirements of the law in relation to the content and form of the will, as well as the admission to its preparation of persons who cannot independently write or sign the will, are analyzed. Based on scientific approaches and the practice of legal regulation of the secret will in some European countries, proposals are made to improve legislative regulation in order to reduce the risks of contesting the secret will after opening the inheritance. The role of the interpretation of the will, its method and limits is revealed. It is argued that the proposed mechanisms for improving the procedure for certifying the secret testament are able to eliminate certain difficulties in the implementation of this institution and make it more common.

Key words: will, secret testament, certifying a will, interpreting a will, testament form, contents of a will.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Секретний заповіт є інститутом, який не досить поширений у практиці заповідальних розпоряджаннях через недостатню врегульованість законодавством. Його особливе призначення полягає в створенні додаткових гарантій забезпечення таємності змісту. Разом із тим, це робить об'єктивно неможливим контроль з боку нотаріуса за дотриманням закону щодо змісту та форми заповіту, а також унеможливорює його допомогу заповідачеві при виборі чітких, зрозумілих та юридично грамотних формулювань. Така ситуація робить непередбачуваними наслідки складання секретних заповітів, включаючи вірогідність їх недійсності, незрозумілості, неможливості виконати після відкриття спадщини, виникнення суперечок між спадкоємцями стосовно встановлення справжньої волі спадкодавця. Зважаючи на ці обставини, актуальним залишається пошук тих механізмів, які допоможуть мінімізувати окреслені ризики та поширити інститут секретного заповіту, зробити процес його складання простим, а процес виконання — реалістичним. Наукове обґрунтування таких механізмів допоможе вдосконалити правове регулювання відносин по складанню, посвідченню та виконанню секретного заповіту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження інституту секретного заповіту час від часу здійснюється у науковому середовищі. Зокрема, піднімаються питання предмету посвідчення (заповіт чи підпис на конверті) та ролі нотаріуса в цьому процесі [1], звертається увага на те, що у разі недостатньої правової грамотності заповідача зміст заповіту може виявитися таким, що суперечить законодавчим приписам або моральним засадам [2]; при суперечливості положень потребуватиме тлумачення [3], а при сумнівності підпису — доведення авторства [4]. З метою надання юридичної достовірності фактам власноручного написання, підпису та вільного волевиявлення заповідача пропонувалося залучати до цього процесу свідків [4]. Робилися наукові пошуки регламентації даних відносин на ґрунті порівняльного аналізу даного інституту в Україні та країнах Західної Європи [5]. Висловлювалися і сумніви стосовно особливого значення цієї процедури для забезпечення таємності заповіту [6].

Разом із тим, слід відмітити, що єдиного підходу, який би спростив і популяризував дану процедуру,

на сьогодні не знайдено. Отже правове регулювання залишається стислим і недостатнім, а проблеми, пов'язані з ризиками недійсності секретних заповітів, невирішеними.

Наше дослідження спирається на роботи таких авторів як О. В. Бойко, Ю. О. Заїка, О. Ю. Істоміна, І. М. Каліущенко, Т. М. Лежнєва, А. О. Пархоменко, О. В. Скрипник, І. В. Тітова, Т. В. Федоренко.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є знайдення оптимальних шляхів та правових механізмів для вдосконалення правового регулювання процесу складання та посвідчення секретного заповіту з тим, щоб полегшити цю процедуру для заповідача, зробити цей інститут більш популярним, мінімізувати ризики недійсності заповіту чи невизначеності його змісту, а також зменшити вірогідність конфліктів при його виконанні після відкриття спадщини.

Для досягнення мети необхідно розв'язати наступні завдання:

- проаналізувати стан регулювання інституту секретного заповіту за законодавством України, виявити існуючі прогалини;
- дослідити правові проблеми, що супроводжують практику посвідчення секретного заповіту, оцінити їх негативні наслідки та запропонувати власне бачення шляхів їх подолання;
- вивчити практику регулювання секретного заповіту в інших країнах, оцінити її з точки зору доцільності включення аналогічних положень до національного закону.

Виклад основного матеріалу. Чинне цивільне законодавство забезпечує реалізацію волі особи щодо розпоряджання своїм майном на випадок смерті за допомогою інституту заповіту. За особливостями процедури посвідчення виокремлюють секретний заповіт, який, відповідно до ст. 1249 ЦК України [7], особа подає на посвідчення нотаріусу в заклеєному конверті з власним підписом. При цьому нотаріус не ознайомлюється зі змістом заповіту. Після відкриття спадщини секретний заповіт підлягає оголошенню нотаріусом, що супроводжується складанням протоколу, який підписується нотаріусом та запрошеними свідками.

Оскільки при складанні заповіту лише спадкодавцю відомо, що міститься в конверті, даний інститут має об'єктивно забезпечити таємницю заповіту, усунувши нотаріуса від ознайомлення з його зміс-

том. Безумовно, навіть така процедура не здатна гарантувати абсолютну секретність. І це дає привід деяким вченим критично ставитися до секретного заповіту, зазначаючи, що не можна переоцінювати його значення в аспекті секретності. Адже у випадку наявності недобросовісності у нотаріуса, факт написання заповіту стане відомим іншим особам, які претендують на спадкування за законом [6, с. 44].

Разом із тим, необхідно наголосити на тому, що таємний заповіт дає особі можливість зберегти у таємниці зміст заповіту, скласти його самостійно, не демонструючи при цьому свої переживання та бажання іншій особі — нотаріусу. Тому особливого значення тут має втілена в закон повага до почуттів людини. Емоційно схожі почуття людина має при сповіданні, коли вона не бачить того, кому сповідеться, важливим є лише даний процес. Отже процедура посвідчення секретного заповіту надає певний спокій тим, хто не бажає ділитися з нотаріусом своїми думками, а також створює переваги з точки зору секретності, і тому цілком виправдано закріплена у чинному законодавстві.

Але зазначена особливість посвідчення може призвести до певних практичних проблем. Перша пов'язана з дотриманням вимог закону щодо змісту та форми заповіту. ЦК України вимагає, щоб заповідання здійснювалось особисто (ч. 2 ст. 1234); стосовно тих прав та обов'язків, які належать заповідачу на момент складання заповіту, а також тих, які можуть йому належати в майбутньому (ч. 2 ст. 1236); в тексті заповіту має бути зазначено місце та час складання (ч. 1 ст. 1247); він має бути написаний заповідачем власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів (ч. 1 ст. 1248), а також особисто підписаний заповідачем (ч. 2 ст. 1247).

Саме тому в літературі зверталася увага на вірогідність порушення вимог закону, якщо пересічний громадянин, який самостійно складає заповіт, не є обізнаним у правових питаннях [4, с. 58]. Через низьку правову освіченість громадян секретний заповіт може містити зміст, який буде суперечити законодавству та моральним засадам суспільства [2, с. 112–113].

А це, в свою чергу, може поставити під сумнів дійсність заповіту, адже відповідно до ст. 1257 ЦК України заповіт, складений особою, яка не мала на це права, а також заповіт, складений з порушенням вимог щодо його форми, є нікчемним.

З цього приводу хочемо звернутися до прикладу регулювання подібних відносин ЦК Франції. Ним передбачається, що особа, яка склала таємний заповіт, подає його в заклеєному конверті нотаріусу та двом свідкам і вказує, що його заповіт складений і підписаний саме ним або ж іншою особою. У другому випадку заповідач заявляє, що ознайомився зі змістом складеного документа і погоджується з ним [5, с. 314–315]. Таким чином, дана процедура допомагає у вирішенні двох проблем. По-перше,

фіксується належність підпису на заповіті і на конверті заповідачу, по-друге, підтверджується особа, яка склала заповіт.

Вважаємо, що наведена норма заслуговує на увагу і може бути подібним чином втілена в законодавство України. Отже, якщо під час посвідчення секретного заповіту заповідач в присутності нотаріуса та свідків письмово підтвердить факт його особистого складання і підписання, то в майбутньому це попередить вірогідні сумніви та спори з означених питань під час оголошення заповіту, а значить і зменшить випадки оспорювання секретних заповітів в суді.

Друга проблема, пов'язана з секретністю змісту заповіту, полягає у трактуванні волі заповідача після відкриття спадщини. При вчиненні нотаріальної дії нотаріус встановлює дійсність намірів учасника правочину, зокрема розуміння ним значення, умов правочину та його правових наслідків [8, ст. 44], з цією метою роз'яснює учаснику правочину його права та правові наслідки вчинення юридичної дії. Проте в даному випадку він не може вплинути на грамотність, зрозумілість та юридичну чіткість вираження волі заповідача, яка втілена у зміст документа, не може прочитати і роз'яснити допущені помилки чи неточності у формулюваннях. Саме тому виникло питання стосовно того, що саме посвідчує нотаріус — заповіт чи підпис на конверті, де міститься заповіт? Аргументовано видається думка, що нотаріус посвідчує не зміст заповіту, а саме підпис спадкодавця на конверті, оскільки немає гарантії того, що консультація нотаріуса була в повному обсязі прийнята заповідачем [1, с. 65]. При іншому підході можна було б дійти висновку, що, посвідчуючи документ, що порушує вимоги законодавства, нотаріус порушує ст. 47 Закону України «Про нотаріат».

В силу наведених причин зміст секретного заповіту в момент його оголошення може виявитися заплутаним, нечітким і незрозумілим, що неминуче призведе до різного трактування його волі спадкоємцями і, можливо, до подальших судових спорів між ними. У такому випадку доречно підняти питання тлумачення правочину. Проблема тлумачення є доволі актуальною і практично значимою саме під час прийняття спадщини за секретним заповітом. Застосування даного інституту до заповіту передбачено ст. 1256 ЦК України, може бути здійснено спадкоємцями, а у разі потреби судом за правилами, врегульованими ст. 213 ЦК України. Застосовуючи механізм тлумачення, в жодному разі не можна допускати відступ від волі заповідача, змінювати зміст заповіту, виходячи із заінтересованості спадкоємців. Враховуючи природу заповіту, при тлумаченні в даному разі перевага має надаватися саме філологічному методу, що спрямований на з'ясування загальноприйнятого значення слів, понять, термінів. Фахівці відмічають вдалу та обгрунтовану позицію Верховного суду України, висловлену в рішенні від 27 серпня 2008р. у справі 6–11329св08 про те, що

при тлумаченні заповіту не допускається пошук волі учасника правочину, яка не знайшла відображення в самому тексті правочину; при тлумаченні заповіту не допускається внесення змін до тексту заповіту [3, с. 50].

Критичний аналіз положень законодавства дозволив науковцям висловити слушну пропозицію про фіксацію результатів тлумачення заповіту спадкоємцями за допомогою укладання нотаріально посвідченого договору, який не порушуватиме прав спадкоємців та інших осіб, які не взяли участі під час складання такого договору [3, с. 48–51].

З огляду на об'єктивну неможливість нотаріуса проконтролювати дотримання вимог закону щодо змісту секретного заповіту на етапі його складання, вважаємо, що певним допоміжним інструментом в цьому процесі могли б слугувати відповідні бланки (форми), які б пропонувалися заповідачу для заповнення. До їх змісту доцільно було б включити необхідні для змісту заповіту реквізити та розділи, а також чіткі юридичні формулювання, які сам заповідач міг би конкретизувати з урахуванням власної волі. Вважаємо, що подібні форми секретного заповіту здатні були б мінімізувати помилки, зробити висловлювання заповідача чіткими та зрозумілими, а також виключити ситуацію з вірогідними прогалинами у змісті заповіту. В такому разі нотаріусу залишилося правильно розтлумачити розпоряджання заповідача, сформульоване в основній частині заповіту. Відомості про надання відповідного бланку можуть зазначатися на конверті, який нотаріус опечатує на завершення процедури посвідчення.

Третім проблемним питанням, пов'язаним з секретними заповітами, деякі науковці вважають необхідність залучення свідків до процесу їх складання, що на сьогодні не передбачено чинним законодавством. Цю потребу пояснюють, зокрема, забезпеченням можливості скласти заповіт людиною, яка через фізичні вади не може власноруч написати та підписати заповіт. Тому пропонувалося законодавчо закріпити можливість написання тексту секретного заповіту іншою особою в присутності свідків [4, с. 58]. Проте, з нашого погляду, такий підхід нівелює значення секретного заповіту, яке полягає в повній секретності змісту заповіту та зменшенні до мінімуму кола осіб, кому відомо про факт його вчинення. Слід зазначити, що законодавством деяких країн, зокрема Цивільним кодексом Іспанії, передбачено пряму заборону на укладання секретних заповітів особами з фізичними вадами, які не здатні зробити це самостійно [9].

З цього приводу варто звернути увагу на пропозицію, яка здатна вирішити проблему допущення таких осіб до складання секретного заповіту, не

порушивши при цьому ознаки секретності його змісту. Аби уникнути обмеження прав людей із фізичними вадами, але при цьому не залучати інших осіб пропонувалося врегулювати здійснення таємного заповіту за допомогою відеозапису. Додатково за допомогою відеозапису можна встановити, в якому стані перебував заповідач на момент укладення такого заповіту [10, с. 40].

На нашу думку, запропоновані механізми вдосконалення процедури посвідчення секретного заповіту здатні усунути певні складнощі реалізації цього інституту та зробити його більш поширеним.

Висновки з даного дослідження. Проведений аналіз чинного законодавства, наукових підходів, досвіду правового регулювання в окремих європейських країнах, а також дослідження проблемних питань інституту секретного заповіту дозволило сформулювати наступні висновки.

1. Процедура посвідчення секретного заповіту надає переваги в забезпеченні таємності змісту заповіту, а також створює емоційно сприятливі умови для вільного волевиявлення заповідача.

2. З огляду на об'єктивну неможливість нотаріуса проконтролювати дотримання вимог закону щодо форми та змісту секретного заповіту на етапі його складання, доцільно передбачити у законодавстві положення, які б мінімізували ризики оспорювання секретних заповітів з цих мотивів, а також сприяли більш чітким та зрозумілим формулюванням волі заповідача, а саме:

- передбачити, що після складання секретного заповіту під час його посвідчення заповідач в присутності нотаріуса та свідків письмово має підтвердити факт його особистого складання і підписання;
- затвердити бланки (форми) секретного заповіту, що містять необхідні для змісту заповіту реквізити та розділи з чіткими базовими юридичними формулюваннями, які допоможуть заповідачеві наповнити і конкретизувати заповіт власним волевиявленням.

3. Після відкриття спадщини і оголошення заповіту за необхідності його зміст може бути розтлумачений спадкоємцями або судом. При цьому слід застосовувати філологічний метод тлумачення, не допускаючи відступу від волі заповідача та зміни змісту заповіту. При тлумаченні спадкоємцями доцільно фіксувати його результат в нотаріально посвідченому договорі між спадкоємцями.

4. З метою допущення до складання секретного заповіту осіб, які через хворобу чи стан здоров'я не здатні власноруч написати чи підписати заповіт, не порушуючи при цьому режим секретності, доцільно передбачити у законі процедуру його складання за допомогою відеозапису.

Література

1. Федоренко Т. В. Проблеми правового регулювання спадкування за заповітом. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 3. С. 63–65. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2017/17.pdf (дата звернення: 13.11.2019).
2. Пархоменко А. О., Бойко О. В. Спадкування за секретним заповітом. URL: <http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2807/1/40.pdf> (дата звернення: 11.11.2019).
3. Лежнева Т. М., Тітова І. В. Тлумачення заповіту за цивільним законодавством в Україні. Право і суспільство. 2016. № 6 частина 2. С. 47–52. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2016/6_2016/part_2/11.pdf (дата звернення: 13.11.2019).
4. Істоміна О. Ю., Каліущенко І. М. Актуальні питання секретного заповіту. URL: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/827/845> (дата звернення: 12.11.2019).
5. Скрыпник О. В. Тайное завещание по законодательству стран Западной Европы и Украины: сравнительный анализ. Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: збірн. наук. праць / за ред. С. В. Ківалова, Ю. С. Шемшученка; упор. Х. Н. Бехруз, О. В. Кресін, Ю. Ю. Акіменко; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, національний університет «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2013. С. 314–315.
6. Заїка Ю. О. Посвідчення секретного заповіту. Підприємництво, господарство і право. 2002. № 9. С. 43–45.
7. Цивільний кодекс України від 02.11.2019. № 435-IV // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 12.11.2019).
8. Про нотаріат: Закон України від 02.11.2019 № 3425-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> (дата звернення: 13.11.2019).
9. Гражданский кодекс Испании (Codigo Civil). Книга 3. Раздел 3. О правопреемстве, завещании и наследовании. URL: https://www.4ru.es/ru/knowledge_base/zakonspain/item/489codigo_civil_cap%C3%ADtulo_3_secci%C3%B3n_3 (дата звернення: 13.11.2019).
10. Путилина Е. Совершение закрытого завещания и завещания в чрезвычайных обстоятельствах. Законность. 2007. № 11–12. С. 39–40.

References

1. Fedorenko T. V. Problemy pravovogho rehuljuvannja spadkuvannja za zapovitom. Aktualjni problemy vitchyzn-janoji jursprudenciji. 2017. # 3. S. 63–65. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2017/17.pdf
2. Parkhomenko A. O., Bojko O. V. Spadkuvannja za sekretnym zapovitom. URL: <http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2807/1/40.pdf>
3. Lezhnjeva T. M., Titova I. V. Tlumachennja zapovitu za cyvilnym zakonodavstvom v Ukraini. Pravo i suspilstvo. 2016. # 6 chastyna 2. S. 47–52. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2016/6_2016/part_2/11.pdf
4. Istomina O. Ju., Kaliushhenko I. M. Aktualjni pytannja sekretnogho zapovitu. URL: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/827/845>
5. Skrypnyk O. V. Taynoe zaveshchanie po zakonodatelstvu stran Zapadnoy Yevropy i Ukrainy: sravnitelnyy analiz. Porivnjajlne pravoznavstvo: suchasnyj stan i perspektyvy rozvytku: zbi-rn. nauk. pracj / za red. S. V. Kivalova, Ju. S. Shemshuchenka; upor. Kh. N. Bekhruz, O. V. Kresin, Ju. Ju. Akimenko; In-t derzhavy i prava im. V. M. Koreckj-ogho NAN Ukrainy, nacionalnyj universytet «Odesjka jurydy-chna akademija». Odesa: Feniks, 2013. S. 314–315.
6. Zaika Ju. O. Posvidchennja sekretnogho zapovitu. Pidpryjemnyctvo, ghospodarstvo i pravo. 2002. # 9. S. 43–45.
7. Cyviljnyj kodeks Ukrainy vid 02.11.2019. # 435-IV // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
8. Pro notariat: Zakon Ukrainy vid 02.11.2019 # 3425-XII / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-2>
9. Grazhdanskiy kodeks Ispanii (Codigo Civil). Kniga 3. Razdel 3. O pravopreemstve, zaveshchaniy i nasledovaniy. URL: https://www.4ru.es/ru/knowledge_base/zakonspain/item/489codigo_civil_cap%C3%ADtulo_3_secci%C3%B3n_3
10. Putilina Ye. Sovershenie zakrytogo zaveshchaniya i zaveshchaniya v cherezvychaynykh obstoyatelstvakh. Zakon-nost. 2007. № 11–12. S. 39–40.

УДК 349. 6

Журавель Дар'я Вячеславівна

студентка

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Журавель Дарья Вячеславовна

студентка

Института прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Zhuravel Daria

Student of the

Institute of Public Prosecutions and Criminal Justice of

Yaroslav Mudryi National Law University

Шеховцов Володимир Володимирович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри екологічного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Шеховцов Владимир Владимирович

кандидат юридических наук, доцент кафедры экологического права

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Shehovtsov Vladimir

PhD in Law, Associate Professor of the Department of Environmental Law

Yaroslav Mudryi National Law University

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ
ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ
ЯК КРОК УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

**ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ
ЖЕСТОКОГО ОБРАЩЕНИЯ С ЖИВОТНЫМИ
КАК ШАГ УКРАИНЫ НА ПУТИ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ**

**LEGAL REGULATION OF COUNTERACTION
TO ANTI-HANDLING ANIMALS AS A STEP OF UKRAINE
ON THE ROAD OF EUROPEAN INTEGRATION**

Анотація. У статті досліджено історичний та філософський підходи захисту тварин через трансформацію людської свідомості, а також проведено аналіз умов утримання та досвіду використання тварин у цирках в світі та Україні. Автором запропоновані шляхи вдосконалення законодавства на рівні Кабінету Міністрів України, що стосуються захисту тварин від жорстокого поводження і заборону використання диких тварин у цирках з перехідним періодом 5 років.

Ключові слова: жорстоке поводження, дикі тварини, цирк, законодавство, відповідальність.

Аннотация. В статье исследовано исторический и философский подходы защиты животных сквозь трансформацию сознания человека, а также проведен анализ условий содержания и опыта использования диких животных в цирках мира и Украины. Автором предложены пути совершенствования законодательства на уровне Кабинета Министров Украины, что касаются защиты животных от жестокого обращения и запрет использования диких животных в цирках с переходным периодом 5 лет.

Ключевые слова: жестокое обращение, дикие животные, цирк, законодательство, ответственность.

Summary. The article explores the historical and philosophical approach of protecting animals through the transformation of human consciousness, and also analyzes the conditions of maintenance and experience of using animals in circuses in the world and in Ukraine. The author proposes ways to improve the legislation at the Cabinet level concerning the protection of animals against cruelty and prohibited the use of wild animals in circuses with a transitional period of 5 years.

Key words: cruel treatment, wild animals, circus, legislation, responsibility.

Постановка проблеми. Правове регулювання протидії жорстокого поводження з тваринами за міжнародним правом має тривалу історію, зокрема, початком боротьби за захист тварин від жорстокості слід вважати час, коли для цієї мети були організовані спеціальні спільноти і почало створюватися законодавство на захист тварин.

Аналіз наукових досліджень. Цією проблематикою займаються багато сучасних науковців та діячів, а саме: О. Зарицька, У. Супрун, О. Ляшко, Н. Леденцова, Н. Бондаренко, В. Ворона, В. Шеховцов, О. Розгон, Д. Захаров, Є. Чинчевих, О. Устименко, Р. Неш та інші. Дана стаття є **актуальною**, оскільки це питання обумовлено суспільним інтересом. Адже велика кількість вчених визнають наявність прав у тварин, хоча за загальними нормами теорії права всім відомо, що правами наділяються лише суб'єкти права. Зараз — це фізичні особи, держава та її територіальні структурні одиниці, колективні (державні і недержавні юридичні особи), громадські об'єднання, соціальні спільноти, юридичні особи.

У зв'язку з цим такі країни як Данія, Швеція, Швейцарія, Норвегія, Німеччина, Франція, Іспанія та інші йдуть шляхом доповнення до Основних законів нормами, що імперативним методом зобов'язують громадян поважно та толерантно ставитися до тварин, що буде унеможливлювати випадки жорстокого поводження з тваринами.

Виклад основного матеріалу. Закон № 32/2007 Іспанії про догляд за тваринами на фермах, транспорт, забій та експерименти посиляється на страждання, таким чином визнаючи елемент почуття. Однак це стосується лише хребетних тварин, які використовуються у виробництві, та тварин, які використовуються в наукових дослідженнях та освіті (стаття 2), і спеціально виключає полювання та риболовлю, диких тварин (у тому числі в неволі) та корид. Закон 32/2007 містить заходи щодо того, щоб сільськогосподарські тварини не спричиняли зайвих страждань, а застосовуються лише до тварин, які мають певну економічну цінність [1].

В Швейцарії поняття почуття визнається Законом про добробут тварин 2005 року. Метою Закону є захист гідності та добробуту тварин (стаття 1), а гідність — властива цінність тварина, яку треба поважати при поводженні з нею (стаття 3). Діяльність над тваринами заборонена, якщо таким чином не враховується їх гідність (стаття 4 (3)). Якщо будь-який штамп, накладений на тварину, не може бути виправданий суперечливими інтересами, це являє собою зневага до гідності тварини, і вважається, що

напруга, зокрема, присутня, якщо біль, страждання або шкоду завдані тварині, якщо вона піддається тривозі або приниження, якщо є серйозне втручання у його появу чи його здібності або якщо вона надмірно інструменталізована. Стаття 4 (2) Закону про охорону тварин 2005 року забороняє завдавати тварині біль, страждання чи шкоду, викликати занепокоєння у тварини або іншим чином зневажати її гідність без обґрунтування. Забороняється також поводження, недбале ставлення чи непотрібна робота над тваринами. Стаття 26 Закону про добробут тварин 2005 року та стаття 16 Указу про добробут тварин детальніше розглядають питання про те, які конкретні поведінки заборонені. Закон застосовується до хребетних та будь-яких безхребетних, які можуть бути визначені Федеральною радою (стаття 2) [2].

У Швеції не існує національного законодавства, яке офіційно визнавало б чутливість тварин. Однак у Кримінальному кодексі (розділ 13 глави 16) йдеться про страждання тварин, а Закон про добробут тварин 1988 р. (Розділ 2) разом із додатковою Постановою про добробут тварин 1988 року (та допоміжними нормами) стосується як фізичних, так і психічних страждань, таким чином визнаючи важливі елементи почуття тварини [3].

В Україні існує велика кількість нормативно-правових актів та законопроектів, що відображає дане питання та підкреслює його значущість: Закон України «Про тваринний світ» від 13.12.2001 року, Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 04.08.2017 року, Правила використання тварин у видовищних заходах, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманного ставлення до тварин» від 04.08.2017 року, Наказ № 130 Міністерства аграрної політики та продовольства України 07.03.2018 року «Про затвердження уніфікованої форми акта, що складається за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо додержання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері ветеринарної медицини» від 07.03.2018 року, Порядку утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах, затвердженого Наказом Мінприроди від 30.09.2010 року, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони біорізноманіття» від 09.04.2015 року. Окрім того, Кабінет Міністрів розглянув та схвалив запропоновані Міністерством енергетики та захисту довкілля України зміни до законодавства, які стосуються захисту тварин від

жорстокого поводження і заборону використання диких тварин у цирках із перехідним періодом 5 років.

Історія правового регулювання поводження з тваринами бере свій початок ще з давніх часів. Так, Піфагор одним з перших підняв питання про повагу до тварин і жорстоке ставлення до них. Річард Райдер пише, що перші закони в англослов'янському світі про захист тварин було прийнято в Ірландії в 1635 р. Вони забороняли висмикувати шерсть з овець і кріпити плуг до хвостів коней, тому що «це завдає їм страждання» [4].

1641 року, коли відбулась публікація «Роздумів» Декарта, був прийнятий перший кодекс про захист сільськогосподарських тварин в Північній Америці в колонії Массачусетської затоки [5]. Конституція колонії ґрунтувалася на зводі законів, розробленому юристом, пуританським священиком і випускником Кембриджського університету, уродженцем Саффолка (Англія) преподобним Натаніелем Уордом. Звід законів у пункті 92 зазначає, що жодна людина не повинна практикувати тиранію або жорстокість проти будь-якої божої тварі, що зазвичай використовуються для користі людини [6].

У 1822 р. в англійському парламенті після низки невдалих спроб було нарешті ухвалено Акт запобігання жорстокому й неналежному поводженню з худобою (Act to Prevent the Cruel and Improper Treatment of Cattle), згідно з яким за «побиття, поганий догляд або жорстоке поводження з будь-яким конем, кобилою, мерином, мулом, віслюком, биком, коровою, телицею, бичком, вівцею або іншою худобою» на порушника накладалося грошове стягнення або тримісячне ув'язнення [7]. Того самого року в Лондоні відбувся перший судовий процес над особами, які знущалися з тварин, що завершився винесенням обвинувального вироку та штрафуванням винних у розмірі до 5 фунтів стерлінгів. Уперше у світі судовий розгляд про жорстоке поводження з тваринами було широко висвітлено в газетах і мюзик-холах Лондона [8].

Перша організація з захисту тварин була створена в 1824 р. у Великобританії і мала назву «Товариство з запобігання жорстокого поводження з тваринами» (Society for the Prevention of Cruelty to Animals). Після 1824 р. товариства захисту тварин почали створюватися в різних країнах Європи: у Скандинавських країнах, у Німеччині, Швейцарії та ін [9].

У 1877 р. американські товариства з захисту тварин об'єдналися й утворили Американську гуманну асоціацію. Перша міжнародна організація з захисту тварин була створена в 1959 р. — Міжнародне товариство захисту тварин, яке в 1981 р. об'єдналося з Всесвітньою федерацією захисту тварин і було перетворено у Світове товариство захисту тварин (World Society for the Protection of Animals, WSPA) [10].

На слов'янських теренах правове регулювання жорстокого поводження з тваринами мало дещо

іншу історію. Побиття тварин визнали самостійним злочином, що посягає на порядок гуманного ставлення до тварин, у XVII ст., за часів Петровських реформ, основним джерелом яких визнано Артикул Військовий Петра I від 25 березня 1715 р. У Російській імперії перші зооохоронні організації з'явилися в Одесі та Рязі. Дозвіл на створення таких організацій надавав міністр внутрішніх справ Російської імперії за погодженням з царем. Також до обов'язків міністра входило затвердження статутів зооохоронних організацій. Дозвіл на створення організацій опіки над тваринами на місцях надавали губернатори. Питання захисту тварин було покладено на Кабінет Міністрів, Міністерство внутрішніх справ та Міністерство народної освіти Російської імперії [11].

До Жовтневої революції в Російській імперії ставлення суспільства до проблеми жорстокого поводження з тваринами еволюціонувало в тому самому напрямі, що й на Заході. На початку XX ст. функціонувало 30 регіональних відділень «Російського товариства захисту тварин», активісти якого висунули чимало корисних законопроектних та просвітницьких ініціатив, проте з приходом радянської влади ця тема опинилася під забороною: з високих трибун декларувалося, що в СРСР відсутнє підґрунтя для насильства [12].

Всеукраїнське товариство захисту тварин та рослин було створено 15 лютого 1925 р. у тодішній столиці України — Харкові. [13]. Через кілька років воно відкрило свої філії у Києві, Луганську, Сумах, Чернігові, Кременчузі, Дніпропетровську. Уже 13 березня 1935 р. Київський міськвиконком прийняв постанову «Про захист тварин, особливо коней від жорстокого поводження». Сумський та Харківський окружні виконкоми прийняли постанову про захист тварин від жорстокого поводження. У Ленінграді діяли два прямих правонаступника Російського товариства опіки над тваринами — «Товариство друзів зелених насаджень» і створене 15 грудня 1927 р. «Товариство захисту тварин». В Одесі товариство захисту тварин утворили у червні 1929 р. У Москві активісти ідеї захисту тварин створили Всеросійське товариство охорони природи. На початку 1930 р. вони створили секції охорони тварин, скорочено СОТ. Надзвичайно важливим фактом є те, що члени цього товариства наділялися державно-владними повноваженнями. Так, управління Московської міліції видало наказ № 13: членам СОТ дозволялося носити свисток, складати акти, проводити огляд конюшень, боєнь, та подібних установ [14].

На теперішній час на міжнародному рівні, крім вищезгаданої організації, діє розгалужена система організацій, які ведуть боротьбу за права тварин. Особливе місце серед них займає People for the Ethical Treatment of Animals, РЕТА (Люди за етичне поводження з тваринами) — організація, що проводить безпрецедентні акції з метою захисту тварин [15].

На території України діє всеукраїнський екологічний та зоозахисний рух-Екологічний опір. Рух утворився на початку 2012 року у Вінниці. Свою роботу рух розпочав з агітаційної роботи в інтернеті, пропагуючи ідеї захисту навколишнього середовища, вегетаріанства, допомоги тваринам. З часом, знайшовши позитивний відгук у суспільстві та утворивши осередки в декількох містах України, учасники руху перейшли у більш активний спектр діяльності: почали відвідувати притулки для тварин, проводити екологічні акції, зайнялись порятунком та лікуванням тварин, збором коштів для захисту екології, організацією мітингів та пікетів на відповідну тематику. Рух функціонує у Львові, Вінниці, Києві, Одесі, Запоріжжі, Чернівцях та інших містах. Офіційно рух є ініціативою громадського руху «Автономний Опір» [16].

Визначення природи жорстокого поводження з тваринами не може не досліджувати історичного аспекту без аналізу філософських поглядів вчених з приводу цього питання.

Теологічний підхід визначає, що на 5-й день творіння (Буття 1:20–23) Бог створює все, що живе у воді, а також усіх птахів, Він також створив і літаючих комах. Усі ці істоти створені зі здатністю продовжувати свій рід через репродукцію. Істоти, створені 5-го дня, першими отримали Боже благословення. Він проголошує цю працю доброю, і вона продовжувалась один день. На 6-й день творіння (Буття 1:24–31) Господь створює всі істоти, що живуть на суходолі. Це включає всі види, про які не згадується в попередні дні, а також людину. Потім Він радиться між Собою: «І сказав Бог: «Створімо людину за образом Нашим, за подобою Нашою»» (Буття 1:26). Господь створив людину за Своїм образом (йому відповідають і чоловіки, і жінки), і вона є особливою, вищою за всі інші істоти. Аби підкреслити це, Він дає їй владу панувати над землею і над усіма іншими істотами. Він благословляє її та вказує плодитися, наповнювати землю та володіти нею. Бог оголошує, що людина та всі інші істоти мають вживати лише рослинну їжу. Він скасує це дієтичне обмеження лише в Буття 9:3–4 [17].

Дискримінація домашніх тварин піддається моральному засудженню, в той час як дискримінація інших тварин переважно залишається поза увагою. Така ситуація може бути пояснена феноменом карнізму. Термін «карнізм» (походить від лат. «*carne*» — плоть; м'ясо) запровадила американський доктор філософії Мелані Джой для позначення прихованої системи вірувань, ідеології, що обумовлює моральну легальність поїдання людьми деяких видів тварин. Карнізм являє собою приховану систему переконань, яка діє таким чином, що люди не усвідомлюють того морального зла, яке вони вчиняють [18].

Американський філософ Т. Ріган обґрунтовує права тварин, спираючись на поняття «суб'єкта жит-

тя». На його думку, тварини мають право на задоволення потреб і реалізацію своїх природних цілей, адже тварини мають моральний статус, тобто статус «суб'єкта життя». Однак, згідно Т. Рігана тварини не тільки не володіють можливістю самим виступити на захист своїх прав як це робили чорношкірі та жінки, але фактично змушені захищатися від тих, хто покликаний захищати їх, адже, на відміну від нас, вони не можуть самі себе захистити, однак не можуть також відмовитись від захисту. Тому, на думку філософа, моральне завдання, що стоїть перед захисниками тварин, зростає через неможливість говорити з тваринами, що в свою чергу збільшує тягар відповідальності за можливі помилки [19].

В Україні на законодавчому рівні тварини визнаються об'єктами права, наприклад, відповідно до ст. 3 ЗУ «Про тваринний світ» об'єктами тваринного світу, на які поширюється дія цього Закону, є:

- дикі тварини — хордові, в тому числі хребетні (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та інші) і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі та інші) в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі;
- частини диких тварин (роги, шкіра тощо);
- продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск тощо).

Об'єкти тваринного світу, а також нори, хатки, лігва, мурашники, боброві загати та інше житло і споруди тварин, місця токування, линяння, гніздових колоній птахів, постійних чи тимчасових скупчень тварин, нерестовищ, інші території, що є середовищем їх існування та шляхами міграції, підлягають охороні [20].

Натомість у п. 2 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про захист тварин від жорстокого поводження» вказано, що дикі тварини — тварини, природним середовищем існування яких є дика природа, у тому числі ті, які перебувають у неволі чи напіввільних умовах [21].

В наш час не менш важливим питанням є заборона виступів диких тварин у цирках, оскільки європейські країни йдуть шляхом обмеження виступів диких тварин на аренах. Крім того, Кабінет Міністрів розглянув та схвалив запропоновані Міністерством енергетики та захисту довкілля України зміни до законодавства, які стосуються захисту тварин від жорстокого поводження і заборону використання диких тварин у цирках із перехідним періодом 5 років.

Глядачі, які навідуються у стаціонарні цирки та пересувні цирки-шапіто, мають бажання побачити тварин з різних країн та континентів світу, показати їх своїм дітям, а також сфотографуватися з ними. В свою чергу всі власники цирків заінтересовані у створенні феєричних вистав з залученням більшої кількості диких звірів, що тягне за собою зацікавленість з боку глядачів.

Більшість тварин у цирках утримуються з недотриманням міжнародних стандартів, а саме: дресирувальники нерідко змушують тварин власних цирків до виконання різноманітних трюків, які їм не властиві природно, проживання тварин у неналежних умовах, порушення режиму годування тварин, що може створити небезпеку для глядачів, які приходять на вистави. Не зважаючи на те, що деякі рідкісні тварини, які були вилучені з власного природного середовища також є втратою для відповідних екосистем.

Через це деякі країни Європейського Союзу вже відмовились від використання диких тварин у цирках у зв'язку з чим в цих країнах було прийнято велику кількість національних законодавчих актів. У Болгарії, Хорватії, Австрії, Данії, Словенії, Сербії, Македонії, Естонії прийняті загальнонаціональні заборони використання диких тварин у цирках. Обмеження на використання певних видів тварин у цирках встановлені у Швеції, Фінляндії, Чехії, Норвегії, Естонії, Угорщині [21].

Тенденція по забороні використання тварин в цирках триває і на сьогодні. Так, 15 червня 2017 року латвійський Сейм прийняв заборону на використання будь-яких видів тварин в цирках.

У Ірландії заборона використання диких тварин у цирках вступила в дію з 1 січня 2018 року.

Окрім країн Європи, загальнонаціональні заборони використання диких тварин у цирках прийняті в Болівії, Колумбії, Коста-Ріці, Мексиці, Індії, Ірані, Ізраїлі та Сингапурі [21].

12 червня 2017 року заборона використання диких тварин була прийнята на рівні міста Нью-Йорк. Так, від використання тварин у своїх шоу відмовились такі відомі цирки як Circus Smirkus, Cirque du Soleil, Flying Fruit Fly Circus, Circus Vargas, 7 Fingers Circus⁸. Тварин також немає в Китайському державному цирку, Zirkus Ronkalli в Німеччині, Zirkus Meer в Австрії, Zirkus Swamp в Великобританії, Цирку в Мадриді. При цьому цирки і надалі залишаються відомими та успішними, зачаровуючи глядачів майстерністю та старанністю акробатів [21].

Необхідно зазначити, що останнім часом в Україні дане питання також постійно обговорюється, підтвердженням чого є велика кількість зареєстрованих законопроектів та прийняття декількох з них. Так, 9 квітня 2015 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони біорізноманітності» № 323-VIII, яким внесла зміни у законодавство у сфері поводження із тваринами, таким чином, статтю 20 та 25 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» доповнено нормами, які забороняють: використання ведмедів та вовків на мисливських випробувальних станціях, зокрема для притравки мисливських собак. У 2017 році було підвищено міру кримінальної та адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з твари-

нами, а також внесено до Червоної книги України з метою збереження та відтворення його популяції. Водночас, попри прийняття вагомих змін у сфері захисту тварин від жорстокого поводження, невирішеним залишається питання щодо можливості використання диких тварин у цирках.

Відповідно до п. 3. 10. Порядку утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах, затвердженого Наказом Міністерства енергетики та довкілля України від 30.09.2010 № 429 при використанні тварин у цирках забороняється примушування тварин до виконання неприродних для них дій, що призводять до травмувань, а також використання тварин в умовах надмірних фізіологічних навантажень [22].

Однак дресирувальники користуються різноманітними методами тренування з використанням жорстоких та болючих для тварин способів, наприклад, використання електрошокера чи спеціальної палки з гаками для побоїв тварин. Також можуть бути використані певні види наркотичних засобів для того, щоб тварини були більш керованими та спокійними. Нерідко стаються випадки, коли тваринам видаляють кігті чи зуби, щоб забезпечити безпеку осіб, які виконують їх дресирування. Через заподіяння болю тварині, вона буде змушена запам'ятати, як необхідно виконувати ту чи іншу команду, у випадку правильного виконання команди їй не буде заподіяно болю. Ведмедя навчають вставати на задні лапи зв'язуючи передні лапи та прив'язуючи його таким чином, щоб він тривалий час стояв в такій позі.

Окрім цього, згідно з ст. 7 ЗУ «Про захист тварин від жорстокого поводження» умови утримання тварин в неволі та їхнє використання у цирках повинні відповідати їхнім біологічним, видовим та індивідуальним особливостям, а також задовольняти їхні природні потреби в їжі, воді, сні, рухах, контактах із собі подібними, у природній активності тощо [21]. Місце утримання тварин повинно бути оснащено таким чином, щоб забезпечити необхідний простір, температурно-вологісний режим, природне освітлення, вентиляцію та можливість контакту тварин із природним для них середовищем. Утримання диких тварин у неволі без створення відповідних умов забороняється [21].

Вимоги до утримання тварин встановлюються для того, щоб тваринам, вилученим з природного середовища, не була заподіяна будь-яка фізична чи моральна шкода, будь-які страждання у ході їхнього утримання та використання у видовищних заходах.

Відповідно до п. 2.3 та 2.4 Наказу № 634 Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження Правил використання тварин у видовищних заходах» 13.10.2010 року — для тварин у цирках має бути забезпечене відповідне харчування, контакти тварин із собі подібними, доступ до природного освітлення, до басейнів тощо [23].

Незабезпечення чи порушення будь-яких з вище перелічених необхідних умов для утримання та використання тварин в цирках призводить до їхніх страждань, що передбачає відповідальність за жорстоке поводження з тваринами: Ст. 299 Кримінального кодексу України (Жорстоке поводження з тваринами)

1. Знуцання над тваринами, що відносяться до хребетних, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування зазначених тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, карається штрафом до п'ятдесяти Неоподатковуваних Мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців.

2. Ті самі дії, вчинені у присутності малолітнього, — караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років [24].

Ст. 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення-Жорстоке поводження з тваринами — знущання над тваринами, завдання побоїв або вчинення інших насильницьких дій, що завдали тварині фізичного болю, страждань і не спричинили тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибелі, залишення тварин напризволяще, у тому числі порушення правил утримання тварин, — тягнуть за собою накладення штрафу від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією тварини, якщо перебування тварини у власника становить загрозу для її життя або здоров'я.

Ті самі дії, вчинені стосовно двох і більше тварин, або групою осіб, або особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за таке саме порушення, пропаганда жорстокого поводження з тваринами -тягнуть за собою накладення штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб з конфіскацією тварини, якщо перебування тварини у власника становить загрозу для її життя або здоров'я.

Насильницькі дії стосовно тварин, спрямовані на задоволення статевої пристрасті, — тягнуть за собою накладення штрафу від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією тварини, якщо перебування тварини у власника становить загрозу для її життя або здоров'я [25].

Причиною, через яку виникають труднощі із кваліфікацією фактів жорстокого поводження з тваринами за кримінальним і адміністративним законодавством України, є те, що положення ст. 299 КК та ст. 89 КпАП абсолютно не узгоджені між собою.

Детально проаналізувавши положення адміністративного та кримінального законодавства України в частині встановлення відповідальності за жорстоке поводження з тваринами, а також ура-

хувавши досягнення вітчизняної правової науки щодо правильної кваліфікації суспільно шкідливих і суспільно небезпечних діянь, ми встановили, що:

- а) жорстоке поводження з хребетною твариною, що призвело до її мучення, каліцтва чи загибелі, може кваліфікуватися як кримінальний злочин, передбачений ст. 299 ККУ;
- б) жорстоке поводження з хребетною твариною, що не призвело до її мучення, каліцтва чи загибелі, — це аморальний вчинок людини, який лише за певних додаткових обставин (настання матеріальної чи моральної шкоди, порушення громадського порядку або спокою громадян тощо) може тягти цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність;
- в) жорстоке поводження з твариною, яка не належить до хребетних, якщо таке діяння спричинило їй мучення, каліцтво чи загибель, є адміністративним правопорушенням, що має кваліфікуватися за ст. 89 КпАП;
- г) жорстоке поводження з твариною, яка не належить до хребетних, якщо таке діяння не спричинило їй мучення, каліцтво чи загибель, не містить ні складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 89 КпАП, ні складу злочину, описаного ст. 299 КК, а отже, є аморальним вчинком людини.

Висновки та пропозиції. У сучасному світі боротьба за гуманне ставлення до тварин є одним із головних показників цивілізованості суспільства. Правове регулювання протидії жорстокого поводження з тваринами за міжнародним правом має тривалу історію і бере свій початок ще з давніх часів.

Міжнародне співтовариство вже давно підтвердило своє бажання захистити тваринний світ від неправних посягань людини. Підтвердженням цього є прийняття як на універсальному, так і регіональному (європейському) рівнях таких міжнародно-правових актів, як: Європейська конвенція про захист тварин під час міжнародних перевезень (1968 р.), Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни, що перебувають під загрозою зникнення (1973 р.), Всесвітня Декларація прав тварин (1978 р.), Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей (1986 р.), Європейська конвенція щодо захисту домашніх тварин (1987 р.) та ін.

Україна задекларувала свій намір інтегруватися до європейської і світової спільноти, тому має дотримуватися міжнародних стандартів у всіх сферах життєдіяльності. Як країна, яка взяла на себе міжнародні зобов'язання по охороні тварин, де діє верховенство права, не може здійснювати свій розвиток без повного впровадження принципів гуманного ставлення до тварин та захисту тварин від жорстокого поводження, які виключають утримання тварин у неналежних умовах, застосування до них побоїв, залякування тощо.

З огляду на проведений аналіз досвіду та умов використання тварин в стаціонарних цирках, пересувних цирках-шапіто, дельфінаріях та інших вистав з метою організації публічних видовищ найбільш доцільним є прийняття заборони використання диких тварин у таких установах.

У зв'язку з цим Кабінет Міністрів України схвалив зміни до законодавства, які стосуються захисту тварин від жорстокого поводження і заборону використання диких тварин у цирках із перехідним періодом 5 років. Цей час знадобиться для вироблення механізму передачі диких тварин до природно-заповідного фонду або визначення інших

місць подальшого проживання тварин. За даними Міністерства енергетики та захисту довкілля України, на сьогодні в Україні відсутня інформація щодо реальної кількості диких тварин, які є у приватній власності. Тому необхідно створити Єдиний Державний електронний реєстр з обліку диких тварин, до якого їх власники в обов'язковому порядку будуть змушені вносити всі дані. А також ініціювати розробку Порядку вилучення диких тварин у недобросовісних власників, або притягувати їх до юридичної відповідальності, що стимулюватиме їх до належного утримання та поводження з тваринами на всіх рівнях.

Література

1. Конституція Іспанії. URL: <http://vivovoco.astronet.ru/VV/LAW/SPAIN.HTM>
2. Конституція Швейцарії. URL: <http://lib.rada.gov.ua/LibRada/static/LIBRARY/catalog/law/swjzar1.htm>
3. Конституція Швеції URL: http://www.sweden4rus.nu/rus/info/juridisk/konstitucija_shvecii
4. Ryder R. Animal Revolution: Changing Attitudes Towards Speciesism / R. Ryder. Berg, 2000. P. 49.
5. Francione G. Rain Without Thunder: The Ideology of the Animal Rights Movement / G. Francione. // Temple University Press. 1996. С. 7.
6. Kathleen K. Animals and Ideology: The Politics of Animal Protection in Europe. Representing Animals / K. Kathleen // Indiana University Press. 2002. С. 16.
7. Act to Prevent the Cruel and Improper Treatment of Cattle 22d July 1822 // Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, George IV. URL: <http://books.google.com.ua/books?id=6LsuAAAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=uk> (date of treatment: 01.05.2016). Title from the screen.
8. Guerrini A. Experimenting with Humans and Animals: From Galen to Animal Rights / Anita Guerrini. Baltimore, Maryland: John Hopkins University Press, 2003. 184 p.
9. 93убченко Н. И. Обеспечение благополучия животных и их защита от жестокого обращения: от этических норм к международно-правовому регулированию. URL: DOI: 10.7256/2226-6305.2014.3.12522
10. Задорожний О. В. Міжнародне право навколишнього середовища: підручник для ВНЗ / О. В. Задорожний, М. О. Медведєва. К.: Видавничий дім «Промінь», 2010. 510 с.
11. Московский отдел Российского общества покровительства животных. Отчет о деятельности за 1907 г. — М.: 1908. — С. 10–11.
12. Борејко В. Е. Настольная книга зоозащитника / В. Е. Борејко, Г. Н. Левина. К.: Логос, 2011. 100 с.
13. Харківський облдержархів. Ф. Р-845, оп. 3, д. 3482, лл. 52–54.
14. Борејко В. Е. Настольная книга зоозащитника / В. Е. Борејко, Г. Н. Левина. К.: Логос, 2011. 100 с.
15. Офіційний веб-сайт «Екологічного Опору». URL: <https://web.archive.org/web/20131230232212/http://escoopir.info/>
16. Библия. URL: <https://lib.pravmir.ru/data/files/Bible.pdf>
17. Joy Melanie. Why we love dogs, eat pigs and wear cows. An introduction to Carnism. — San Francisco: Conari Press, 2010. 204 p.
18. Полз Джон. Теорія Справедливості. К.: Вид. Соломії Павличко «Основи», 2001. 822 с.
19. Закон України «Про тваринний світ». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14Ц>
20. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/323-19>
21. Circus bans, database, Animal Defenders International. URL: <http://www.stopcircussuffering.com/circus-bans/>
22. Наказ Міністерство енергетики та довкілля України № 429 «Про затвердження порядок утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або напіввільних умовах». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1384-10>
23. Наказ Міністерства аграрної політики № 643 «Про затвердження Правил використання тварин у видовищних заходах» від 13.10.2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1313-10?lang=uk>
24. Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25.
25. Кодекс України про адміністративні правопорушення 25.09.2019 № 54-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

УДК 347. 965

Кротюк Єлизавета Василівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Кротюк Єлизавета Васильевна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Krotyuk Elizabeth

Student of the

Yaroslav Mudryi National law University

Науковий керівник:

Товкун Ігор Миколайович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

РЕЙДЕРСТВО В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ТА МЕТОДИ ПРОТИДІЇ

РЕЙДЕРСТВО В УКРАИНЕ: АНАЛИЗ ПРОБЛЕМЫ И МЕТОДЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ

RAIDING IN UKRAINE: ANALYSIS OF THE PROBLEM AND METHODS OF COUNTERACTION

Анотація. У статті проаналізовано останні нововведення до законодавчих актів України щодо протидії «рейдерству», досліджено теоретико-методологічні і прикладні аспекти запобігання «рейдерським» загрозам та надано рекомендації щодо захисту власного бізнесу від неправомірного посягання.

Ключові слова: рейдерство, рейдерське захоплення, незаконне посягання, корпоративне право.

Аннотация. В статье проанализированы последние нововведения в законодательные акты Украины касательно противодействия «рейдерству», исследованы теоретико-методологические и прикладные аспекты предотвращения «рейдерским» угрозам и даны рекомендации по защите собственного бизнеса от неправомерного посягательства.

Ключевые слова: рейдерство, рейдерский захват, незаконное посягательство, корпоративное право.

Summary. At the present stage of state-building, discussions about the problem of «raiding» are reflected in the non-fiction literature and the Internet, where the specific cases of «raider seizures» are most often described.

However, such information sources do not always have a sufficient level of credibility and objectivity, and therefore the problem of «raiding» requires research in the scientific field.

Priority for the proper and safe operation of business entities is the counteraction to «raiding», which disorganizes the work of business entities, causes social tension and implies the ineffectiveness of protecting businesses from fraudulent capture.

The redistribution of property is inherent in all market economy countries. However, to date, the most pressing problem for the development and functioning of the economy is the proliferation of processes of misappropriation of another's business (raiding).

The article analyzes the latest innovations in the legislation of Ukraine on counteracting «raiding», investigates theoretical, methodological and applied aspects of preventing «raider» threats and provides recommendations on protecting one's business from unauthorized encroachment.

Key words: raiding, raider seizure, unlawful assault, corporate law.

Постановка проблеми. На сучасному етапі державотворення дискусія навколо проблеми «рейдерства» знаходять своє відображення у публіцистичній літературі та мережі Інтернет, де найчастіше описуються конкретні випадки «рейдерських захоплень». Проте, такі інформаційні джерела не завжди володіють достатнім рівнем достовірності та об'єктивності, а тому проблему «рейдерства» потребує дослідження в науковій площині; окрім цього, недостатньо дослідженою залишається проблема формування ефективних механізмів протидії «рейдерству» на рівні підприємницьких суб'єктів, тому є доцільним акцентувати увагу саме на цьому аспекті.

Аналіз наукових досліджень з поставленого питання. Результати дослідження ґрунтуються на роботах О. О. Белікова, Д. В. Зеркалова, А. А. Кирдякина, С. М. Москаленко, І. Ю. Тунік, В. А. Полякова та інших авторів.

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних і прикладних аспектів запобігання «рейдерським» загрозам та розробка на цій основі дієвого й ефективного механізму протидії рейдерству на підприємстві як складової стратегії його економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Сучасна Україна має намір стати частиною єдиного економічного європейського простору, а його реалізація вимагає суттєвих змін у багатьох сферах життєдіяльності держави, зокрема корпоративній.

Пріоритетне значення для належної та безпечної діяльності господарських товариств має протидія «рейдерству», яке дезорганізує роботу суб'єктів господарської діяльності, створює соціальне напруження та уособлює неефективність захисту бізнесу від неправомірного захоплення.

Перерозподіл власності притаманний усім країнам з ринковою економікою. Однак, на сьогодні найбільш гострою проблемою розвитку та функціонування економіки є поширення процесів незаконного привласнення чужого бізнесу (рейдерство) [3].

«Рейдерство», незважаючи на те, що є порівняно новим явищем в українському суспільстві, стало однією з найпопулярніших тем сьогодення не тільки серед підприємців і професійних юристів, а й серед всього населення держави [5].

Доволі позитивним кроком у напрямку подолання «рейдерства» стало ухвалення Верховною Радою України законопроект № 1056-1 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права власності». Зміни стосуються низки законодавчих актів, що так чи інакше регулюють порядок відчуження майнових прав.

1. Насамперед, акредитованих суб'єктів позбавлено повноважень у сфері державної реєстрації, власне анульовано доступ до реєстрів усім державним реєстраторам, які входили до складу таких суб'єктів.

2. Нотаріально засвідчені документи, на підставі яких проводиться державна реєстрація, виклада-

ються на спеціальних бланках нотаріальних документів, що є додатковим захистом таких документів від підробки.

3. Доступ реєстраторів до державних реєстрів здійснюватиметься шляхом багатфакторної аутентифікації. Це означає, що при проведенні реєстраційних дій у системі, а саме перед винесенням рішення про державну реєстрацію, державні реєстратори не лише використовуватимуть електронний підпис, але й підтверджуватимуть операцію на мобільному телефоні, використовуючи систему MobileID. Впровадження додаткової ідентифікації зменшує ризик несанкціонованого доступу до реєстрів через зламування комп'ютерів реєстраторів та захищає систему в цілому.

4. Реєстратор зобов'язаний визначати обсяг цивільної дієздатності фізичних осіб і цивільної правоздатності та дієздатності юридичних осіб, а також перевіряти повноваження представника фізичної або юридичної особи щодо вчинення дій, направлених на набуття, зміну чи припинення речових прав, обтяжень таких прав. Це означає, що відсьогодні реєстратор має встановлювати, чи належна людина звернулася за вчиненням дії? Чи усвідомлює ця людина значення своїх дій? Чи є у неї повноваження звертатися саме за вчиненням такої дії? [1].

Які принципові новації передбачає Закон № 1056-1?

1. Припинення діяльності акредитованих суб'єктів. У зв'язку з ліквідацією акредитованих суб'єктів реєстрації (комунальних та державних підприємств) чинними в сфері державної реєстрації залишатимуться державні та приватні нотаріуси, а також державні реєстратори місцевих державних адміністрацій.

2. Введення обов'язковості нотаріального посвідчення договорів про відчуження корпоративних прав.

3. Нотаріальне засвідчення справжності підпису не поширюватиметься на державну реєстрацію змін до відомостей про юридичну особу, що вносяться на підставі документів, створених на порталі електронних сервісів, та підписані з використанням засобів електронної ідентифікації з високим рівнем довіри.

4. Встановлюється обов'язок КМУ диференціювати санкції за відповідні порушення, допущені в сфері державної реєстрації. Відтепер застосувати покарання «для галочки» буде абсолютно неможливим. Це значно знизить корупційні ризики в сфері контролю за діяльністю державних реєстраторів [1].

Заслужовує на увагу й комплекс змін, внесених безпосередньо до Закону України «Про нотаріат». Зокрема, давно назрілими є зміни до ст. 43 цього Закону, що регламентує порядок установлення особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії. Оскільки наразі паспорт громадянина України видається з 14 років, а аналізована норма закону дотепер зобов'язувала нотаріусів встановлювати особу громадянина віком до 16 років за свідцтвом

про народження, у подальшій нотаріальній практиці вказане архаїчне положення буде приведено у відповідність до чинного законодавства. Логічним видається також підключення нотаріусів до Єдиного державного демографічного реєстру [6].

Давно назрілим було й положення, що передбачало б одночасність вчинення нотаріальної дії з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва й державної реєстрації прав та встановлення можливості вчинення відповідних дій лише за місцезнаходженням майна. Новоухвалений закон допускає випадки видачі Міністерством юстиції наказу про дозвіл на проведення реєстрації незалежно від місцезнаходження нерухомого майна. Однак, на жаль, не деталізує такого переліку. З метою усунення можливих зловживань необхідно переглянути це положення на предмет його максимального уточнення.

Певні застереження викликає нова редакція ст. 116 Цивільного кодексу України, що стосується прав учасників господарського товариства. Йдеться про укладення договорів, які підлягають нотаріальному посвідченню, через так звані електронні «майданчики». Це може бути використано в порушення основоположних гарантій права власності та слугувати одним зі способів незаконного відчуження майнових прав, а відтак потребує вдосконалення супутніх механізмів [4].

Комплексна протидія «рейдерам» передбачає як вжиття превентивних та оперативних заходів, так і юридично грамотне усунення наслідків.

Порядок виходу учасника з товариства за власним бажанням відповідно до нового Закону, що регулює діяльність товариств з обмеженою відповідальністю, залежить від розміру частки такого учасника у статутному капіталі. Ті учасники, частка яких становить менше 50%, можуть вийти з товариства у будь-який час без згоди інших учасників.

В свою чергу, учасники з часткою 50% і більше можуть вийти виключно за згодою всіх інших учасників протягом одного місяця з дня надання згоди останнім учасником [6].

Отже, право на вихід контролюючого учасника є заблокованим у разі відсутності згоди на вихід хоча б одного з учасників незалежно від розміру частки учасника, який проти.

Запропоноване обмеження викликало багато дискусій. Такий порядок законодавець мотивував тим, що вихід контролюючого учасника створює надзвичайно високий ризик порушення прав інших учасників шляхом виведення більшої частини активів на підставі виплати йому компенсації вартості його частки в капіталі товариства і, як наслідок, ризик втрати бізнесу.

Наразі найбільш актуальними є два питання: Чи можливо в статуті скасувати обмеження у праві на вихід та передбачити інший порядок виходу. Які можливі способи судового захисту для примусового надання згоди на вихід.

Законом закріплено, що учасники в статуті можуть передбачити інший строк, порядок, розмір та спосіб проведення розрахунків з учасником, що виходить з товариства, а також порядок вибору суб'єкта оціночної діяльності. З вказаного формулювання випливає, що норма щодо надання згоди на вихід учасника з часткою 50% і більше є імперативною та не може бути змінена статутом. В статуті можуть бути змінені лише положення щодо розрахунку з таким учасником.

Як наслідок, можливість звернення до суду із позовом про зобов'язання надати згоду на вихід, визнання такої згоди наданою тощо та отримання позитивного судового рішення також достатньо неоднозначно. Судове рішення не може суперечити імперативній нормі закону.

5. Державна реєстрація виходу учасників з ТОВ

Учасник вважається таким, що вийшов, з дня державної реєстрації його виходу.

При цьому закон не вимагає ані скликання та проведення загальних зборів для прийняття відповідного рішення про вихід, ані внесення змін до статуту товариства. Статут за новим законом взагалі не повинен містити інформації про розмір статутного капіталу, розмір часток та склад учасників товариства. Вказана інформація відображується виключно в Єдиному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань.

Для державної реєстрації виходу сам учасник, який виходить з товариства, подає державному реєстратору заяву про вихід з товариства, справжність підпису на якій засвідчується нотаріально. У разі виходу учасника із часткою 50% і більше додатково подається згода інших учасників, справжність підписів на яких засвідчується нотаріально. Одночасно з реєстрацією виходу державний реєстратор вносить запис про зменшення розміру статутного капіталу на розмір відповідної частки у статутному капіталі. У день реєстрації реєстратор надсилає товариству та іншим учасникам виписку за результатами реєстрації виходу [6].

Отже, процедура державної реєстрації максимально спрощена, здійснюється самим учасником, який виходить, що усуває можливість будь-якого недобросовісного перешкоджання виходу іншими учасниками шляхом не проведення загальних зборів або неподання товариством документів державному реєстратору [6].

6. Впровадження принципу одночасності вчинення нотаріальної дії і державної реєстрації прав.

Зміни до Єдиного державного реєстру, пов'язані з відчуженням частки у статутному капіталі юридичної особи та у результаті видачі свідоцтва про право на спадщину на частку у статутному капіталі, будуть здійснюватись виключно нотаріусом, яким вчинено відповідну нотаріальну дію одразу після вчинення такої нотаріальної дії. Цей принцип діятиме відносно всіх організаційно-правових форм

юридичних осіб, крім акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю.

Передбачається, що доступ державного реєстратора до Державного реєстру прав здійснюється шляхом багатofакторної автентифікації, а у випадках проведення нотаріусами державної реєстрації речових прав та їх обтяжень у результаті вчинення нотаріальних дій реєстраційна справа формується в електронній формі, що видається доцільним, насамперед з точки зору забезпечення протидії рейдерству.

Те саме стосується й зміни до ст. 20 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», яким встановлюється, що заява на проведення реєстраційних дій в електронній формі подається за умови підписання її заявником із використанням засобів електронної ідентифікації з високим рівнем довіри.

7. Підвищення відповідальності за порушення відповідних реєстраційних процедур.

Були внесені зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення та підвищені штрафи у ст. 166-11 (Порушення законодавства про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань) та ст. 166-23 (Порушення порядку державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень).

Раніше була єдина можливість повернути незаконно перереєстроване майно або бізнес — звернутися до суду. Цей процес міг бути надто довготривалим та не результативним, тобто предмет спору не завжди повертався до законного власника. Нині існує альтернативний спосіб повернення незаконно відчуженого майна та бізнесу — звернутися до Комісії Міністерства юстиції.

Як захистити власний бізнес?

Доповнити статут товариства «антирейдерськими положеннями». Врегулювати механізм зміни складу власників зі всіма необхідними погодженнями та закріпити ефективний механізм контролю за керівництвом при вчиненні операцій, що передбачають відчуження активів, залучення позик і кредитів, передачі майна в іпотеку /заставу.

Укласти корпоративний договір, в якому передбачити можливі спірні ситуації, порядок їх вирішення, передбачити відповідальність за порушення корпоративного договору.

Чітко визначити повноваження виконавчого органу, керівників підрозділів, порядок взаємодії, відповідальність.

Зберігати оригінали та копії установчих документів та решти базової документації поза межами підприємства для нівелювання можливості їх незаконного вилучення.

Розробити внутрішньовідомчі інструкції щодо дій під час перевірок контролюючими органами, проведення обшуків, провести інструктаж посадових осіб та інших працівників підприємства.

Проводити повну та детальну перевірку контрагентів перед укладенням договорів — насамперед в ЄДР, в Єдиному державному реєстрі судових рішень та в Єдиному реєстрі боржників.

Здійснювати постійний моніторинг інформації щодо підприємства та власного нерухомого майна, яка міститься в ЄДР, в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Перелік заходів не є вичерпним і повинен розроблятися індивідуально, виходячи із структури бізнесу на підставі проведеного юридичного, фінансового та кадрового аудиту [5].

Висновки. Сучасна Україна має намір вийти до єдиного економічного європейського простору, а його реалізація вимагає суттєвих змін у багатьох сферах життєдіяльності держави, зокрема корпоративній. Перерозподіл власності притаманний усім країнам з ринковою економікою. Однак на сьогодні найбільш гострою проблемою розвитку та функціонування економіки є поширення процесів незаконного привласнення чужого бізнесу (рейдерство).

У 2019 році політика «антирейдерства» набула одного з пріоритетних значень у напрямку реформування держави. Набули чинності численні нормативно-правові акти, які створили новачії в порядку державної реєстрації дій у корпоративній сфері та нотаріального посвідчення багатьох правочинів.

Не дивлячись на те, що вітчизняна законодавча база у сфері протидії незаконному заволодінню чужим майном реформується і вдосконалюється, вона все ж таки потребує дієвого механізму втілення передбачених норм.

По-перше, необхідно на рівні суб'єктів підприємницької діяльності внести зміни до установчих документів, регулярно проводити моніторинг через загальновідомі реєстри у сфері інформації щодо власного нерухомого майна, проводити регулярні інструктажі з підлеглими, а також підписувати з кожним працівником договір про нерозголошення інформації — тобто захистити власний бізнес зсередини.

По-друге, з боку держави, встановити дієвий контроль за діями, що можуть супроводжуватися незаконними посяганнями, продовжувати реформувати органи державної влади шляхом атестації і переатестації кадрів.

Подальше посилення відповідальності за корупційні та пов'язані з ними злочини стане каталізатором для унеможливлення сприяння протиправним діям з боку органів державної влади, що сприяють «рейдерству».

Отже, протидія «рейдерству» потребує вагомих зрушень в державній політиці та корпоративній сфері, тобто необхідно створити дієвий механізм для перешкоджання аналізованому явищу як на рівні суб'єктів господарювання, так і на державному рівні.

Література

1. Антирейдерский закон: намерения достойные, но будет ли эффект? URL: <https://www.liga.net/politics/opinion/antireyderskiy-zakon-namereniya-dostoynye-no-budet-li-effekt>
2. Бєліков О. О. Великий рейдерський словник. Превентивні методи захисту, або як протистояти рейдерському захопленню / О. О. Бєліков, А. В. Гайворонський, О. М. Хольченков. К.: Вид-во «Юстиніан», 2009. 296 с.
3. Москаленко С. М. Рейдерство: загальна характеристика, окреслення проблеми та шляхи боротьби / С. М. Москаленко // Юридичний журнал України. 2007. № 3. С. 117–119.
4. Цивільний кодекс // ВВР України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
5. Боротьба з рейдерством. Як захистити свій бізнес? Kvadra Pravo. URL: https://protocol.ua/ru/borotba_z_reyderstvom_yak_zahistiti_sviy_biznes/
6. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06 лютого 2018 р. № 2275-VIII.
7. Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. // ВВР України. 1993. № 39. Ст. 383; 1998. № 35. Ст. 241; 2000. № 32. Ст. 245; № 50. Ст. 257.

References

1. Antyreiderskiy zakon: namereniya dostoyne, no budet ly éffekt? URL: <https://www.liga.net/politics/opinion/antireyderskiy-zakon-namereniya-dostoynye-no-budet-li-effekt>
2. Byelikov O. O. Velykyŭ reŭders'kyŭ slovnyk. Preventyvni metody zakhystu, abo yak protystoyaty reŭders'komu zakhoplennyy / O. O. Byelikov, A. V. Hайvorons'kyŭ, O. M. Khol'chenkov. K.: Vyd-vo «Yustynian», 2009. 296 s.
3. Moskalenko S. M. Reŭderstvo: zahal'na kharakterystyka, okreslennya problemy ta shlyakhy borot'by / S. M. Moskalenko // Yurydychnyy zhurnal Ukraïny. 2007. No 3. S. 117–119.
4. Tsyvil'nyŭ kodeks // VVR Ukraïny. 2003. No 40–44. St. 356.
5. Borot'ba z reyderstvom. Yak zakhystyty sviy biznes? Kvadra Pravo. URL: https://protocol.ua/ru/borotba_z_reyderstvom_yak_zahistiti_sviy_biznes/
6. Zakon Ukrayiny «Pro tovarystva z obmezhenoyu ta dodatkovoyu vidpovidal'nistyu» vid 06 lyutoho 2018 r. № 2275-VIII.
7. Zakon Ukrayiny «Pro notariat» vid 2 veresnya 1993 r. // VVR Ukrayiny. 1993. № 39. St. 383; 1998. № 35. St. 241; 2000. № 32. St. 245; № 50. St. 257.

УДК 349.2:061ЄС

Марчук Юлія Олегівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Марчук Юлия Олеговна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Marchuk Yuliia

Student of the

Yaroslav Mudriy National Law University

Науковий керівник:

Бойчук Дмитро Сергійович

кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**АДАПТАЦІЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

**АДАПТАЦИЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ
К МЕЖДУНАРОДНЫМ СТАНДАРТАМ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА**

**ADAPTATION OF THE LABOR LEGISLATION OF UKRAINE
TO THE INTERNATIONAL STANDARDS OF EUROPEAN UNION**

Анотація. Стаття присвячена висвітленню особливостей процесу адаптації українського законодавства до законодавства Європейського Союзу (далі за текстом – ЄС).

Надано загальну характеристику поняттю і змісту адаптації українського законодавства до міжнародних стандартів ЄС. Визначено основні джерела ЄС у сфері регулювання трудових відносин та розкрито принципи, на яких базується європейське трудове законодавство.

Розглянуто недоліки законодавства України у цій сфері, наведено існуючі напрацювання авторитетних вчених, зокрема щодо імплементації існуючих вдалих принципів ЄС на національному рівні. Також подано пропозиції щодо розвитку й удосконалення нормативно-правового забезпечення у сфері праці під впливом європейських трудових стандартів.

Ключові слова: трудове право, адаптація трудового законодавства, інтеграція, європейські стандарти.

Аннотация. Статья посвящена освещению особенностей процесса адаптации украинского законодательства к законодательству Европейского Союза (далее – ЕС).

Предоставлено общую характеристику понятию и содержанию адаптации украинского законодательства к международным стандартам ЕС. Определены основные источники ЕС в сфере регулирования трудовых отношений и раскрыты принципы, на которых базируется европейское трудовое законодательство.

Рассмотрены недостатки законодательства Украины в этой сфере, приведены существующие наработки авторитетных ученых, в том числе по имплементации существующих удачных принципов ЕС на национальном уровне.

Также представлены предложения по развитию и совершенствованию нормативно-правового обеспечения в сфере труда под влиянием европейских трудовых стандартов.

Ключевые слова: трудовое право, адаптация трудового законодательства, интеграция, европейские стандарты.

Summary. The article is dedicated to the highlighting of peculiarities of the process of adaptation of the labor legislation of Ukraine to the legislation of the European Union (hereinafter – the EU).

The general description of the concept and content of the adaptation of Ukrainian legislation to the EU international standards is provided. The main EU sources in the area of regulating labor relations are identified and the principles on which European labor law is based are revealed.

The shortcomings of the Ukrainian legislation in this area are examined, the existing achievements of reputable scientists, in particular that relate to the implementation of the existing successful EU principles at the national level are presented.

Also the proposals that relate to the development and improvement of legal support in the area of labor under the influence of European labor standards are provided.

Key words: labor law, adaptation of labor legislation, integration, European standards.

Постановка проблеми. Трудове право досі залишається однією з основних галузей права України.

На сучасному етапі розвитку українського законодавства воно перебуває в стадії реформування під впливом багатьох соціально-економічних чинників.

У сучасних умовах розвитку України одним із найкращих способів реалізації національних інтересів суспільства, а також одним із найважливіших питань державної політики є процес входження до провідної європейської організації Європейського Союзу. Саме тому стратегія європейської інтеграції проявляється в усіх сферах суспільного та державного життя і трудове законодавство не є виключенням. Роль права Європейського Союзу зростає через те, що внаслідок сучасної глобалізації, взаємний вплив та взаємозалежність між державами лише збільшується. І тому актуальність цієї теми лише зростає внаслідок невідповідності численної кількості норм вітчизняного трудового законодавства європейським правовим стандартам у сфері регулювань найманої праці, а також недостатнього існуючого адаптаційного механізму впровадження норм права Європейського Союзу у національне законодавство.

Аналіз досліджень та публікацій. Питанням адаптації трудового законодавства України до законодавства ЄС у тій чи іншій мірі приділяли увагу Н. Б. Болотіна, М. І. Іншин, С. Клауверт, І. Я. Кисельов, А. Ю. Денисевич, Р. З. Лівшиця, Н. В. Комарницька, К. В. Мельник, Ю. П. Орловський, В. В. Форманюк П. Д. Пилипенко, С. М. Прилипка, В. Г. Ротань, О. А. Телічко, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишева, О. М. Ярошенко та деякі інші вчені.

Метою статті є аналіз та визначення стану процесу адаптації українського трудового законодавства до законодавства Європейського Союзу, а також внесення певних рекомендацій та можливих пропозицій щодо покращення механізму адаптації та удосконалення нормативно-правового забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція України до європейських структур зумовила проблему адаптації трудового законодавства до законодавства Європейського союзу та до європейських стандартів.

Адаптація трудового законодавства України до законодавства Європейського Союзу — це послідовний процес наближення її правової системи, включаючи законодавство, правотворчість, юридичну техніку, практику, правозастосування до правової системи Європейського Союзу відповідно до критеріїв, що

висуваються Європейським Союзом до держав, які мають намір приєднатися до нього [1, с. 20].

Важливою складовою даного процесу є проведення реформ, пов'язаних з трудовим законодавством, удосконалення чинних правових норм та прийняття інших не менш важливих нормативно-правових актів у сфері праці [2, с. 104].

Підписання Угоди про асоціацію з ЄС поставило перед Україною низку певних завдань, до яких належить також і гармонізація та адаптація національного законодавства України відповідно до міжнародних стандартів Європейського Союзу (далі ЄС).

Установчі договори ЄС закріплюють низку основоположних правил, якими він зобов'язаний керуватись в різних сферах своєї діяльності. Вищезгадані правила можуть бути названі загальними принципами діяльності ЄС. Їх головним джерелом є спеціальний розділ Договору про функціонування ЄС «Положення загального застосування». Такі принципи визначають потреби, на які Союз повинен звертати особливу увагу під час реалізації своєї компетенції. Вони також можуть стосуватися гострих проблем суспільного життя, які Союз не може оминати своєю увагою у всіх сферах своєї компетенції (наприклад, проблема забезпечення рівності чоловіків і жінок, у тому числі і в контексті трудового законодавства). До таких принципів можна віднести: згаданий вже принцип забезпечення рівності між чоловіками та жінками, сприяння високому рівню зайнятості, соціального захисту, боротьби із соціальною дискримінацією [3, с. 68–69].

Водночас відповідно до ст. 151 Договору про функціонування ЄС від 25.03.1957 р., пам'ятаючи про основоположні соціальні права, визначені в Європейській соціальній хартії, підписаній в Турині 18 жовтня 1961 року, та в Хартії Співтовариства про основоположні права працівників 1989 року, основними цілями союзу та держав-членів визнаються: сприяння зайнятості, поліпшення умов життя та праці для створення можливості їх гармонізації, водночас підтримуючи процес вдосконалення; належний соціальний захист; діалог між керівництвом та найманими працівниками та розвиток людських ресурсів заради досягнення тривалого високого рівня зайнятості та боротьби проти виключення.

Також відповідно ст. 153 цього ж Договору з метою досягнення цілей статті 151 Союз підтримує та доповнює діяльність держав-членів у таких сферах:

(а) покращення, зокрема, робочого середовища з метою захисту здоров'я та безпеки працівників; (b) умови праці; (c) соціальне забезпечення та соціальний захист працівників; (d) захист працівників після закінчення трудового договору; (e) інформування та консультація працівників; (f) представництво та колективний захист інтересів працівників та працевлаштування громадян третіх країн, які на законних підставах проживають на території Союзу; (h) інтеграція осіб, виключених із ринку праці, без шкоди статті 166; (i) рівність жінок та чоловіків щодо їхніх можливостей на ринку праці та ставлення на роботі; (j) боротьба проти соціального виключення; (k) модернізація систем соціального захисту без шкоди пункту (c) [4].

За загальним правилом право ЄС дуже часто регулює ті сфери трудового права, які держави-члени не можуть самостійно регулювати без втручання економічного та політичного Союзу. Тобто йдеться про принцип субсидіарності. Він означає, що співтовариство діє лише у тому випадку, коли досягнення певних цілей, які стоять перед співтовариством, є неможливим через зусилля держав-членів.

Одним з найважливіших завдань ЄС у соціально-трудої сфері є забезпечення свободи пересування осіб відповідно до ст. 19 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС від 27.06.2014 р. [5].

У широкому розумінні це означає вільний рух студентів, працівників та осіб, які є громадянами третіх країн, зокрема безвізове пересування осіб відповідно до Шенгенської Угоди.

Свобода пересування працівників є основоположним принципом функціонування європейського ринку робочої сили та ключовим принципом трудового права ЄС.

Норми трудового права ЄС закріплені основним чином в актах як первинного так і вторинного права ЄС, зокрема в Амстердамському договорі, декількох розпорядженнях та близько 100 директивах.

У трудовому праві ЄС виокремлюються такі основні інститути: трудовий договір, робочий час і час відпочинку, охорона праці і здоров'я працівників, консультації та участь працівників в управлінні виробництвом, професійне навчання, рівність у сфері трудових відносин, соціальний захист та інші [6, с. 109].

Що стосується заборони дискримінації у питаннях праці та зайнятості на території ЄС, важливо зазначити, що це питання регулюється на рівні ЄС насамперед установчими документами.

Так, ст. 18 Договору про функціонування Європейського Союзу забороняє дискримінацію за ознакою державної приналежності, а ст. 19 вищезгаданого Договору надає Європейському Союзу правомочності щодо вжиття заходів по боротьбі з дискримінацією за іншим, підставами. У ст. 157

закріплено принцип рівної оплати за рівну працю для чоловіків і жінок.

Що стосується адаптації українського законодавства до принципу заборони дискримінації у питаннях праці та зайнятості, то варто зазначити ч. 1 ст. 17 Угоди про асоціацію, яка містить вимоги, що стосуються поводження з працівниками, а саме: відповідно до законів, умов та процедур, що застосовуються у державі-члені та в ЄС, ставлення до працівників, які є громадянами України та які законно працевлаштовані на території держави-члена, має бути вільним від будь-якої дискримінації на підставі громадянства стосовно умов праці, винагороди або звільнення порівняно з громадянами цієї держави-члена [5].

На законодавчому рівні в Україні принцип рівності та заборони дискримінації у сфері трудових відносин закріплений в Статті 2⁻¹ Кодексу законів про працю України від 10.12.1971 р., (далі — КЗпП України). Проте даний принцип стосується лише громадян України. Дане положення закріплене і в ч. 6 ст. 43 КЗпП, яка гарантує захист від незаконного звільнення тільки громадянам України, а також у ч. 4 ст. 36, яка встановлює, що лише громадяни України мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів [7].

Це не відповідає вимогам статей 6 і 7 ратифікованого Україною Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [8] та п. 4 ст. 19 Європейської соціальної хартії [9].

Українське законодавство у питанні працевлаштування іноземних громадян суперечить європейським стандартам і потребує зміни, адже коло прав та свобод іноземців є звуженим порівняно з таким у межах Європейського Союзу. Тому варто внести зміни до національних підзаконних актів з питань отримання дозволу на працевлаштування працівниками-мігрантами з урахуванням стандартів ЄС, згідно з якими це право може бути обмеженим тільки з метою охорони національної безпеки, громадського порядку, здоров'я й моральності населення.

Охорона праці є не менш важливим інститутом трудового права в межах Європейського Союзу.

Основним актом вторинного права, що регулює відносини в даній сфері є директива 89/391/ЕЕС від 12.06.1989 р. [10] про вжиття заходів, спрямованих на забезпечення безпеки та охорони здоров'я на роботі.

В першу чергу роботодавець повинен забезпечити охорону здоров'я та безпеку працівника під час здійснення ним трудової діяльності.

По-друге, працівник повинен сприяти охороні здоров'я та створенню безпечних умов праці не лише для себе, а й для інших працівників.

По-третє, у разі виникнення непередбачених або надзвичайних ситуацій роботодавець не несе відповідальності або несе обмежену відповідальність за шкоду, заподіяну здоров'ю працівника [11, с. 183].

Варто зазначити, що у національному законодавстві України такому інституту трудового права як охорона праці присвячена Глава 11 КЗпП України.

Необхідно повністю погодитись з Ю.С. Кашкіним в тому, що «найважливішою гарантією забезпечення прав трудового колективу на управління підприємством є реалізація права працівників на інформування та консультації на підприємстві» [12, с. 184].

З метою забезпечення реалізації даного права Європейським союзом були прийняті директива 2002/14/ЕС від 11.03.2002 р., яка встановлює загальні рамки інформування та консультування працівників у Європейському союзі і директива 94/45/ЕС від 22.09.1994 р., яка регулює питання установи на підприємствах і групах підприємств, що діють в Європейському союзі, Європейської виробничої ради або процедури з метою інформування працівників та проведення з ними консультацій.

Відповідно до директиви 2002/14/ЕС від 11.03.2002 р. до прав працівників, що стосуються доступу до інформації та участі в консультаціях належать: надання та отримання інформації щодо поточного та можливого розвитку діяльності підприємства, проведення консультацій щодо стану, структури й можливого розвитку діяльності підприємства [13, с. 181].

Що стосується національного законодавства України, то у КЗпП України закріплений лише принцип забезпечення права працівників на участь в управлінні юридичною особою. Що стосується правил інформування працівників та проведення консультацій, то на законодавчому рівні вони ніде не прописані, а визначаються лише локальними нормативно-правовими актами.

Ще одним важливим інститутом трудового права, що регулюється законодавством ЄС є робочий час та час відпочинку. Правовідносини, які стосуються права працівників на відпочинок, а також інших стандартів робочого часу та щорічних відпусток, регулюються Директивою Ради № 2003/88/ЄЕС [14].

Якщо аналізувати відповідність українського законодавства положенням Директиви, то слід сказати, що положення Директиви здебільшого враховуються нормами національного законодавства. До прикладу, згідно з ст. 50 КЗпП України, нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень [7].

Дане положення відповідає ст. 6 Директиви № 2003/88/ЄЕС, де зазначено, що норма тривалості робочого часу за тиждень не може перевищувати 48 годин, включаючи й надурочний час [14].

Щодо гарантій, які нерозривно перебувають у зв'язку з реалізацією права людини на працю, є право людини бути повідомленим про майбутні умови праці, а також умови їх забезпечень. Директива № 91/533/ЄЕС присвячує себе регулюванню питань щодо інформувань працівників про умови їхнього трудового договору [15]. Проводячи ана-

ліз із національним законодавством, слід сказати, що норми цієї Директиви певним чином враховані і в чинному трудовому законодавстві України, а саме у ст. 29 КЗпП України, яка регламентує правило, відповідно до якого, до початку роботи за укладеним трудовим договором власник або уповноважений ним орган зобов'язаний: під розписку проінформувати працівника про майбутні умови праці, роз'яснити його права і обов'язки тощо [7].

Проте засоби, якими ця інформація має бути надана, і терміни, в які вона має бути надана, не гарантовані належним чином.

Іноземні працівники не враховані належним чином у даному питанні, зокрема щодо додаткової інформації, яка їм має бути надана, як-от: тривалість працевлаштування за кордоном; валюта, в якій здійснюватиметься оплата праці.

Угода про Асоціацію між Україною та ЄС, підписана 21 березня 2014 р. (політична частина) і 27 червня 2014 р. (економічна частина), що набула чинності 1 вересня 2017 р., передбачає, зокрема, що «... Сторони посилюють діалог та співробітництво щодо забезпечення гідної праці, політики зайнятості, безпечних та здорових умов праці, соціального діалогу, соціального захисту, соціального залучення, гендерної рівності та недискримінації» (стаття 419) і що «Україна забезпечує поступове наближення до права, стандартів та практики ЄС у сфері зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей, як зазначено у Додатку XL до цієї Угоди» (стаття 424) [5].

Україна ратифікувала Конвенції МОП №№ 81 та 129 про інспекцію праці, якими визначено повноваження, які мають бути наділені інспектори праці для ефективного виконання ними своїх обов'язків. Конвенція МОП № 155 про Безпеку та гігієну праці, також ратифікована Україною, передбачає, що втілення в життя правил Безпеки та гігієни праці повинно бути забезпечено належною і відповідною системою інспекції і що повинно бути передбачено застосування належних санкцій за їх порушення. У цьому ж ключі стаття 4 Директиви 89/391/ЄЕС передбачає обов'язок держав забезпечити, щоб роботодавці, працівники та представники працівників підпадали під правові положення, необхідні для виконання цієї директиви, а також забезпечити належний нагляд і контроль. Тому необхідно наблизити українське законодавство і практику в сфері інспекції праці до вищезгаданих норм і передової практики, особливо для того, щоб підвищити ефективність і дієвість української системи інспекції праці [16].

Висновки. Таким чином, приведення національного законодавства про працю до міжнародних стандартів Європейського союзу направлено на покращення трудових відносин громадян, що не допускає дискримінації у визначенні умов праці, оплати праці, прийняття та звільнення з роботи, укладання угод, надання відпусток тощо. Потужні

євроінтеграційні процеси, необхідність підвищення рівня захисту прав громадян викликають потребу в продовженні реформування національного трудового законодавства. Розроблення дієвої правової моделі адаптації національного трудового законодавства

до законодавства Європейського Союзу потребує об'єднання зусиль насамперед фахівців у галузі трудового права й права соціального забезпечення та застосування серйозно аргументованих підходів у цьому напрямку.

Література

1. Смолярова М. Л., Аристархова А. С. Поняття та зміст адаптації законодавства про працю України до законодавства Європейського Союзу // Право та державне управління. 2011. № 2. С. 19–22. URL: ua/portal/soc_gum/Ptdu/2011_2/.../PD211_04.pdf.
2. Денисевич А. Ю. Адаптація трудового законодавства України до законодавства Європейського Союзу / А. Ю. Денисевич // Форум права. 2014. № 2 С. 104–107. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_19.pdf
3. Право Європейського Союзу: основи теорії: підручник / [Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін.]; за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків: Право, 2019. 360 с.
4. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу від 25.03.1957. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // ратифіковано Законом р. № 1678-VII. URL: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011
6. Кілімов В. С. До питання про адаптацію законодавства про працю України до законодавства Європейського Союзу / В. С. Кілімов // Юрист України. 2012. № 4. С. 108–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uy_2012_4_19
7. Кодекс законів про працю України: затв. Законом України від 10.12.1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради України, 1971, додаток до № 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: ратифік. Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042
9. Європейська соціальна хартія (переглянута): ратифік. Законом України р. № 137-V // Відомості Верховної Ради України, 2006, № 43. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062
10. Директива № 89/391/ЄЕС Ради щодо запровадження заходів заохочення поліпшення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b23
11. Форманюк В. В. Трудове право в системі права Європейського Союзу / В. В. Форманюк // Часопис цивілістики. 2015. Вип. 18. С. 180–185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2015_18_40
12. Кашкин С. Ю. Право Европейского Союза: учебн. пособ.; [3-е изд., перераб. и доп.] / С. Ю. Кашкин. М.: Проспект, 2011. 274 с.
13. Комарницька Н. В. Реалізація положень Угоди про асоціацію з ЄС у проєкті Трудового кодексу України / Н. В. Комарницька // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2017. Вип. 43(1). С. 179–182. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2017_43\(1\)_47](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2017_43(1)_47)
14. Directive 2003/88/EC of the European Parliament and of the Council concerning certain aspects of the organisation of working time, 04.11.2003. // СПС Eur-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1503576151850&uri=CELEX:32003L0088>
15. Директива Ради № 91/533/ЄЕС про обов'язок роботодавця інформувати працівників про умови, що застосовуються до трудового договору чи трудових відносин від 14.10.1991 року. URL: https://www.ilo.org/budapest/what-we-do/projects/enhancing-labadmin-ukraine/events/WCMS_627057/lang-en/index.htm
16. Нормативно-правова база України з інспекції праці. Аналіз і рекомендації. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-ed_dialogue/-lab_admin/documents/projectdocumentation/wcms_632755.pdf

Михалків Ірина Михайлівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Мыхалкив Ирина Михайловна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Mykhalkiv Iryna

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Бойчук Дмитро Сергійович

кандидат юридичних наук, асистент кафедри права Європейського Союзу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

PESCO ЯК ПРОЦЕС ПОГЛИБЛЕННЯ СПІВПРАЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ

PESCO КАК ПРОЦЕСС ПО УГЛУБЛЕНИЮ СОТРУДНИЧЕСТВА ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА В ОБЛАСТИ БЕЗОПАСНОСТИ И ОБОРОНЫ

PESCO AS PROCESS OF CLOSER COOPERATION IN SECURITY AND DEFENSE

Анотація. Наукова стаття присвячена проблемі становлення PESCO – новоствореного об'єднання Європейського Союзу. У статті розглядається історія виникнення PESCO, включаючи кожний етап створення, а також його реалізація на сучасному етапі. Досліджено основні причини заснування, головні переваги та недоліки PESCO.

Ключові слова: PESCO, Європейський Союз, безпека, оборона.

Аннотация. Научная статья посвящена проблеме становления PESCO – новосозданного объединения Европейского Союза. В статье рассматривается история возникновения PESCO, включая каждый этап создания, а также его реализация на современном этапе. Исследованы основные причины основания, главные преимущества и недостатки PESCO.

Ключевые слова: PESCO, Европейский Союз, безопасность, оборона.

Summary. The scientific article is devoted to the problem of becoming PESCO – a newly formed association of the European Union. The article looks at the history of PESCO, including each stage of its creation, as well as its implementation at the present stage. The main reasons for the foundation, the main advantages and disadvantages of PESCO are investigated.

Key words: PESCO, European Union, security, defense.

PESCO — новий європейський оборонний союз. Аббревіатура PESCO (Permanent Structured Cooperation) розшифровується як «постійна структурована співпраця з питань безпеки та оборони».

PESCO — це, заснований на договорі між державами-членами ЄС, процес поглиблення співп-

раці в галузі безпеки та оборони. Держави-члени погодилися активізувати роботу Європейського Союзу в цій сфері та визнали, що ключовим в досягненні поставлених цілей є посилення координації, збільшення інвестицій в оборону і співробітництво, а також в розвиток оборонних можливостей.

Тобто, основна мета цього союзу полягає в тому, щоб спільно розвивати обороноздатність і забезпечувати її доступність для військових операцій ЄС. Це, таким чином, зміцнить можливості ЄС як партнера з міжнародної безпеки, а також сприятиме захисту європейців і максимальній ефективності витрат на оборону.

Створення союзу PESCO було передбачено Лісабонською угодою, яка набула чинності ще в 2009 році. Цим договором була передбачена можливість постійної структурованої співпраці в галузі оборонної безпеки і військової політики. Однак втілення в життя цього наміру було настільки повільним, що голова Єврокомісії Жан-Клод Юнкер назвав цю співпрацю «сплячою красунею Лісабонської угоди». Проте можливість для її реалізації надав референдум щодо Brexit (референдум щодо членства Великої Британії в ЄС), оскільки Велика Британія є противником зближення між країнами ЄС у сфері оборони. Крім того експерти вказують і інші чинники, такі як, наприклад, терористичні атаки в Європі, конфлікти в Сирії та Лівії, переорієнтація зовнішньої політики США, проблеми кіберзлочинності, незаконного обігу зброї, а також дії Росії щодо України, які показали, що всередині Європи може бути збройний конфлікт. Всі ці фактори зійшлися воедино і Європейський Союз нарешті серйозно перейнявся власною безпекою та обороною.

Рішення створити новий оборонний союз також пов'язують з тим, що ЄС прагне до самостійного забезпечення своєї безпеки і перестав розраховувати виключно на НАТО. Європейська Рада прийшла до висновку, що європейці повинні взяти на себе більшу відповідальність за свою оборону для кращого захисту своїх громадян, а також, щоб зміцнити безпеку Європи у складній геополітичній обстановці, що склалась.

Під керівництвом Ради ЄС було передбачено три основних етапи створення PESCO.

Першим етапом стало затвердження плану «постійної структурованої співпраці» країн ЄС у військово-політичній сфері, яке відбулося в перший день брюссельського саміту (22 червня 2017 року). Глави держав і урядів країн ЄС домовилися разом боротися з тероризмом і прийняти заходи для кращого захисту зовнішніх кордонів Євросоюзу. Також, було заявлено, що протягом трьох місяців мають бути представлені критерії для тісного військового партнерства і конкретні проекти.

А вже в вересні 2017 року держави-члени представили список загальних зобов'язань, зокрема, в сфері оборонних інвестицій, розвитку потенціалу та оперативної готовності.

Наступним етапом стало підписання 13 листопада 2017 року листа про своє приєднання до PESCO міністрами 23 країн-членів та передання його Верховному представнику і Раді ЄС. Лист (The common notification) — перший формальний крок створен-

ня PESCO. У ньому викладаються принципи, що зокрема підкреслюють обов'язковий і всеосяжний характер правової бази, перелік обов'язкових загальних зобов'язань, які держави-члени погодилися прийняти, а також пропозиції щодо керівництва PESCO.

Останнім етапом стало прийняття 11 грудня 2017 року рішення Ради ЄС про створення PESCO, прийняте кваліфікованою більшістю на Раді закордонних справ (Foreign Affairs Council). Угоду підписали міністри 25 з 28 країн-членів, а саме: Австрія, Бельгія, Болгарія, Чеська Республіка, Хорватія, Кіпр, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Італія, Ірландія, Латвія, Литва, Люксембург, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словенія, Словаччина, Іспанія та Швеція.

Данія, Мальта і Великобританія не вступили до PESCO та не зважаючи на це, положення програми допускає в майбутньому їх приєднання. Також у PESCO передбачена участь і для країн, які не є членами ЄС. Запросити їх зможуть як виняток держави-члени. Для вступу в союз таким країнам потрібно буде внести значущу додану вартість у проект та виконати більш вимогливі зобов'язання.

PESCO — це добровільні, але при цьому юридично обов'язкові рамки для здійснення країнами спільних проектів. Прикладами таких проектів можна називати створення європейського медичного командування або центру навчання офіцерів. Основною ідеєю співпраці є підвищення ефективності оборони завдяки спільному виконанню того, що кожна з країн зараз робить самостійно. Спільні проекти передбачають як розширення оборонних можливостей, так і проведення військових операцій. Держави, що об'єдналися, зможуть разом здійснювати закупівлі в сфері оборони, а також створювати спільні сили швидкого реагування. Варто зазначити, що держави-члени повинні брати участь як мінімум в одному конкретно визначеному проекті.

Участь у проектах кожної держави є добровільною. Однак, якщо держава погодилася приєднатися, то вона має взяти на себе конкретні зобов'язання і реалізовувати їх. Ці обов'язки з термінами їхнього виконання будуть прописувати у національних планах. В випадку, якщо якась держава не виконуватиме свій план, то можливе припинення її участі у PESCO. Утім, механізм такого виключення ще не розроблений.

Наразі держави-члени, які приєдналися до PESCO працюють над впровадженням 34 проектів та 20 зобов'язань у сфері безпеки та оборони. Очікується, що перші 4 проекти повинні бути реалізовані до кінця цього року, а решта до 2022 року. Одне з найголовніших завдань, яке поставили для себе країни-учасниці — регулярне підвищення оборонних бюджетів успішно виконується, а саме за 2018 рік видатки на оборону збільшені на 3,3%, а у 2019 році — на 4,6%.

Незважаючи на те, що створення PESCO було позитивно схвалено більшістю, деякі експерти висловили свій скептицизм та поставили під сумнів спроможність виконати всі заявлені проекти та зобов'язання, що в подальшому призведе до неефективності союзу. В числі критиків PESCO також виступає США, який вбачає у ньому розірвання трансатлантичних зв'язків. Президент США Д. Трамп негативно оцінює ідею створення європейської армії та висловлює думку про те, що європейська оборона «дублюватиме» НАТО. Головною причиною такої позиції є побоювання, що країни-учасниці більше не будуть закуповувати військові товари у США, оскільки європейські витрати на оборону будуть розраховані на просування європейських військових виробників.

Важливим для Європейського Союзу залишається питання участі Великої Британії у PESCO, оскільки вона є першою серед європейських та другою серед усіх держав-членів НАТО за величиною внесків в рамках Альянсу. Тобто її відсутність означає значну втрату військових потужностей та фінансування для ЄС. Проте, уряд Великобританії заявив, що бажає зберегти певні відносини в галузі оборони та безпеки ЄС, а саме щодо сфери розвитку можливостей. На сьогоднішній день, Сполучене Королівство залишається поза PESCO і не має жодних прав на прийняття рішень чи накладення вето щодо стратегічних питань.

Висновки. Озираючись назад на еволюцію переговорів, які в кінцевому рахунку призвели до створення та функціонування PESCO, ми можемо констатувати що, хоча введення в дію цього проекту було дещо затягнутим, проте всі важливі аспекти

ретельно розглянуті, оскільки цьому передували інтенсивні переговори між країнами-учасниками, які стимулювалися інституціями Європейського Союзу.

Вважаємо, що зараз PESCO виступає як відповідь ЄС на нові реалії в сфері безпеки, якими стали: окупація Кримського півострова Російською Федерацією, Brexit, переорієнтація зовнішньої політики США. Європейське керівництво об'єднало свої сили заради забезпечення спільної безпеки та оборони шляхом узгодженої, безперервної, координованої співпраці. Зусилля на цьому шляху повинні бути об'єднаними, узгодженими та базуватися на загальноновизнаних принципах та нормах міжнародного права.

PESCO є вкрай важливим кроком до зміцнення спільної оборонної політики ЄС, щоб побачити які він принесе результати, потрібно почекати кілька років, але той факт, що так багато держав погодилося взяти в ньому участь вже є хорошим знаком.

Варто зазначити, що PESCO має потенціал стати дієвим союзом та забезпечити повну безпеку Європейському Співтовариству, лише в тому випадку якщо:

- 1) держави-члени виконуватимуть зобов'язання PESCO;
- 2) виконання цих зобов'язань суворо контролюватиметься як на національному рівні, так і на рівні ЄС;
- 3) будуть передбачені негативні наслідки для тих держав-членів, які не виконують свої зобов'язання.

Інакше PESCO може стати неефективним та не виправдати всіх очікувань, які покладені на нього.

Література

1. Alessandro Marrone, Permanent Structured Cooperation: An Institutional Pathway for European Defence. URL: <http://www.iai.it/sites/default/files/iaicom1726.pdf>
2. Alice Billon-Galland & Yvonne-Stefania Efsthathiou, Are PESCO projects fit for purpose? URL: <https://www.europeanleadershipnetwork.org/wp-content/uploads/2019/02/Final-PESCO-policy-brief-ELN-IISS-20-Feb-2019-ilovepdf-compressed.pdf>
3. Dacian DUNA; Raul-Ciprian DĂNCUȚĂ, Permanent Structured Cooperation — A Small Step for the European Military-Political Integration? URL: <https://en-gmr.mapn.ro/app/webroot/fileslib/upload/files/arhiva%20reviste/2019/rmt/2/duna%20dancuta.pdf>
4. Niklas Nováky, The EU's Permanent Structured Cooperation in defence: Keeping Sleeping Beauty from snoozing. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1781685818764813>
5. Право Європейського Союзу: основи теорії: підручник / за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків: Право, 2019.
6. Чи зможе ЄС себе захистити: дві програми європейської оборони та шанс для України. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/05/24/7096511/>

УДК 341.01

Ольховська Анна-Марія Анатоліївна

студентка

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Ольховская Анна-Мария Анатольевна

студентка

Института прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Olkhovska Anna-Mariia

Student of the Institute of Public Prosecutor and Criminal Justice of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Асірян Сюзанна Рафіківна

кандидат юридичних наук, асистент

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ЄС В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ СОТРУДНИЧЕСТВО УКРАИНЫ И ЕС В ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ СФЕРЕ COOPERATION OF UKRAINE AND EU IN THE ENERGY SECTOR

Анотація. Досліджено питання співробітництва України та Європейського Союзу в сфері енергетики. Проаналізовано питання адаптації законодавства України до *Acquis* ЄС в енергетичній сфері. Зазначено, що відповідно до цілей діяльності ЄС важливого значення набуває забезпечення переходу до сталих енергетичних альтернатив. Проаналізовано практичні показники відповідно до яких, можна побачити, що енергетичний сектор є однією з ключових сфер співпраці України та ЄС.

Зазначено, що наріжним каменем у виробленні спільної політики в енергетичній сфері є, насамперед, якісна співпраця в межах Енергоспівтовариства. У зв'язку з цим, лівова частка українських компаній та асоціацій є членами європейських професійних мереж завдяки яким і відбувається якісне реформування та вдосконалення енергетичної сфери на національному рівні. Зроблено акцент на тому, що в даній сфері Європейський Союз ставить за пріоритетну ціль саме впровадження відкритого ринку співпраці між європейськими державами, а також забезпечення безпеки енергопостачання.

Ключові слова: співробітництво, енергетична сфера, законодавство ЄС, енергопостачання, енергетична політика.

Аннотация. Исследован вопрос сотрудничества Украины и Европейского Союза в сфере энергетики. Проанализированы вопросы адаптации законодательства Украины к *Acquis* ЕС в энергетической сфере. Отмечено, что в соответствии с целями деятельности ЕС важное значение приобретает обеспечение перехода к устойчивым энергетическим альтернатив. Проанализированы практические показатели в соответствии с которыми, можно увидеть, что энергетический сектор является одной из ключевых сфер сотрудничества Украины и ЕС.

Отмечено, что краеугольным камнем в выработке общей политики в энергетической сфере является, прежде всего, качественное сотрудничество в рамках Энергосообщества. В связи с этим, львиная доля украинских компаний и ассоциаций являются членами европейских профессиональных сетей благодаря которым и происходит качественное реформирование и совершенствование энергетической сферы на национальном уровне. Сделан акцент на том, что в данной сфере Европейский Союз ставит приоритетной целью именно внедрение открытого рынка сотрудничества между европейскими государствами, а также обеспечения безопасности энергоснабжения.

Ключевые слова: сотрудничество, энергетическая сфера, законодательство ЕС, энергоснабжения, энергетическая политика.

Summary. The issue of cooperation between Ukraine and the European Union in the field of energy is investigated. The issues of adaptation of the legislation of Ukraine to the EU Acquis in the energy sphere are analyzed. It is noted that, in line with the objectives of the EU, it is important to ensure a transition to sustainable energy alternatives. The practical indicators according to which it is possible to see that the energy sector is one of the key spheres of cooperation between Ukraine and the EU are analyzed.

It is noted that the cornerstone in the development of a common policy in the energy sector is, first of all, high-quality cooperation within the Energy Community. In this regard, the lion's share of Ukrainian companies and associations are members of European professional networks, thanks to which there is a qualitative reform and improvement of the energy sector at the national level. The emphasis is placed on the fact that in this area the European Union sets the priority precisely the introduction of an open market for cooperation between European states, as well as ensuring the security of energy supply.

Key words: cooperation, energy sphere, EU legislation, energy supply, energy policy.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення особливо важливого значення набуває тісне та якісне співробітництво України з Європейським Союзом (далі — ЄС) в енергетичній сфері. Беручи до уваги європейську спрямованість економічного розвитку нашої держави, обрана тематика зараз набуває особливого значення. Від рівня вдосконалення та розвитку енергетичної галузі залежить не лише рівень розвитку держави та суспільства загалом, але й рівень життя та благополуччя населення. Окрім того, варто зауважити, що державна політика України спрямована на реформування енергетичного сектору, шляхом виконання взятих на себе зобов'язань та шляхом забезпечення функціонування оновленого енергетичного ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням співпраці ЄС та України в сфері енергетики присвячені науково-теоретичні праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, серед яких: Я. Бенедик, О. Селезньова, В. Мартинюк, І. Петренко, Т. Миронова, Н. Гаврилова, Н. Громадська, В. Деріга, С. Білоцький, О. Павленко, А. Кориневич, О. Савицький та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблем. Незважаючи на істотність досліджень співробітництва України та ЄС в енергетичній сфері, обрана тематика не є всебічно дослідженою. У зв'язку з реформуванням правової системи України відповідно до права Європейського Союзу, національне законодавство швидкоплинно змінюється, саме тому і виникає ряд питань, що пов'язані з даною проблематикою, які варто детально дослідити.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз проблеми співробітництва Європейського Союзу та України в енергетичній сфері, а також дослідити питання адаптації законодавства України до Acquis ЄС в енергетичній сфері.

Виклад основного матеріалу. XX ст. характеризується рядом проблем масштабного характеру, вирішити які можливо лише спільними зусиллями держав. Найактуальнішими проблемами сьогодення є питання охорони навколишнього середовища,

енергетичної безпеки та значної диспропорції показників економічного розвитку в різних регіонах світу. Такий процес вимагає посиленої співпраці держав, їх взаємної довіри й відповідальності. Тому розвиток, вдосконалення та визначення особливостей міжнародно-правового співробітництва в енергетичній сфері та його результатів має важливе значення як для розвитку сучасного суспільства, так і для вдосконалення міжнародного та національного законодавства загалом [1, с. 3].

Визначивши євроінтеграційний напрям зовнішньополітичного розвитку, Україна має забезпечити реалізацію ефективного зближення вітчизняного законодавства з *acquis* Європейського Союзу. Водночас сформований у межах Союзу механізм захисту навколишнього середовища та прогресивність підходів до реалізації енергетичної політики, у тому числі й в сфері відновлюваної енергетики, можуть слугувати найбільш конструктивними орієнтирами розвитку України в зазначеній сфері, з огляду на значний показник енергетичної залежності та високий рівень енергоємності національної економіки [2, с. 214]. Погоджуємося з думкою Я. С. Бенедик, яка зазначає, що процесові інтенсифікації впровадження *acquis* ЄС з відновлюваної енергетики в національний порядок України сприяло набуття нашою державою членства в Енергетичному Співтоваристві. Встановлено, що незважаючи на прийняття і тимчасове набуття чинності Угоди про асоціацію, яка містить численні посилання на необхідність виробництва ефективної співпраці в сфері енергетики, і відновлюваної зокрема, вона не визначає конкретних актів правової системи ЄС, щодо яких буде відбуватися поступове наближення законодавства України до європейського, закріплюючи загальні принципи, принципи в сфері енергетики та навколишнього середовища, які стануть основою вдосконалення та розвитку енергетичної сфери [1, с. 11].

Варто також зазначити, що Україна забезпечує прийняття базових законів, а також нормативно-правових актів вторинного законодавства, спрямованих на імплементацію норм європейського

права в українську правову систему у сфері паливно-енергетичного комплексу. Яскравим прикладом є ряд законів: «Про ринок природного газу», «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики і комунальних послуг», «Про ринок електричної енергії» тощо. На нашу думку, утвердження даних нормативно-правових актів забезпечує виконання Плану заходів з реалізації 1-го етапу Енергетичної стратегії України (до 2020 року), який було затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 06.06.2018 р. № 497.

Забезпечення переходу до сталих енергетичних альтернатив є одним із найбільш актуальних завдань сучасної діяльності ЄС з огляду на цілі його діяльності. При цьому власне енергетична політика ЄС визначається тісною інтегрованістю з аспектами правового регулювання охорони навколишнього середовища в Союзі. При цьому на дієвість правової регламентації відповідних відносин також впливає практика Суду ЄС, що у своїх рішеннях намагається забезпечити баланс між обмеженнями свободи руху товарів у Союзі, з одного боку, та реалізацією національних схем розвитку нових та відновлюваних форм енергії, з іншого [1, с. 10].

Вважаємо, що розвиток енергетичної політики як на національному, так і на міжнародному рівнях впливає, насамперед, на забезпечення не лише якісного високого рівня розвитку суспільства загалом, але й досягнення належного рівня життя. У зв'язку з цим, зростає роль засобів раціонального використання енергетичних ресурсів шляхом прийняття різноманітних сучасних структур енергозбереження. Варто акцентувати увагу на тому, що в даній сфері Європейський Союз ставить за пріоритетну ціль саме впровадження відкритого ринку співпраці між європейськими державами, а також забезпечення безпеки енергопостачання. Варто зазначити, що відповідно до розробленої енергетичної політики ЄС створюються необхідні передумови для функціонування будь-якого промислового виробництва, а саме: створення єдиного ринку, підтримка стійкого і стабільного енергетичного росту, створення нових робочих місць і процвітання громадян. Незважаючи на те, що деякі аспекти енергетичного співробітництва України та Європейського Союзу, були визначені ще Угодою про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 10 листопада 1994 року [3], Планом дій «Україна-Європейський Союз» Європейська політика сусідства від 12 лютого 2005 року [4] та ін., наріжним каменем становлення дієвої співпраці України та ЄС в сфері енергетики слугував прийнятий 1 грудня 2005 року Меморандум між Україною та Європейським Союзом про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній сфері [5].

Аналізуючи практичні показники, можна побачити, що енергетичний сектор є однією з ключових сфер співпраці України та ЄС. Доказом даного твер-

дження є те, що, у 2013 році Україна транспортувала 83,7 млрд. куб. м. газу до 18 країн Західної та Центрально-Східної Європи, і зараз, попри зниження обсягів транзиту, досі зберігає свою роль важливого транзитного шляху до ЄС. Україна та країни ЄС співпрацюють не лише у сфері відновлювальних енергетик, але й також розробка нафти та газу, енергоефективність. Енергетичний сектор міг би бути початком реальної інтеграції українського та європейського ринків, що існує не лише декларативно на папері, але також і на практиці. Варто зазначити, що в Угоді про Асоціацію значна увага акцентується саме на реформуванні сфери енергетики в Україні. Угода передбачає обмін досвідом України та ЄС, створення механізму попередження аварій на енергетичних об'єктах, вирішення проблем внаслідок Чорнобильської катастрофи, обмін статистичною інформацією між сторонами, співпрацю у використанні інфраструктури, проведення в Україні, зокрема в енергетичному секторі, прозорих і конкурентних тендерів, ефективної системи державних закупівель, незалежного регуляторного органу в енергетиці, прозорої діяльності у видобутку вуглеводнів. Так, відповідно до Договору про Заснування Енергетичного Співтовариства, до якого Україна приєдналась ще в 2011 році і згідно з яким уряд має імплементувати біля 15 директив ЄС у сфері газу, електроенергії, нафти, конкуренції, енергоефективності, навколишнього середовища. Кожного року Міністерська Рада Енергетичного Співтовариства приймає рішення про імплементацию додаткового європейського законодавства, що є обов'язковими для всіх членів Енергетичного Співтовариства. Енергоспівтовариство є ефективною платформою для вироблення спільної політики не лише між країнами-членами ЄС, але і між ЄС та іншими державами, і першим кроком у формуванні рамки для такої спільної політики може бути тема з безпеки постачання енергоресурсів. У зв'язку з цим, у липні 2015 року у Хорватії був підписаний Меморандум про інтеграцію газових ринків між ЄС та країнами Енергетичного Співтовариства. Відповідно передбачене посилення безпеки енергопостачання та створення інтегрованого та конкурентного енергетичного ринку в регіоні [6].

А. О. Кориневич зазначає, що набуття Україною членства в Енергетичному Співтоваристві відіграє двояку роль, з одного боку слугуючи забезпеченню прозорості відносин України та ЄС у газовій та електроенергетичній сферах й зміцненню енергетичної безпеки ЄС, а з іншої — надаючи імпульсу процесу гармонізації та адаптації національного законодавства і процедур, що регулюють енергетичні відносини, з правилами й процедурами ЄС [7, с. 198].

На сьогодні в Україні активно ведеться робота щодо інтеграції Об'єднаної енергетичної системи України з мережею ENTSO-E (Європейська мережа системних операторів з передачі електроенергії).

Зокрема, під час проведення Міжнародного Форуму «Паливно-енергетичний комплекс України: сьогодні та майбутнє» директор з комунікацій та міжнародного співробітництва НЕК «Укренерго» Михайло Бно-Айріян відзначив, що НЕК «Укренерго» підтримує повну синхронізацію української енергосистеми з ENTSO-E, що повинна стати логічним продовженням процесу запровадження нової моделі ринку в країні згідно з новим Законом «Про ринок електричної енергії». Крім того, ним було наголошено, що проект «Енергетичний міст Україна-Європейський Союз» може стати першим етапом повної синхронізації української енергосистеми з ENTSO-E [8]. На нашу думку, така синхронізація та вдосконалення енергосистеми України з ENTSO-E надасть українським енергетичним компаніям вільно експортувати електроенергію до країн Європейського Союзу відповідно та на основі стандартів Співтовариства.

З боку України відбувається якісне реформування енергетичної промисловості, доказом цього є те, що лівова частка українських компаній та асоціацій є членами європейських професійних мереж. Протягом 2015 року, також низка документів була підписана на різних рівнях, демонструючи інтеграцію енергетичних секторів на практиці. Зокрема, був підписаний Меморандум про «Енергетичний міст Україна-ЄС» між «Енергоатом» та Polenergia International (березень, Київ), договори про інтерконектори між «Укртрансгаз» та угорською FGSZ (травень). У свою чергу, Європейська сторона виступає водночас і як донор, і як консультант у законодавчій сфері. Як перший, зокрема, через надання як грантів, кредитів та макрофінансової допомоги; як другий через розробку нового законодавчого поля, який відповідав би всім європейським правилам. Серед таких документів — законопроект про ринок газу, який прийнятий парламентом у квітні 2015 року як закон і відповідає Третьому енергетичному пакету, законопроект про національного регулятора, законопроект про ринок електричної енергії. Створення в рамках Європейської Комісії Групи підтримки України, яка працює і в секторі енергетики, дозволила суттєво пришвидшити комунікацію, а відтак, співпрацю між Україною та ЄС в енергетичній сфері на найвищому рівні. Підтримка та консультативна допомога європейської сторони сприяє підвищенню рівня обізнаності про стандарти роботи енергетичного сектору ЄС серед урядовців, експертів та журналістів в Україні, переносить дискусії про реформи на новий, якісний рівень, допомагає краще моніторити ефективність змін зсередини країни [6]. Незважаючи на реформування та розвиток

енергетичної сфери з боку України, на даному етапі вдосконалення виникає ряд проблем, які потребують якнайшвидшого вирішення. Серед них можна назвати те, що, заходи для захисту споживачів не дотримуються в повній мірі та є недостатніми. Окрім того, Закон України «Про електроенергетику» не передбачає зобов'язань постачальників надавати достатню інформацію для клієнтів відповідно до вимог Енергетичного Співтовариства. Вважаємо, що у новому законі не вистачає закріплення низки прав споживачів, принаймні з точки зору доступу до інформації про якість обслуговування та доступу до механізмів формування тарифів, діючих контрактів і пов'язаною з ними інформацією. Також споживачам бракує доступу до реально діючих механізмів компенсації та врегулювання суперечок. Законодавство про соціальне забезпечення гарантує право на прямі дотації з державного бюджету на певний відсоток від рахунку за електричну енергію для певних категорій споживачів. Але регулювання цін для кінцевих споживачів не є вибіркоким. Більше того, схема використання субсидій від певних типів генерації і перехресного субсидування між різними класами споживачів для компенсації низьких цін для домашніх господарств є непрозорою та нестійкою і, більше того, шкідливою для конкурентного середовища через спотворення цін [9].

Висновки. На сьогодні Україна шляхом реформування прагне вдосконалити сферу енергетики. Так, доказом цього є тісна співпраця в даній сфері на підставі Угоди про асоціацію як з боку нашої держави, так і з боку ЄС. Створення спільного європейського енергетичного простору передбачено як Угодою, так і Протоколом про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства. Вважаємо, що саме єдиний енергетичний ринок буде найкращою гарантією для національної та енергетичної безпеки України та ЄС. Якісна реформа енергетичного сектору неможлива без зміни інших сфер, зокрема реформи судової системи, прокуратури, державної служби тощо. Доцільним також є запровадження платформ експертного та громадського обговорення проектів рішень в енергетичній галузі, а також удосконалення механізмів громадського контролю, які мають бути закріплені на законодавчому рівні; створення міждержавних громадських об'єднань з громадського моніторингу та контролю і т.д. Окрім того, недостатній рівень впровадження міжнародно-правових норм у вітчизняне законодавство у сфері енергетики пов'язано з політичними, економічними чинниками, які позначаються також на повільному впровадженні новітніх наукових досліджень.

Література

1. Бенедик Я. С. «Організаціо-правовий механізм міжнародного співробітництва у сфері використання відновлюваних джерел енергії». URL: <http://nauka.nlu.edu.ua/?p=941>
2. Бенедик Я. С. Співробітництво України та Європейського Союзу в сфері відновлюваної енергетики у межах Енергетичного Співтовариства // Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики: зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф. Харків, 2016. С. 214–221.
3. Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, 10 листопада 1994 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_012
4. План дій «Україна-Європейський Союз» Європейська політика сусідства, 12 лютого 2005 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_693
5. Меморандумі між Україною та Європейським Союзом про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній сфері, 1 грудня 2005. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_694
6. Павленко О. М. 2-га зустріч, Брюссель, 11 лютого 2016 року Європейський Союз та Україна: співпраця для посилення енергетичної безпеки. URL: https://eu-ua-csp.org.ua/media/uploads/%D0%A1SP%20UA%20Energy%20Report_ukr.pdf
7. Кориневич А. Участь України в Договорі про заснування Енергетичного Співтовариства: перспективи і зобов'язання в енергетичній сфері // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. № 100(1). С. 196–203.
8. Укренерго виступає за повну синхронізацію енергосистеми з ENTSO-E // Державне підприємство Національна енергетична компанія Укренерго. URL: <http://www.ukrenergo.energy.gov.ua/Pages/ua/DetailsNew.aspx?nID=3266>
9. Савицький О. Україна та Енергетичне Співтовариство. URL: http://necu.org.ua/wp-content/uploads/EN_COM_analys_V222.pdf

References

1. Benedyk Ya. S. «Orhanizatsino-pravovyi mekhanizm mizhnarodnoho spivrobitnytstva u sferi vykorystannia vidnovliuvanykh dzherel enerhii». URL: <http://nauka.nlu.edu.ua/?p=941>
2. Benedyk Ya. S. Spivrobitnytstvo Ukrainy ta Yevropeiskoho Soiuzu v sferi vidnovliuvanoi enerhetyky u mezhakh Enerhetychnoho Spivtovarystva // Yevropeiska intehtratsiia v konteksti suchasnoi heopolityky: zb. nauk. st. za materialamy nauk. konf. Kharkiv, 2016. S. 214–221.
3. Uhoda pro partnerstvo ta spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu i Yevropeiskymy Spivtovarystvamy ta yikh derzhavamy-chlenamy, 10 lystopada 1994 roku. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_012
4. Plan dii «Ukraina-Ievropeyskyi Soiuz» Yevropeiska polityka susidstva, 12 liutoho 2005 roku. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_693
5. Memorandumi mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom pro porozuminnia shchodo spivrobitnytstva v enerhetychnii sferi, 1 hrudnia 2005. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_694
6. Pavlenko O. M. 2-ha zustrich, Briussel, 11 liutoho 2016 roku Yevropeyskyi Soiuz ta Ukraina: spivpratsia dlia posylennia enerhetychnoi bezpeky. URL: https://eu-ua-csp.org.ua/media/uploads/%D0%A1SP%20UA%20Energy%20Report_ukr.pdf
7. Korynevych A. Uchast Ukrainy v Dohovori pro zasnuvannia Enerhetychnoho Spivtovarystva: perspektyvy i zobov'iazannia v enerhetychnii sferi // Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn. 2011. № 100(1). S. 196–203.
8. Ukrenerho vystupaie za povnu synkhronizatsiiu enerhosystemy z ENTSO-E // Derzhavne pidpriemstvo Natsionalna enerhetychna kompaniia Ukrenerho. URL: <http://www.ukrenergo.energy.gov.ua/Pages/ua/DetailsNew.aspx?nID=3266>
9. Savytskyi O. Ukraina ta Enerhetychne Spivtovarystvo. URL: http://necu.org.ua/wp-content/uploads/EN_COM_analys_V222.pdf

УДК 347.121.2

Пісенко Дарина Олегівна

студентка

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Писенко Дарья Олеговна

студентка

Института прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Pisenko Darina

Student of the

Institute of Public Prosecutor and Criminal Justice of

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Яркіна Наталя Євгенівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права № 1

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ОСОБИСТА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЯК БАГАТОАСПЕКТНИЙ ОБ'ЄКТ ОСОБИСТОГО НЕМАЙНОВОГО ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

ЛИЧНАЯ НЕПРИКОСНОВЕННОСТЬ КАК МНОГОАСПЕКТНЫЙ ОБЪЕКТ ЛИЧНОГО НЕИМУЩЕСТВЕННОГО ПРАВА ФИЗИЧЕСКОГО ЛИЦА

SECURING THE RIGHT TO PERSONAL INVOLABILITY AS A SPECIAL NON-PROPERTY RIGHT OF AN INDIVIDUAL

Анотація. В статті розглянуто особисте немайнове право фізичної особи на особисту недоторканність. Його сутність пов'язується із встановленням для інших учасників відносин заборон на вчинення фізичного чи психічного впливу на особу або створення їй перешкод для вільного визначення своєї поведінки в сфері приватного життя. Основний акцент в дослідженні зроблено на розкритті різних аспектів і проявів особистої недоторканності, а саме її фізичної, психічної та моральної складових. Реалізація кожної з них відрізняється своїми особливостями. Окрему увагу приділено значенню моральних засад суспільства, які допомагають визначити недозволені форми впливу на особистість, охарактеризувати такі поняття як «жорстокість», «приниження», «нелюдське ставлення» та встановити факт порушення права на особисту недоторканність.

Розглянуто негативні наслідки пригнічення психіки людини за допомогою різноманітних методик, які позбавляють її можливості вільно визначати свою поведінку і приймати рішення, отже можуть призвести до порушення її особистого немайнового права на особисту недоторканність. Акцентується, що при юридичній регламентації новітніх методів та приладів, що використовуються в правоохоронній діяльності, непорушною має залишатися вимога дотримання особи, в тому числі психічної, недоторканності особи.

Проаналізоване поняття моральної недоторканності та висловлені зауваження стосовно складнощів встановлення та доведення фактів її порушення. Успішність охорони цього аспекту особистої недоторканності залежатиме від наявності комплексних досліджень, в тому числі за межами юридичних наук.

Ключові слова: особисте немайнове право фізичної особи; особиста недоторканність; фізична недоторканність; психічна недоторканність.

Аннотация. В статье рассмотрено личное неимущественное право физического лица на личную неприкосновенность. Его сущность связывается с установлением для других участников отношений запретов на совершение физического или психического влияния на лицо либо создание ему препятствий для свободного определения своего поведения в сфере частной жизни. Основной акцент в исследовании сделан на раскрытии различных аспектов и проявлений личной неприкосновенности, а именно физической, психической и моральной составляющих. Реализация каждой из них отличается своими особенностями. Отдельное внимание уделено значению моральных принципов общества, которые помогают определить недопустимые формы влияния на личность, охарактеризовать такие понятия как «жестокость», «унижение», «нечеловечное отношение» и установить факт нарушения права на личную неприкосновенность.

Рассмотрены негативные последствия угнетения психики человека при помощи различных методик, которые лишают его возможности свободно определять свое поведение и принимать решения, поэтому могут привести к нарушению его личного неимущественного права на личную неприкосновенность. Акцентируется на том, что при юридической регламентации новейших методов и приборов, которые используются в правоохранительной деятельности, незыблемым должно оставаться требование соблюдения личной, в том числе психической, неприкосновенности человека.

Проанализировано понятие моральной неприкосновенности и высказаны замечания в отношении трудностей установления и доказывания фактов ее нарушения. Успешность охраны этого аспекта личной неприкосновенности будет зависеть от наличия комплексных исследований, в том числе за пределами юридических наук.

Ключевые слова: личное неимущественное право физического лица; личная неприкосновенность; физическая неприкосновенность; психическая неприкосновенность.

Summary. The article considers the personal non-property right of an individual to personal inviolability. Its essence is associated with the establishment for other participants in relations of prohibitions on the commission of physical or mental influence on a person or the creation of obstacles for him to freely determine his behavior in the sphere of private life. The main emphasis in the study is on the disclosure of various aspects and manifestations of personal integrity, namely the physical, mental and moral components. The implementation of each of them differs in its features. Special attention is paid to the importance of moral principles of society, which help to determine unauthorized forms of influence on a person, characterize such concepts as «cruelty», «humiliation», «inhuman attitude» and establish the fact of violation of the right to personal inviolability.

The negative consequences of oppressing the human psyche using various techniques that deprive him of the ability to freely determine his behavior and make decisions, therefore can lead to a violation of his personal non-property right to security of person. It is emphasized that in the legal regulation of the latest methods and devices that are used in law enforcement, the requirement to respect personal, including mental, integrity of a person should remain unshakable.

The concept of moral integrity is analyzed and comments are made regarding the difficulties of establishing and proving the facts of its violation. The success of the protection of this aspect of personal integrity will depend on the availability of comprehensive research, including outside the legal sciences.

Key words: personal non-property right of a given person; personal integrity; physical integrity; mental integrity.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Право на особисту недоторканність людини займає особливе місце в системі особистих немайнових прав фізичної особи. Воно забезпечує природне існування людини і визнається Загальною декларацією прав людини невід'ємним правом, яке є основою свободи, справедливості та загального миру [1, ст. 3]. Це пояснює особливу соціальну цінність особистої недоторканності людини, яка виступає об'єктом зазначеного права. Ось чому її дослідження завжди залишатиметься актуальним і на кожному етапі розвитку суспільства матиме свої особливі задачі. Всебічне вивчення такої категорії як «особиста недоторканність» сприятиме не лише його більш глибокому розумінню, але й створенню ефективних механізмів правової охорони з урахуванням викликів сучасності. Вважаємо, що аналіз цих питань допоможе розширити цивільно-правове регулювання зазначеного права, а також, з огляду на різні аспекти і прояви недоторканності, встановити більше чітких способів протидії протиправним втручанням в дане немайнове благо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За останній час найбільш комплексним дослідженням в Україні інституту особистих немайнових прав була робота Р. О. Стефанчука, присвячена їх поняттю, змісту, системі, особливостям здійснення та захисту [13]. Підходи цього автора стосовно широкого розуміння сутності поняття «особиста недоторканність» в якості збірного поняття, що включає в себе такі складові як фізична (тілесна, соматична) недоторканність; психічна недоторканність; моральна недоторканність [13, с. 285] були покладені в основу побудови нашого дослідження. Всі означені аспекти розкриваються з урахуванням їхніх особливих проявів і відповідних механізмів протидії можливим порушенням. Аналіз цих питань проводиться з використанням як фундаментальних праць, зокрема, М. М. Малеїної [6], так і сучасних робіт, зокрема О. О. Пунди, що присвячені окремим аспектам правового регулювання даного права і зачіпають, серед іншого, актуальні проблеми втручання в психіку людини за допомогою гіпнозу задля отримання інформації [12, с. 201]; розглядають види впливів або

контактів, які хоча і не пов'язані з завданням фізичного болю, але викликають хвилювання, стреси, відчуття відрази, отже можуть розцінюватись як порушення особистої недоторканності [12, с. 193].

Важливим джерелом для дослідження тілесної недоторканності є опублікований аналіз практики Європейського суду з прав людини [14], який допомагає охарактеризувати такі поняття, як «катування», «жорстокість», «приниження», «нелюдське ставлення».

Зазначені наукові праці в поєднанні з аналізом чинного законодавства і стали підґрунтям для даного дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної наукової статті є визначення сутності особистого немайнового права фізичної особи на особисту недоторканність через дослідження його об'єкту, як багатоаспектної категорії. З цією метою поняття «особиста недоторканність» має бути розкрито з точки зору фізичної, психічної та моральної недоторканності, що в подальшому може стати основою для розширення цивільно-правового регулювання зазначеного права та створення ефективних механізмів його правової охорони.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особисті немайнові відносини визначаються як вид суспільних відносин, що складаються з приводу закріплення за їх учасниками особистих немайнових благ та їх використання, є первинними, самостійними і рівними в структурі предмета цивільного права, ґрунтуються на засадах юридичної рівності та вільного волевиявлення їх учасників, спрямовані на забезпечення приватного немайнового інтересу їх учасників, позбавлені майново-грошового змісту, а також характеризуються абсолютним характером [13, с. 71].

До основних ознак особистих немайнових прав, які є змістом згадуваних правовідносин, належать їх абсолютний характер, специфічний об'єкт — немайнове благо, а також спрямованість на задоволення духовних, культурних, моральних та інших нематеріальних потреб особи.

Відповідно до ст. 271 ЦК України [15], зміст особистого немайнового права становить можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя.

Але науковці ширше дивляться на розуміння цього змісту і зазначають, що його складає сукупність правомочностей особи — носія. Вони можуть мати як позитивний аспект (можливість визнаватись володільцем відповідного особистого немайнового блага, використовувати його в передбачених законом межах, що не суперечать його призначенню, з метою задоволення інтересів особи — носія), так і негативний (можливість вимагати від усіх інших учасників правовідносин не порушувати дане право) [13, с. 156].

Особливе місце в системі особистих немайнових прав займає право на особисту недоторканність, яке

гарантоване ст. 29 Конституції України та віднесено ЦК України до прав, що забезпечують природне існування людини (ст. 289). Загальна декларація прав людини включає це право до переліку невід'ємних прав, які є основою свободи, справедливості та загального миру [1, ст. 3]. Важливим немайновим благом, на забезпечення якого спрямоване це право, є «особиста недоторканність фізичної особи».

Про багатогранність поняття «недоторканність» свідчать різноманітні погляди на його сутність, а також можливість його наукового дослідження з точки зору різних аспектів та проявів. Так, розглядаючи його в широкому розумінні, вказують, що стосовно конкретного суб'єкта, який захищається нею, недоторканність завжди виступає як право — привілей, стосовно території — як гарантія її цілісності, стосовно населення — як гарантія свободи особистості, її автономії та самовизначення [4, с. 407]. На рівні правового інституту «недоторканність особи» визначається як сукупність норм права, що передбачають кримінально-правові, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові, цивільно-правові та інші засоби забезпечення державою можливості особи вільно розпоряджатись собою, охорони та захисту її життя, здоров'я, індивідуальної свободи та безпеки, честі та гідності від незаконних посягань з боку будь-кого [7, с. 18].

Досліджуючи «недоторканність» в контексті об'єкту особистого немайнового права, тобто як особисте немайнове благо фізичної особи, науковці звертають увагу на його розуміння в сенсі недоторканності людської особистості як живої фізичної істоти [6, с. 89]. Проте, щоб подібне визначення не виявилось занадто вузьким, його тлумачать з урахуванням можливостей особи як фізичної істоти, її потреб та діяльності. Таким чином формулюється розширений перелік ознак цієї категорії.

Саме широкий погляд на сутність поняття «особиста недоторканність» розкрив Р. О. Стефанчук, зазначаючи, що фізична особа виступає у суспільних відносинах як єдиний біопсихосоціальний організм зі своїми складовими. Отже, на думку науковця, особиста недоторканність фізичної особи, як певна цінність та особисте немайнове благо, є поняття збірне, яке включає в себе такі основні складові: а) фізичну (тілесну, соматичну) недоторканність; б) психічну недоторканність; в) моральну недоторканність [13, с. 284]. Відповідно, реалізація права на особисту недоторканність охоплює весь спектр юридичних можливостей, що варіюватимуться залежно від різновидів особистої недоторканності.

Розглядаючи тілесну недоторканність, варто звернутися до норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка забороняє піддавати людину катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню [2, ст. 3]. Майже дослівно відтворюючи дану норму, ЦК України доповнює її заборобою на

жорстоке поводження чи покарання (ч. 2 ст. 289). Слід зазначити, що універсальне і всеохоплююче визначення такої поведінки сформулювати вкрай важко. Зазвичай на рівні норм права, судових рішень або наукових досліджень окреслюються різні прояви та наслідки подібного поводження.

Так, Європейський суд з прав людини, застосовуючи згадувані положення Конвенції, в своїх рішеннях відзначав, що погане поводження підпадає під дію ст. 3 в тому випадку, якщо його тяжкість досягає певного мінімуму, оцінка якого залежить від всіх обставин справи, таких як тривалість поганого поводження, його наслідків для фізичного і психічного стану особи, а іноді від статі, віку і стану здоров'я потерпілого [14, с. 94]. Таким поводженням визнавалось, зокрема, неналежні умови тримання під вартою (справа «Віслогузов проти України», «Данкевич проти України», «Коваль проти України» [14, с. 95]); незабезпечення своєчасної та належної медичної допомоги (справи «Кучерук проти України», «Петухов проти України» [14, с. 95]). При визначенні того, чи можна кваліфікувати певну форму поганого поводження як катування, слід враховувати... намір надати особливої ганебності умисному нелюдському поводженню, яке спричиняє дуже тяжкі й жорстокі страждання [14, с. 96]. Зокрема, катуванням визнавалось застосування до людини електроструму, яке може викликати сильний біль і жорстокі страждання, навіть якщо воно не призводить до будь-яких тривалих розладів здоров'я (справа «Полонський проти Росії», справа «Бузілов проти Молдови» [14, с. 98]).

Серед наукових поглядів висловлювалась позиція, що порушенням особистої недоторканності може бути будь-який вплив або контакт, що, з погляду особи є небажаним, і при цьому зовсім не обов'язково, щоб подібні дії були пов'язані з завданням фізичного болю (будь-які хвилювання, стреси, відчуття відрази, що викликаються небажаним контактом або впливом оточуючого середовища) [12, с. 193].

Окремий аспект тілесної недоторканності згадується у ч. 4 ст. 289 ЦК України, яка встановила право фізичної особи розпорядитися щодо передачі після її смерті органів та інших анатомічних матеріалів її тіла науковим, медичним або навчальним закладам. Такий підхід підтримується і науковцями, які включають до змісту прав на особисту недоторканність правомочність самостійно користуватись та розпоряджатись своїм тілом, окремими органами та тканинами [6, с. 89], а також підкреслюють, що використання фізичної (тілесної, соматичної) недоторканності повинно включати в себе можливість фізичної особи за власною волею та у власних інтересах використовувати своє тіло, в тому числі і шляхом надання згоди на відокремлення окремих його органів та/або тканин в межах, що передбачені законом, а також на надання позитивної згоди на визначення долі свого тіла та його частин після смерті [13, с. 287].

Аналіз законодавства, яким регламентується право на особисту недоторканність, дає підстави стверджувати, що стосовно цієї можливості встановлено законодавчі обмеження. Наприклад, Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб» передбачається, що профілактичні щеплення проти дифтерії, кашлюка, кору, поліомієліту, правця, туберкульозу є обов'язковими і включаються до календаря щеплень. Крім того, визначено, що у разі відмови або ухилення від обов'язкових профілактичних щеплень працівників окремих професій, виробництв та організацій, діяльність яких може призвести до зараження цих працівників та (або) поширення ними інфекційних хвороб, вони відсторонюються від виконання зазначених видів робіт [10, ст. 12]. Подібну норму визначено законом України «Про протидію захворюванню на туберкульоз»: особи, які відмовилися пройти обов'язковий профілактичний медичний огляд на туберкульоз або ухиляються від його проходження у визначений законом строк, відсторонюються від роботи, учні і студенти (слухачі) — від відвідування навчальних та дитячих закладів, а студенти також від проходження виробничої практики на період до проходження такого огляду [8, ст. 9].

Таким чином, наведені положення втілюють загальні засади здійснення цивільних прав, а саме встановлені законом межі такого здійснення. Відповідно до загальної норми статті 13 ЦК України, при здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватись від дій, які могли б порушити права інших осіб. Зазначені межі діють в тому числі і в сфері здійснення особистого немайнового права фізичної особи на недоторканність. Їх мета — запобігти виникненню і поширенню інфекційних хвороб, попередити спалахи та епідемії, а у разі необхідності локалізувати та ліквідувати їх.

Другою складовою поняття особистої недоторканності фізичної особи є її психічний аспект. Його слід розглядати через можливість особи самостійно, на власний розсуд визначати осіб, які можуть отримувати доступ та здійснювати вплив на її психіку, а також контролювати спосіб, метод та тривалість такого впливу.

Значимість цієї правомочності особи в сфері здійснення та захисту своєї психічної недоторканності пов'язується науковцями з поширенням сучасних методів здобуття інформації за допомогою гіпнозу, засобів інструментальної діагностики емоційної напруги, репрезентованої численними різновидами поліграфів. І тому відзначається, що застосування цих методів та засобів одержання інформації без дозволу особи є порушенням її права на особисту недоторканність [12, с. 201].

Подібний підхід пов'язаний з існуючою небезпекою, яку можуть завдати ці методи для здоров'я загипнотизованої людини, а іноді викликати непередбачувані наслідки для оточуючих її людей.

Відомо, що гіпноз призначений для застосування в лікарських цілях. Але існують й інші можливості використання гіпнотичного стану. В гіпнотичному сні, викликаному навіюванням, процес впливу на людину може слугувати підкоренню її волі гіпнотизеру. Безумовно, таке пригнічення психіки позбавляє людину можливості вільно визначати свою поведінку і приймати рішення, отже може призвести до порушення її особистого немайнового права на особисту недоторканність. Саме тому з метою запобігання шкоди здоров'ю населення при застосуванні гіпнозу, навіювання, інших методів психологічного і психотерапевтичного впливу чинне законодавство передбачає здійснення вказаної діяльності лише у місцях та в порядку, встановлених МОЗ України [9]. З огляду на можливі негативні наслідки пригнічення волі особи та створення ризику неконтрольованого впливу на неї під час гіпнозу, слід дуже обережно ставитися до теорії [5, с. 79] про поширення використання гіпнозу з метою допиту в процесі ведення розслідування.

Своєрідним впливом на психічну недоторканність людини характеризується використання поліграфу. Сучасний поліграф — це відповідний комплекс точних медичних приладів, які безперервно та синхронно фіксують таку динаміку опитуваної особи, як тиск крові, частоту пульсу, глибину і частоту дихання, гальванічні реакції шкіри, ступінь м'язового напруження, біотоки мозку — всього близько 20 показників. Це дозволяє записувати реакцію особи в такий спосіб, щоб оператор чітко бачив, яке саме питання викликало певну реакцію опитуваного. Подібна методика може бути застосована в досудовій стадії кримінального процесу, в ході судового провадження, в діяльності державних служб виключно з метою проведення заходів сприяння оперативно-розшуковій діяльності, перевірки кандидатів в процесі вирішення питань щодо прийому особи на роботу та під час проведення службових розслідувань та перевірок, профілактичних заходів [12, с. 197]. Проте примушувати особу до проходження тесту на поліграфі не дозволяється, лише з власної волі вона може погодитись, або навіть вимагати, цього дослідження. Такий підхід ґрунтується саме на захисті особистої недоторканності людини і недопущення насильницького порушення цього стану. З огляду на те, що популярність використання різноманітних технічних приладів в правоохоронній діяльності постійно зростає, а їх можливості розширюються, важливо щоб регламентація такого застосування завжди спиралася на вимогу дотримання особистої, в тому числі психічної, недоторканності особи. Адже, як зазначалося раніше, право на неї є невід'ємним правом, яке є основою свободи, справедливості та загального миру [1, ст. 3].

Третім компонентом поняття особистої недоторканності є моральна недоторканність фізичної особи. На думку Р. О. Стефанчука, вона повинна

забезпечити фізичній особі можливість формувати власну моральність на ґрунті загальноприйнятих моральних засад суспільства, а також вимагати від усіх та кожного не порушувати складену у свідомості систему моральних пріоритетів та устоїв. Науковець вважає, що гарантіями здійснення подібного права є забезпечення права на повагу до честі та гідності, а також низка заборон жорстокої, аморальної поведінки щодо іншої особи [13, с. 290].

Разом із тим, слід відмітити дві проблеми, які, з нашого погляду, супроводжуватимуть реалізацію даного аспекту особистої недоторканності. При спробах кваліфікувати певну поведінку як порушення права на моральну недоторканність, важливо, по-перше, встановити загальноприйняті моральні засади суспільства в певній сфері відносин, а, по-друге, визначити категорію «власна моральність» потерпілої особи, окреслити її ознаки, а вже потім доводити факт втручання в цю категорію з боку третіх осіб і негативні наслідки від такого втручання. В цьому контексті варто зауважити, що перша проблема може вирішуватися за допомогою системного аналізу чинних в державі правових норм, які втілюють у свій зміст етичні норми суспільства. До прикладу, в Україні діє закон, яким встановлюються правові засади захисту суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль, а саме закон України «Про захист суспільної моралі» [11]. Ним передбачено заборону виробництва та обігу продукції порнографічного характеру; продукції, що містить елементи насильства; продукції, яка пропагує національну, релігійну ворожнечу та ін. Подібне нормативне регулювання допомагає охарактеризувати ставлення суспільства до певних типів поведінки і на основі визначених заборон надати юридичну оцінку вчинкам і діяльності, яка порушує втілені в закон моральні засади.

Що стосується другої проблеми, то, на наш погляд, встановити втручання у «власну моральність» та його негативні наслідки на практиці буде складно через суб'єктивність даної категорії. Це пояснюється не лише внутрішнім світоглядом і сформованими уявленнями про моральність у тієї особи, яка намагається захиститися від посягань, але й суб'єктивною оцінкою цих категорій з боку всіх інших учасників відносин, включаючи учасників судового провадження. Вбачається, що юридичний захист права на недоторканність саме в цьому його аспекті, не буде носити системного характеру без проведення ґрунтовних наукових досліджень, зокрема, і за межами юридичних наук.

Висновки

1. Відповідно до закону, змістом будь-якого особистого немайнового права є можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя. Разом із тим, при встановленні сутності права на особисту

недоторканність акценти мають бути зміщені у бік заборон, встановлених для всіх інших учасників відносин, щодо вчинення фізичного чи психічного впливу на особу або створення їй перешкод для вільного визначення своєї поведінки в сфері приватного життя.

2. Особиста недоторканність є багатограним поняттям, а тому має бути досліджена з точки зору різних аспектів та проявів. Слід погодитися з науковим підходом щодо розгляду фізичної, психічної та моральної складових особистої недоторканності людини. Реалізація кожної з складових права на недоторканність відрізнятиметься своїми особливостями та потребуватиме відповідної правової охорони.

3. Розуміння окремих складових недоторканності особи не завжди може бути здійснено лише на основі нормативних визначень і законодавчих положень. Нерідко воно потребує суб'єктивних оцінок, що спираються на моральні засади суспільства і його уявлення про належне, зокрема при визначенні змісту таких категорій як «жорстокість», «приниження», «нелюдське ставлення», «власна моральність».

4. Здійснення права на особисту недоторканність, як і будь-якого іншого цивільного права, має свої межі і зобов'язує його суб'єкта утримуватись від дій, що можуть порушити права інших осіб. Зокрема, це

має свій прояв при обмеженні фізичної недоторканності з метою охорони здоров'я населення і запобігання поширенню небезпечних інфекційних хвороб.

5. Психічна недоторканність означає можливість особи самостійно, на власний розсуд визначати осіб, які можуть отримувати доступ та здійснювати вплив на її психіку, а також контролювати спосіб, метод та тривалість такого впливу. Пригнічення психіки позбавляє людину можливості вільно визначати свою поведінку і приймати рішення, отже може призвести до порушення її особистого немайнового права на особисту недоторканність.

6. При юридичній регламентації новітніх методів та приладів, що використовуються в правоохоронній діяльності, непорушною має залишатися вимога дотримання особистої, в тому числі психічної, недоторканності особи.

7. Найбільш складним видається встановлення порушень моральної недоторканності. Воно супроводжується проблемами, пов'язаними з встановленням і тлумаченням загальноприйнятих моральних засад суспільства в певній сфері відносин (які в силу своєї суб'єктивності не завжди є очевидними), а також визначенням категорій «власна моральність» потерпілої особи, доведенням факту втручання в цю категорію та негативних наслідків від такого втручання.

Література

1. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // База даних «Законодавство України». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення 18.11.2019)
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: з поправками, внесен. відповідно до положень Протоколів №№ 11 та 14 з Протоколами №№ 1, 4, 6, 7, 12 та 13) // Право України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_004
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 19.11.2019).
4. Кутафін О. Е. Неприкосновенность в конституционном праве Российской Федерации. Москва, 2004. 407 с.
5. Ларин А. М., Ратанов А. Р. Злоупотребление психиатрией. Москва, 1997. 315 с.
6. Малеина М. Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита. Москва, 2000. 120 с.
7. Патюлин В. А. Неприкосновенность личности как правовой институт. Москва. 1973. 147 с.
8. Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз: Закон України від 5 липня 2001 року № 2586-III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2586-14>
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення застосування методів профілактики, діагностики, лікування, реабілітації та лікарських засобів і заняття народною медициною (цілительством): Закон України від 17 травня 2007 р. № 34 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1033-16/ed20150509> (дата звернення: 18.11.2019)
10. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України від 6 квітня 2000 року № 1645-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14>
11. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20 листопада 2003 року № 1296-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1296-15>
12. Пунда О. О. Адміністративно-правове регулювання забезпечення здійснення особистих немайнових прав: дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Ірпінь, 2018. 242 с.
13. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві: дис. ...докт. юрид. наук: спец. 12.00.03. Київ, 2007. 541 с.
14. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: наук.-метод. посібник. Київ, 2015. 212 с.

15. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 19.11. 2019)

References

1. The declaration of human rights is irrelevant: accepted and proverbial. Resolution 217 A (III) of the UN General Assembly // Base of tribute «Legislation of Ukraine». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (date of death November 18, 2019)
2. The Convention on the abduction of human rights and fundamental freedoms: as amended, as amended. in accordance to the position of the Protocol No. 11 and 14 of the Minutes No. 1, 4, 6, 7, 12 and 13) // Law of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_004
3. The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine (1996, June 28). Vidomosti Verhovnoi Radi, 1996, Article 141.
4. Kutafin O. E. (2004) Neprykosnovennost V Konstytutsyonnom Prave Rossyiskoi Federatsyy. [Immunity in the constitutional law of the Russian Federation]. Lawyer, Vol. 3. P. 407.
5. Larin A. M., Ratanov A. R. (1997) Zloupotreblenye Psykhyatriyei. [The abuse of psychiatry]. State and law, Vol. 6. PP. 315.
6. Maleina M. N. (2000) Lychnye Neymushchestvennye Prava Hrazhdan Poniatye Osushchestvlenye Zashchyta. [Personal non-property rights of citizens: concept, implementation, protection]. Press, Vol. 5 P. 120.
7. Patulin V. A. [Personal integrity as a legal institution. Moscow. 1973. 147 p.
8. About the fight against tuberculosis infection: The Law of Ukraine (2001, July 5), Vidomosti Verhovnoi Radi. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2586-14>
9. About the introduction of amendments to the relevant legislative acts of Ukraine, which is more convenient for the prevention, diagnosis, rehabilitation, rehabilitation and employment of people with folk medicine (the law of Ukraine): Law of Ukraine (2007, May 17), Vidomosti Verhovnoi Radi. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1033-16/ed20150509>
10. About the habitation of the population of infectious twigs: the Law of Ukraine of the 6th of (2000, April 6), Vidomosti Verhovnoi Radi. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14>
11. About protection suspension morality: the Law of Ukraine (2003, November 20), Vidomosti Verhovnoi Radi. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1296-15>
12. Punda O. O. (2018) Administratyvno-Pravove Rehuliuvannia Zabezpechennia Zdiisnennia Osobystykh Nemainovykh Prav. [Administrative and legal regulation of public health protection of special non-mine rights] Candidate's thesis, Irpin. PP. 242.
13. Stefanchuk R. O. (2007) Osobysti Nemainovi Prava Fizychnykh Osib U Tsyvilnomu Pravi. Personal non-property rights of individuals in civil law:]. Doctor's thesis. Kyiv.
14. Fuley T. I. (2015) Zastosuvannia Praktyky Yevropeiskoho Sudu Z Prav Liudyny Pry Zdiisnenni Pravosudiva. [The recognition of the practice of the European Court of Human Rights in the case of healthy justice]. Kyiv: Informatychno-analitychne ahenstvo.
15. Civil Code of Ukraine. The Law of Ukraine, (2003, September 16), Vidomosti Verhovnoi Radi, Article 356.

УДК 349.227

Сливна Вікторія Анатоліївна

студентка міжнародно-правового факультету

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Сливная Виктория Анатольевна

студентка международно-правового факультета

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Slivnaya Viktoriya

Student of the International Law Faculty of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Красюк Тетяна Василівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри трудового права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТИ РОЗІРВАННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З ІНІЦІАТИВИ РОБОТОДАВЦЯ ЗА ПУНКТОМ 3 СТАТТІ 40 КЗПП УКРАЇНИ

ОСОБЕННОСТИ РАСТОРЖЕНИЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРА ПО ИНИЦИАТИВЕ РАБОТОДАТЕЛЯ ПО ПУНКТУ 3 СТАТЬИ 40 КЗОТ УКРАИНЫ

FEATURES OF TERMINATION OF AN EMPLOYMENT CONTRACT ON THE INITIATIVE OF THE EMPLOYER ACCORDING TO PARAGRAPH 3 OF ARTICLE 40 OF LABOUR CODE OF UKRAINE

Анотація. Дана стаття присвячена детальному аналізу однієї з підстав звільнення працівника за ініціативою роботодавця. Автором досліджено усі умови, необхідні при застосуванні цієї норми, особливості, проблемні та невирішені моменти. Для аргументації зазначених тверджень стаття містить посилання на нормативну базу України з даного питання, наукові праці вчених, а також судову практику, яка склалася на сьогодні. На основі викладеного матеріалу автор робить висновок щодо багатоаспектного характеру відповідної норми КЗпП та наявності певних прогалин, які мають бути усунені законодавцем.

Ключові слова: звільнення, систематичне невиконання обов'язків, трудова дисципліна, трудовий договір.

Аннотация. Данная статья посвящена детальному анализу одного из оснований увольнения работника по инициативе работодателя. Автором исследованы все условия, необходимые при применении этой нормы, особенности, проблемные и нерешенные моменты. Для аргументации указанных утверждений статья содержит ссылки на нормативную базу Украины по данному вопросу, научные работы ученых, а также судебную практику, которая сложилась на сегодня. На основе изложенного материала автор делает вывод о многоаспектном характере данной нормы КЗоТ и наличии определенных упущений, которые должны быть устранены законодателем.

Ключевые слова: увольнение, систематическое невыполнение обязанностей, трудовая дисциплина, трудовой договор.

Summary. This article is devoted to a detailed analysis of one of the reasons for dismissal of an employee at the initiative of the employer. The author explores all the conditions necessary for the application of this rule of law, features, problems and unresolved issues. To argue the above, the article contains references to the normative base of Ukraine on this issue, scientific works of scientists and the jurisprudence that has developed today. On the basis of the presented material, the author concludes on the multidimensional nature of the relevant norm of the Labor Code and the existence of certain gaps, which must be eliminated by the legislator.

Key words: dismissal, systematic default, labor discipline, employment contract.

Актуальність роботи. Одним із засобів забезпечення ефективної організації суспільної праці й узгодженої, цілеспрямованої діяльності учасників виробничого процесу є дисциплінарна відповідальність працівників [1, с. 406]. До окремих несумлінних працівників, які порушують трудову дисципліну можуть бути застосовані заходи громадського стягнення або впливу чи один із заходів дисциплінарного стягнення: догана або звільнення. Стаття 40 Кодексу законів про працю України (далі — КЗпП) закріплює вичерпний перелік підстав, за яких можливе розірвання трудового договору з ініціативи власника чи уповноваженого ним органу з працівником. Пунктом 3 даної статті передбачено один з таких випадків, зокрема у разі систематичного невиконання працівником без поважних причин обов’язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку, якщо до працівника раніше застосовувалися заходи дисциплінарного чи громадського стягнення [2]. Дане положення включає в себе ряд умов, які мають власні особливості та винятки. За повної наявності всіх таких умов у роботодавця виникає можливість скористатися своїм правом і на законних підставах звільнити працівника. У зв’язку з цим, актуальність дослідження полягає в тому, що на практиці виникають проблеми щодо недотримання усіх вимог у сукупності вищезгаданої норми КЗпП, через неналежне та неповне з’ясування обставин, за яких звільняється працівник, або навмисне ухилення роботодавця у власних інтересах від встановлення таких обставин.

Метою роботи є детальний аналіз положення пункту 3 статті 40 КЗпП, а саме: дослідити усі вимоги, які є складовими частинами даної підстави для розірвання трудового договору, особливості кожної такої умови та винятки із загальних правил.

Наукові дослідження. Питання звільнення працівника за ініціативою роботодавця та дотримання при цьому юридичних гарантій захисту прав та законних інтересів у таких випадках обох сторін завжди було актуальним та ставало підставою багатьох наукових дискусій. Так, заслуговують на увагу, точки зору на різні аспекти даної проблематики, що містяться у працях таких вчених, як Болотіної Н. Б., Жернакова В. В., Іоннікової І. А., Пилипенка П. Д., Прогонюка Л. Ю., Процевського О. І., Селезеня С. В., Ставцевої Г. І., Ситницької О. А., Скобелкіна В. М., Черкасова О. В. та ін. Проте, не дивлячись на різні наукові погляди, майже всі автори наголошують на необхідності термінового вдосконалення або розробки системи нормативно-правових норм, які б, враховуючи особливості нового сучасного ринку праці, забезпечували захист працівників від необґрунтованих звільнень та надавали їм відповідні ефективні засоби для цього.

Виклад основного матеріалу. Детально проаналізувавши норму пункту 3 статті 40 КЗпП, можна

виокремити наступні складові елементи, які необхідні для розірвання трудового договору з працівником за цією підставою, а саме: наявність факту невиконання чи неналежного виконання працівником своїх обов’язків; порушення мають стосуватися виключно тих обов’язків, які складають трудову функцію працівника або впливають з правил внутрішнього трудового розпорядку; порушення за своїм характером має бути вчиненим без поважних причин, а щодо працівника повинна бути доведена вина; систематичність порушення; застосування до такого працівника раніше заходів дисциплінарного чи громадського стягнення; дотримання роботодавцем строків для накладення стягнень, передбачених КЗпП.

Однак, усі вище викладені умови мають ряд власних особливостей, кожен з яких варто проаналізувати.

По-перше, факт вчинення працівником порушення своїх трудових обов’язків має бути належним чином зафіксований. Залежно від характеру, місця, часу порушення спосіб такої фіксації може бути різним. Наприклад, у разі запізнення працівника на роботу доказом буде відсутність відмітки в табелі обліку використання робочого часу. Цей документ, який містить дані про реальну тривалість робочого часу окремого працівника за відповідний період. Крім табельного обліку, контроль за своєчасним прибуттям працівників на роботу і залишення роботи організовується за допомогою журналів реєстрації явки та виходу з роботи, контрольно-пропускних пристроїв, звітної системи з використанням рапортів або табельних звітів, одержуваних від начальників цехів, відділів ділянок, виконробів, бригадирів та ін. [3, с. 202]. Наступним етапом установлення факту порушення є пояснювальна записка на ім’я керівника підприємства, акт про порушення, що підписується комісією не менш як з трьох осіб, чи інший документ, який може бути передбачений колективним договором.

По-друге, не будь-яка протиправна поведінка працівника є підставою його звільнення за передбаченою нормою. Працівника може бути звільнено виключно за порушення обов’язків, передбачених трудовим договором чи правилами внутрішнього трудового розпорядку на підприємстві. Щодо поняття трудового договору, то воно надано у частині 1 статті 21 КЗпП, а саме: «Трудовий договір є угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов’язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядку, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов’язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін» [2]. В рамках нашого

дослідження, можна зробити висновок, що незалежно від того, у якій формі укладається трудовий договір та на який строк, необхідною частиною його змісту є визначення обов'язків як працівника, так і роботодавця. У протилежному ж випадку може виникнути питання про дійсність відповідного трудового договору. Гарантією працівника тут служить також імперативна норма статті 31 КЗпП України, що «власник або уповноважений ним орган не має права вимагати від працівника виконання роботи, не обумовленої трудовим договором» [2]. Таким чином, працівник вправі відмовитися від роботи, дорученої йому роботодавцем, якщо вона не входить до кола його трудової функції, або ж його звільнення буде незаконним, якщо він порушить певні громадські обов'язки (наприклад, не поява на зборах, відмова від вступу до профспілкової організації). При цьому варто мати на увазі, що можуть траплятися ситуації, коли залежно від роду діяльності підприємства або виконуваної роботи на працівника трудовим договором можуть бути накладені додаткові обов'язки, які, звичайно, не мають суперечити законодавству. Наприклад, такими вимогами можуть стати нерозголошення комерційної таємниці, обмеження роботи за сумісництвом тощо.

Що стосується правил внутрішнього трудового розпорядку, то відповідно до статті 142 КЗпП вони затверджуються трудовими колективами (за поданням власника або уповноваженого ним органу) і виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) на основі типових правил. У таких правилах містяться основні права та обов'язки роботодавця та працівників, загальні положення про умови роботи на відповідному підприємстві, установі чи організації, а саме тривалість робочого тижня, робочого дня, час обідньої перерви, вихідні та святкові дні, відповідальність за порушення трудової дисципліни та інше. Тобто порушення безпосередньо таких приписів вже є підставою розірвати з працівником трудовий договір. Насправді, такі приписи є дуже важливими, адже для нормальної та ефективної трудової діяльності підприємства недостатньо лише мати штат висококваліфікованих працівників. В основі ж має лежати чітка організація, узгодженість та виконання такої роботи, що має в результаті виглядати як єдиний механізм.

Окремо звернемо увагу на те, передбачений пунктами 1 та 2 статті 29 КЗпП, які накладають на роботодавця перед початком роботи працівника за трудовим договором обов'язок, по-перше, роз'яснити працівникові його права і обов'язки та проінформувати під розписку про умови праці, наявність на робочому місці, де він буде працювати, небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, та можливі наслідки їх впливу на здоров'я, його права на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до чинного законодавства і колектив-

ного договору та, по-друге, ознайомити працівника з правилами внутрішнього трудового розпорядку та колективним договором. На практиці ж виникає питання, чи проходить дана формальна процедура прикладенні трудового договору? Адже, якщо цього не трапляється, то працівник при виникненні трудового спору може спиратися на свою необізнаність у правилах внутрішнього трудового розпорядку.

Третьою умовою є наявність вини працівника. У трудовому праві вона допускається як у формі умислу, так і у формі необережності. Її обов'язкова наявність впливає з пункту 24 Типових правил внутрішнього трудового розпорядку для робочих і службовців підприємств, установ, організацій, затверджених Постановою Державного комітету СРСР з праці і соціальних питань від 20 липня 1984 р. № 213, а саме: «Порушення трудової дисципліни, тобто невиконання чи неналежне виконання з вини працівника покладених на нього трудових обов'язків тягне за собою застосування заходів дисциплінарного чи громадського стягнення, а також застосування інших заходів, передбачених чинним законодавством» [4]. Також наявність вини можна опосередковано передбачити із фрази «без поважних причин», прямо закріпленої у пункті 3 статті 40, адже в іншому випадку вина працівника виключається. Тобто, визначаючи вину як психічне ставлення особи до свого діяння та його наслідків, можна стверджувати, що вищезазначене словосполучення розкривається як умисне чи необережне невиконання або неналежне виконання працівником покладених на нього обов'язків.

Щодо поважних причин, то варто зазначити, що це поняття є оціночним, чіткий перелік таких причин на нормативному рівні не визначений та встановлюється як безпосередньо власником або уповноваженим ним органом, так і органом, до якого здійснюється оскарження накладення дисциплінарного стягнення (комісією по трудових спорах, судом) або органом, який розглядатиме спір про звільнення (судом). Не міститься у законодавстві і поняття «поважні причини», що викликає в результаті різні думки у вчених. Так, В. Є. Жеребкін, зазначав, що «поважні причини — це обставини, що діють на волю суб'єкта, з яким законодавець пов'язує розірвання трудового договору з цим працівником за наявності підстав, передбачених законодавством» [5, с. 124].

Деякі роз'яснення відносно того, що може вважатися поважною причиною, містяться у постановках Верховного Суду (далі — ВС) та Міністерства праці та соціальної політики України, проте усі вони надають пояснення у контексті звільнення за прогул. Розглядаючи проблематику даної роботи, доречним буде звернутися до судової практики та доктринальних розробок. Наприклад, у Постанові від 21 березня 2018 року за справою № 336/3679/17 ВС задовольнив касаційну скаргу щодо неправомірного звільнення працівника за пунктом 3 статті 40 КЗпП,

оскільки визнав за поважну причину відсутності його на робочому місці. Така причина була пов'язана із перебуванням у цей час особи у територіальному управлінні охорони праці, про що було завчасно повідомлено та погоджено з безпосереднім керівником.

Найпоширенішим прикладом із судової практики визнання за поважну причину як у контексті пункту 3, так і пункту 4 статті 40 є відвідування особи у робочий час медичних установ. Так, розглянувши скаргу за справою № 734/3395/16-ц про поновлення на роботі працівника, звільненого за систематичне невиконання без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором, ВС виніс Постанову від 03.10.2019, відповідно до якої визнав як поважну обставину перебування працівника на огляді у лікаря та направлення його на здачу аналізів і флюорографічне обстеження, яке могло зайняти тривалий час. При цьому Суд наголосив на тому, що безпідставно буде визнавати дану причину поважною, якщо такий працівник залишив робоче місце, не попередивши про це роботодавця.

Тобто, наявність чи відсутність поважної причини є оціночним поняттям, яке має досліджуватися на основі всебічного та повного з'ясування обставин справи у кожному конкретному випадку компетентним органом чи уповноваженою особою.

Наступною умовою є систематичність порушення працівником своїх обов'язків. Ця вимога означає, що розірвати трудовий договір з працівником на підставі пункту 3 статті 40 КЗпП можна виключно у разі його повторного, тобто вдруге чи більше разів, порушення обов'язків. При чому за попередній чи попередні такі порушення до нього застосовувались заходи дисциплінарного чи громадського стягнення, що варто розглядати у нерозривному зв'язку з наступною, п'ятою, вимогою. Чітке пояснення цього дає Постанова Верховного Суду України «Про практику розгляду судами трудових спорів». У частині 2 пункту 23 Суд зазначає, що «у таких випадках враховуються ті заходи дисциплінарного стягнення, які встановлені чинним законодавством і не втратили юридичної сили за давністю або зняті достроково (ст. 151 КЗпП), і ті громадські стягнення, які застосовані до працівника за порушення трудової дисципліни у відповідності до положення або статуту, що визначає діяльність громадської організації, і з дня накладення яких до видання наказу про звільнення минулого не більше одного року» [6].

Важливим є на разі з'ясувати, що саме відноситься до заходів дисциплінарного чи громадського стягнення. Щодо дисциплінарних стягнень, то КЗпП у статті 147 дає чітку відповідь, виокремлюючи як види догану та звільнення. Такий перелік, зазначений у частині першій, є вичерпним та являє собою так звану загальну дисциплінарну відповідальність. На відміну від цього друга частина даної статті припускає наявність інших дисциплінарних стягнень для окремих категорій працівників, передбачених

законодавством, статутами і положеннями про дисципліну, проте такі заходи належать до спеціальної дисциплінарної відповідальності. О. В. Черкасов наводить різні класифікації такої спеціальної відповідальності, зокрема за критерієм стягнень: 1) спеціальна дисциплінарна відповідальність, що передбачає загальні стягнення, визначені КЗпП України (догана і звільнення); 2) відповідальність, результатом реалізації якої є позбавлення особи спеціального права; 3) спеціальна відповідальність, наслідком якої є застосування до винних осіб посадових позбавлень (обмежень) [7, с. 198–199]. Як приклад, згідно з Положенням про дисципліну працівників залізничного транспорту На працівників залізничного транспорту можуть накладатися такі стягнення: а) догана; б) позбавлення машиністів права керування локомотивом з наданням роботи помічником машиніста, а також позбавлення свідцтва водія моторно-рейкового транспорту незнімного типу та свідцтва помічника машиніста локомотива з наданням роботи, не пов'язаної з керуванням локомотивом і моторно-рейковим транспортом, на строк до одного року; д) звільнення [8].

Щодо громадських стягнень, то Закон «Про трудові колективи і підвищення їх ролі в управлінні підприємствами, установами, організаціями» розмежовує поняття заходів громадського стягнення та впливу. Зокрема, у частині 5 статті 9 даного акту до заходів стягнення за порушення трудової дисципліни відносяться товариське зауваження та громадська догана, і даний перелік є вичерпним. Інша ситуація із заходами громадського впливу, про які зазначено у частині 6 даної норми. Це може бути звільнення, позбавлення повністю або частково премій, винагород за підсумками річної роботи і за вислугу років, відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної підприємству, установі, організації, перенесення черговості надання жилої площі тощо [9]. Тобто даний перелік не є вичерпним.

Громадські стягнення враховуються нарівні з дисциплінарними при звільненні з підстав, зазначених у пункті 3 ст. 40 КЗпП. При цьому враховуються лише ті громадські стягнення, які застосовані з дотриманням строків, встановлених ст. 148 КЗпП, і не втратили силу у зв'язку з закінченням одного року після винесення рішення про оголошення стягнення або достроково за рішенням органу, який оголосив стягнення [10]. Дане твердження відсилає на останню необхідну умову при розірванні трудового договору — дотримання строків, передбачених трудовим законодавством.

Повертаючись до умови систематичності, варто зв'язати її зі строками, які висуваються до застосування дисциплінарних стягнень. Відповідно до статті 151 КЗпП систематичність матиме місце лише в тому випадку, коли працівник вчинив нове, друге та більше, порушення протягом року з дня накладення дисциплінарного стягнення за попереднє

порушення, адже після спливу одного року після першого порушення та за відсутності нового він є таким, що не мав дисциплінарного стягнення, а тому систематичність виключається. Як виняток, частина друга даної статті передбачає можливість зменшення такого строку, але у випадку не лише відсутності нового порушення трудової дисципліни, а й прояву працівником себе як сумлінного.

Інші строки, які мають значення при накладенні стягнень, передбачені статтею 148 КЗпП. Повертаючи цю норму в русло пункту 3 статті 40 можна зазначити наступне: звільнення можливе за умови, що з моменту виявлення нового порушення пройшло не більше місяця (не враховуючи часу, коли працівник не працював у зв'язку з хворобою або перебуванням у відпустці), а з моменту вчинення — не більше 6 місяців, і при цьому ці строки укладаються в межах одного року з дня накладення дисциплінарного стягнення за попереднє порушення. Проблемним питанням у даному аспекті є те, що саме вважається днем накладення стягнення: день повідомлення працівникові під розписку про оголошення стягнення чи день видання (підписання) наказу про оголошення стягнення? Це питання є важливим для обчислення та дотримання усіх строків, адже саме від нього залежить, з якого дня буде обчислюватись сплив одного року після вчинення порушення працівником своїх обов'язків. Норма частини 4 статті 149 КЗпП на друге місце ставить саме повідомлення під розписку працівнику про стягнення, а тому залишення притягнення відповідальності на стадії підписання відповідного наказу чи розпорядження є незавершеним [10]. До того ж важливість саме етапу повідомлення працівника під розписку впливає з пункту 31 Типових правил (див. вище), де встановлено триденний строк для такого повідомлення з дня підписання відповідного наказу. У разі недотримання такого строку може підніматися питання про законність звільнення, проте на сьогодні судова практика подібні справи не розглядала. Але, у будь-якому випадку, відмова працівника ознайомитися з наказом про звільнення та посвідчити цей факт своїм підписом не буде ставити під сумнів законність стягнення та може бути доведена актом, складеним за участю очевидців цього факту.

Іншою підставою визнання наказу про звільнення незаконним є недотримання умов та порядку звільнення, а саме у частині отримання письмового пояснення від працівника. Така вимога є обов'язковою стадією при звільненні та впливає з положення частини 1 статті 149 КЗпП. Проте відсутність такого пояснення не завжди унеможливорює звільнення, зокрема, якщо власник зможе довести те, що пояснення від працівника він зажадав, але працівник їх не дав. Як правило, доказом може слугувати аналогічний тому, що може використовуватися при доведенні відмови працівника ознайомитися з наказом про

звільнення, акт свідків. Наявності такого пояснення є важливою, перш за все, для самого працівника. Як зазначає у своїй праці Калужний С. А., «пояснення може розглядатися як вираження права порушника захистити свою трудову честь і гідність, у вигляді встановленої законом форми, де він може відстоювати своє право на справедливе покарання, якщо для його застосування є підстави, та звільнення від відповідальності за їх відсутності» [11, с. 49].

Обов'язковим етапом звільнення за п. 3 ст. 40 КЗпП є і наявність попередньої згоди виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника). Це правило прямо передбачено у частині 1 статті 43 КЗпП України, тому його недотримання також може стати причиною незаконного звільнення.

Інша гарантія, яка захищає права працівника при звільненні на підставі пункту 3 статті 40 КЗпП України, стала результатом судової практики при розгляді трудових спорів. Так, в ухвалях від 20.01.2010 р. у справі № 6-28004св09 та від 04.08.2010 р. у справі № 6-24067св09 ВСУ дійшов висновку, що роботодавець для обґрунтування свого рішення про звільнення працівника на підставі даної норми має довести не лише факт вчиненого нового порушення, а й законність застосування попередніх заходів дисциплінарного стягнення, зокрема, у частині дотримання усіх встановлених законодавством строків. Таке твердження є на практиці важливим, адже у випадку виникнення спору про поновлення на роботі суд має з'ясувати, в чому конкретно проявилось порушення, що стало приводом до звільнення, чи могло воно бути підставою для розірвання трудового договору за іншими статтями КЗпП, чи додержані власником або уповноваженим органом передбачені КЗпП правила і порядок застосування дисциплінарних стягнень, зокрема, чи не закінчився встановлений для цього строк, чи застосовувалось вже за цей проступок дисциплінарне стягнення, чи враховувались при звільненні ступінь тяжкості вчиненого проступку і заподіяна ним шкода, обставини, за яких вчинено проступок, і попередня робота працівника [6].

Заключним формальним етапом, проте який має бути дотриманий, є обов'язок роботодавця в день звільнення видати працівникові належно оформлену трудову книжку і провести з ним розрахунок, а також видати йому копію наказу про звільнення з роботи (стаття 47 КЗпП). На думку Прогонюка Л. Ю., «важливість дотримання цих правил забезпечує безперешкодну реалізацію працівником у майбутньому свого права на працю. Адже будь-яка затримка таких дій з вини роботодавця може мати для працівника негативні наслідки, наприклад, неможливість своєчасно влаштуватися на іншу роботу через невидачу трудової книжки» [12, с. 97]. Гарантією забезпечення такого права є встановлення санкцій для роботодавця у вигляді виплати працівникові

певний грошових сум у разі несвоєчасної видачі трудової книжки.

Аналізуючи судову практику, варто зазначити, що окрім вище викладених справ, порушення роботодавців можуть стосуватися й інших аспектів при звільненні на підставі пункту 3 статті 40 КЗпП. Наприклад, у Постанові від 18 червня 2018 р. у справі № 396/1560/16-ц Верховний Суд підкреслив, що працівник не може нести дисциплінарну відповідальність за невиконання вимог, які не були доведені йому до виконання, а власник не довів документами, що такі вимоги були працівнику доведені. На підставі такого аналізу відповідного працівника було поновлено на роботі, а касаційну скаргу задоволено. Тобто, якщо працівник не знав про своє перше дисциплінарне стягнення та не ознайомився з наказом про його накладення під розписку, тоді відсутня систематичність невиконання трудових обов'язків.

Висновок. Отже, з усього вищевикладеного можна зробити висновок, що розірвання трудового договору з працівником за ініціативою власника чи

уповноваженого ним органу на підставі пункту 3 статті 40 КЗпП має ряд вимог, які мають бути дотримані. Невиконання з боку роботодавця будь-якої формальної дії чи недотримання умов такого звільнення (зокрема, строків, процедури отримання пояснення від працівника та інформування його про притягнення до дисциплінарної відповідальності, аргументації законності такого звільнення) є підставою для подання працівником позову до суду щодо незаконності такого рішення. Правовий механізм звільнення за п. 3 ст. 40 КЗпП України потребує повної та чіткої правової регламентації, оскільки звернення до судової практики не завжди є достатньо обґрунтованим та однозначним. Потребують уточнення на законодавчому рівні і такі оціночні положення, як критерії поважності причини у контексті пункту 3 статті 40 КЗпП та зміст поняття «вини» у згаданій нормі, адже саме за рахунок таких неоднозначних тверджень на практиці виникає можливість зловживання правом з боку роботодавця.

Література

1. Черкасов О. В. Окремі аспекти дисциплінарної відповідальності працівників в Україні і за кордоном // Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальне забезпечення: тези та доп. та наук. повідомл. учасників VII Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 верес. 2017 р.) / за ред. В. В. Жернакова. Харків: Право, 2017. С. 406–409.
2. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
3. Красюк Т. В. Особливості обліку робочого часу науково-педагогічних працівників та проблемні аспекти його регламентації // Проблеми реалізації прав громадян у сфері праці та соціального забезпечення: тези та доп. та наук. повідомл. учасників IX Міжнарод. наук.-практ. конф., яка присвяч. 50-річчю створення каф. труд. права Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого (м. Харків, 11 жовт. 2019 р.) / за ред. О. М. Ярошенка. Харків: Право, 2019. 660 с.
4. Про затвердження типових правил внутрішнього трудового розпорядку для робочих і службовців підприємств, установ, організацій: постан. Органів влади СРСР від 20.07.1984 № 213. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0213400-84?lang=uk>
5. Жеребкин В. Е. Оценочные понятия права: моногр. / В. Е. Жеребкин. Х., 1976. 347 с.
6. Про практику розгляду судами трудових спорів: Постанова Верховного суду України від 06.11.1992 № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92>
7. Черкасов О. В. До питання про диференціацію юридичної відповідальності у трудовому праві / О. В. Черкасов // Єдність і диференціація трудового права та права соціального забезпечення: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листоп. 2014 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутріш. справ. Харків, 2014. С. 197–200.
8. Про Положення про дисципліну працівників залізничного транспорту: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.01.1993 № 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-93-п>
9. Про трудові колективи і підвищення їх ролі в управлінні підприємствами, установами, організаціями: Закон Органів влади СРСР від 17.06.1983 № 9500-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v9500400-83>
10. Ротань В. Г., Зуб І. В. Науково-практ. коментар до Кодексу законів про працю. URL: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/kzot/90-kzot/3948-152.html>
11. Калужный С. А. Проблемы ответственности в сфере трудовых отношений. [Учеб. пособие] / С. А. Калужный. Уфа: Изд-во Башкирского университета, 1984. 80 с.
12. Прогонюк Л. Ю. Юридичні гарантії, що забезпечують процедуру звільнення у випадку систематичного порушення працівником трудових обов'язків. Юридичні науки // Науковий вісник Харківського державного університету. Харків, 2011. С. 93–97.

УДК 341.018

Сливна Вікторія Анатоліївна

студентка міжнародно-правового факультету

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Сливная Виктория Анатольевна

студентка международно-правового факультета

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Slivnaya Viktoriya

Student of the International Law Faculty of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Щокін Юрій Вадимович

доктор юридичних наук, доцент кафедри права Європейського Союзу

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ІНСТИТУТ РЕТОРСІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

ИНСТИТУТ РЕТОРСИИ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ

INSTITUTE OF RETORSION IN INTERNATIONAL LAW

Анотація. Стаття присвячена детальному аналізу інституту реторсії у міжнародному праві: розглянуто теоретичні засади даного явища, його особливості, практику застосування в історії багатьох держав світу. Досліджуючи усі ці аспекти, автор звертається до наукових праць провідних зарубіжних та українських вчених у галузі міжнародного права. Для аргументації наведених у статті тверджень наведено приклади із законодавства різних країн світу, а також конкретні випадки в історії звернення до реторсії. На основі всього матеріалу автор робить висновок, що інститут реторсії є актуальним та ефективним засобом вирішення конфліктів міжнародного характеру.

Ключові слова: Реторсія, міжнародна відповідальність, контрзаходи, обмеження.

Аннотация. Статья посвящена детальному анализу института реторсии в международном праве: рассмотрено теоретические основы данного явления, его особенности, практику применения в истории многих стран мира. Исследуя все эти аспекты, автор обращается к научным работам ведущих зарубежных и украинских ученых в сфере международного права. Для аргументации указанных в статье утверждений приведены примеры из законодательства разных стран мира, а также конкретные случаи в истории применения реторсии. На основе всего материала автор делает вывод, что институт реторсии является актуальным и эффективным средством решения конфликтов международного характера.

Ключевые слова: реторсия, международная ответственность, контрмеры, ограничения.

Summary. The article is devoted to a detailed analysis of the institution of retorsion in international law: the theoretical foundations of this phenomenon, its features, the practice of application in the history of many countries of the world are considered. Exploring all these aspects, the author turns to the scientific works of leading foreign and Ukrainian scientists in the field of international law. For the reasoning of the statements stated in the article, the author gives examples from the legislation of different countries of the world and specific cases of the application of retorsion in the history. Based on all the material, the author concludes that the institution of retorsion is a relevant and effective way of resolving different international conflicts.

Key words: retorsion, international responsibility, countermeasures, restrictions.

Постановка проблеми. Міжнародна відповідальність являє собою об'ємну сукупність правових норм, що дозволяє її віднести до окремої галузі міжнародного права. Вона охоплює велику кількість питань, оперує багатьма правовими категоріями, які формуються та використовуються виключно на міжнародному рівні, а також вирішує окремі проблеми світового масштабу, що не здатні бути врегульованими в межах певної держави. Через це важливою є обізнаність у всіх цих питаннях для правильного та ефективного застосування відповідних міжнародно-правових норм.

Одним з явищ, яке стало результатом дії на практиці норм міжнародної відповідальності, є реторсія. Незважаючи на відсутність окремого нормативного регулювання, присвяченому даному поняттю, реторсія стала окремим інститутом міжнародного права та має ряд власних особливостей. Тому актуальність роботи полягає у необхідності правильного розуміння та тлумачення цього явища як такого, що має своєю сферою дії відносини усього світового співтовариства та направленість на вирішення багатьох проблем між ними, часто за яких саме такий захід є єдиним можливим та ефективним варіантом.

Метою роботи є детальний аналіз реторсії як інституту міжнародного права, а саме визначення поняття, особливостей, умов звернення до даного явища та його наслідків. Завданням є також вивчити та дослідити конкретні приклади застосування реторсії у світовій історії. На основі теоретичних та практичних даних зробити висновки щодо місця інституту реторсії серед норм, що регулюють сферу міжнародно-правової відповідальності.

Наукові дослідження. Питання застосування реторсії у сучасних умовах та при існуючих на сьогодні відносинах між державами викликає науковий інтерес та стає підставою виникнення дискусій між багатьма науковцями та вченими міжнародного права. Так, заслуговують на увагу праці таких авторів, як Ануфрієва Л. П., Гришина Я. С., Задорожного О. В., Овчаренко А. С., Палванкар У. Д., Ржевської В. О., Теліпко В. Е., Чернявського А. Л., Шлюнтд Н. Ю. тощо.

Виклад основного матеріалу. Перед початком безпосереднього аналізу умов та практики застосування реторсії варто з'ясувати визначення цього поняття. Оскільки жоден міжнародний нормативно-правовий акт його не закріплює, слід звернутися до інших джерел, зокрема, доктрини, щоб всебічно та повно розглянути даний термін.

Від латинського «retorsio» перекладається як зворотна дія, що вже вказує на саму суть та природу поняття. Детальне та конкретизоване визначення реторсії надано в енциклопедичному словнику Ф. А. Брокгауза та І. А. Єфрона: «найбільш мирний вид міжнародного примусового впливу, який полягає в тому, що держава, по відношенню до якої

інша вчинила певну несправедливість законодавчим, судовим або адміністративним актом, приймає по відношенню до держави-кривдника або її підданого захід, аналогічний тому, що був вчинений» [1]. Більш лаконічне пояснення дає історичний словник: «це обмежувальні заходи, що застосовуються однією державою по відношенню до іншої у відповідь на аналогічні заходи з боку іншої держави» [2].

Звертаючись до доктринальних розробок, варто виокремити думки зарубіжних вчених. Наприклад, Палванкар У. Д. називає реторсією «недружній і навіть завдаючий шкоди державі акт, але, по факту законний, що вчиняється у відповідь на попередню дію, яка теж могла бути недружньою, але законною чи незаконною відповідно до міжнародного права» [3]. Цікавою є думка і Шлюнтд Н. Ю.: «Реторсії слід розглядати як певну протидію далеко недружнім вчинкам іншої держави, що має за мету попередження заподіяння можливої шкоди, порушення визнаних у міжнародному праві загальних принципів, виражених як визнання владою іноземної держави» [4].

Звичайно, не менш вдалим є запропоновані визначення українських науковців, серед яких найбільш поширеним є наступне: «Реторсії — це заходи впливу однієї держави на іншу, що мають на меті спонукати останню припинити недружелюбні, несправедливі, дискримінаційні, але, проте, правомірні дії» [5, с. 294]. Зупиняючись на даному варіанті тлумачення, варто нерозривно розглядати реторсію з тим змістом, який у неї вкладають теоретики міжнародного права.

В основному у багатьох підручниках та окремих працях автори кваліфікують реторсію як індивідуальний вид контрзаходів у міжнародному праві. При чому контрзаходи часто синонімічно застосовують до санкцій у контексті не скільки виду та форми міжнародно-правової відповідальності, а примусових заходів у відповідь на міжнародні правопорушення. Проте використання поняття «санкції» у даному аспекті є некоректним. Пояснюється це тим, що одним з найголовніших міжнародних документів, до якого звертаються усі суб'єкти міжнародного права у разі виникнення питання вчинення міжнародного правопорушення та притягнення за це до відповідальності, є Проект статей про відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння, який був прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 56/83 від 12.12.2001 року. У даному акті серед підстав, що виключають протиправність, зазначаються саме контрзаходи (а не санкції), яким присвячено Главу II: «Потерпіла держава може застосовувати контрзаходи проти держави, відповідальної за міжнародну протиправну діяльність, лише з метою спонукати дану державу виконувати свої зобов'язання згідно з частиною другою» [6].

За таким нормативно закріпленням визначенням контрзаходи за своїм змістом схожі на реторсію, але

наявність певної відмінності змушує нас розмежовувати дані поняття. На такій відмінності у своїй праці зазначає Чернявський А. Л.: «Контрзаходи у міжнародному праві за своєю юридичною природою є внутрішньо протиправні, але виправдовуються метою та підставою застосування. За цією ознакою вони істотно відрізняються від реторсій, тобто правомірних акцій у відповідь на недружні дії, що не мають ознак міжнародного правопорушення, наприклад, тимчасового відкликання свого посла внаслідок недружніх заяв з боку країни його перебування» [7].

Повертаючись до аналізу інституту реторсії у міжнародному праві та застосовуючи вище запропоновані визначення, доцільним буде виокремити певні характерні риси даного явища:

- реторсія є правом держави, а не обов'язком, результатом її вольового рішення. Через це для застосування відповідних заходів держава не потребує попередньої згоди інших суб'єктів міжнародного права;
- це завжди відповідь на недружній акт з боку іншої держави, при чому, як правило, визначення того, що є власне недружнім актом, теж є повноваженням держави, яка буде застосовувати реторсію;
- є результатом застосування національного права держави. Пояснюється це тим, що міжнародне право закріплює можливість держав звертатись за наявності відповідних умов до контрзаходів як загального та родового поняття. Більш вузьке ж питання, питання реторсії як виду контрзаходу, міжнародне право залишає на розгляд держави, надаючи, таким чином, їй право самостійно на національному рівні врегулювати це положення;
- хоча і застосовуються по відношенню, як правило, до конкретних фізичних та юридичних осіб, але метою мають погіршення становища саме держави таких осіб [8].

На основі таких ознак можна зробити висновок, що реторсія, будучи правом держави як суб'єкта міжнародного права, виходить із таких його загальноновизнаних принципів:

- Суверенної рівності держав (п. 1 ст. 2 Уставу ООН);
- Невтручання однієї держави у внутрішні справи іншого (п. 7 ст. 2 Уставу ООН);
- Взаємності (закріплюється у міжнародних договорах та регулюється міжнародними звичаями);
- Недискримінації;
- Гарантії та необхідності захисту прав людини;
- Поваги до національного права держави, визнаючи при цьому примат міжнародного права [4].

Важливою умовою звернення до реторсії є необхідність її спів розмірності, тобто вона має бути тотожною або аналогічною тій, проти якої спрямована. Крім того, як вже було зазначено вище, реторсії застосовуються проти певних недружніх актів з боку іншої держави, адже якщо вчиняється правопорушення, то вже має місце контрзахід. З цього впли-

ває те, що за своєю суттю реторсії є превентивними заходами і можуть бути спрямовані на: а) запобігання вчиненню міжнародного правопорушення; б) захист прав людини; в) відновлення прав, що у кінцевому результаті слугуватиме відновленню світового порядку та миру; г) тиск на державу-порушника при відмові виконувати покладені на неї міжнародні обов'язки чи при неналежному їх виконанні.

Переходячи до конкретних випадків застосування реторсій, доцільно звернутися до класифікації таких заходів, яка пропонується у доктрині. Зокрема, на основі міжнародної практики у теорії виділяють наступні можливі варіанти реторсій:

- політичні (обмеження, що встановлюються для дипломатів та громадян держави-порушниці; наприклад, обмеження пересування територією держави, обмеження деяких прав громадян, відкликання дипломатичного представника, відміна запланованих державних візитів);
- економічні (підвищення мит на товари, встановлення обмежень на імпорт товарів);
- фінансові (підвищення податкових платежів, вилучення коштів з банків).

Яка ж склалася світова практика звернення до реторсій? По-перше, аналізуючи національне право деяких держав, варто звернути увагу саме на нормативне закріплення права на реторсію як такого. Прикладом слугують, зокрема, Цивільні кодекси Armenii, Монголії, Російської Федерації, Республіки Білорусь, Литовської Республіки, Закони Грузії, Чехії про міжнародне приватне право тощо. Так, стаття 1102 ЦК Республіки Білорусь від 07.12.1998 р. зазначає: «Урядом Республіки Білорусь можуть бути закріплені відповідні обмеження (реторсії) по відношенню до прав громадян та організацій тих держав, у яких існують спеціальні обмеження прав громадян та організацій Республіки Білорусь» [9]. ЦК Російської федерації закріплює у статті 1194 наступне: «Урядом Російської Федерації можуть бути закріплені відповідні обмеження (реторсії) по відношенню до майнових та особистих немайнових прав громадян та юридичних осіб тих держав, у яких існують спеціальні обмеження майнових та особистих немайнових прав російських громадян та юридичних осіб» [10].

На відміну від даних приписів Китайська Народна Республіка розглядає реторсію у контексті процесуального права, задекларувавши наступне: «У випадку якщо суди іноземних країн вводять обмеження по відношенню до цивільних процесуальних прав громадян, юридичних осіб та інших організацій Китайської Народної Республіки, народні суди Китайської Народної Республіки застосовують відповідні обмеження по відношенню до цивільних процесуальних прав громадян, підприємств та організацій таких країн» (п. 2 ст. 5 ЦПК КНР) [11].

Показовим історичним прикладом реторсії може вважатися постанова РНК СРСР «Про майно інозем-

ців, які не проживають на території Союзу РСР» від 26 листопада 1937 року. Відповідно до положень даного акту усі будівлі, що знаходилися на території Союзу РСР і належали по праву власності іноземцям, що не проживали на території СРСР, підлягають передачі місцевим Радам депутатів трудящих за місцем знаходження цього майна. Відповідні дії стали результатом аналогічних дій інших держав, які не визнавали за радянськими громадянами прав власності на майно, яке знаходилося на їх територіях.

Більш сучасним прикладом використання державами реторсій можна вважати Закон РФ, що визнається заходом реторсії у відповідь на дії США. Даний Закон закріплює окрім обмеження в'їзду на територію РФ окремим категоріям громадян США (причетним до злочинів проти громадян РФ, перебуваючих за кордоном, до їх викрадення та незаконного позбавлення волі, винесення необґрунтованого та несправедливого рішення щодо них тощо), ще і заборону передачі дітей, котрі є громадянами РФ, на усиновлення громадянам США, а також заборону діяльності органів та організацій, що займаються підбором та передачею таких дітей для відповідних цілей (ч. 1 ст. 4 Закону) [12]. Прийняття такого Закону стало відповіддю на так званий «список Магнітського». Його суть полягає в тому, що у 2010 році за ініціативою американського сенатора Бенджаміна Кардіна був складений список із 60 російських чиновників, звинувачених у розкраденні найбільшої суми в історії з державного бюджету, яким заборонявся в'їзд на територію США. Цікавим є те, що дану ініціативу підтримав у свій час Європейський парламент, проте дане рішення залишилося таким, що має рекомендаційний характер.

Особливим прикладом є і ситуація 2015 року, що виникла між Грецією та Чехією і полягала у такому: у відповідь на висловлювання чеського президента Мілоша Земана, який заявив, що «Прага мала б долучитись до єврозони, але тільки після того, як її покине Греція», Греція, не дочекавшись що Чехія

візьме назад образливі слова, відкликала свого посла з Праги. Даний приклад яскраво ілюструє ті випадки, коли недружнім актом може виступати не лише видання певного нормативного акту чи документу з боку держави, а й дії вербального характеру, що посягають на репутацію країни.

В Україні право на реторсію закріплено Законом СРСР «Основи цивільного законодавства Союзу РСР і республік», який, незважаючи на вже неактуальні терміни, є чинним. Відповідно до ст. 162 даного Закону «Урядом СРСР можуть бути закріплені відповідні обмеження правоздатності по відношенню до громадян та юридичних осіб тих держав, у яких існують спеціальні обмеження правоздатності радянських громадян та юридичних осіб» [13].

В історії України теж зустрічається практика застосування реторсій. Наприклад, Указом Президента РФ запроваджено спеціальні економічні обмежувальні заходи, що стосуються заборони постачання продуктів на територію РФ з ряду держав (США, України, Японії тощо) [14]. Зумовлено рішення тим, що відповідні держави, проти яких спрямована реторсія з боку РФ, наклали на неї санкції у зв'язку з подіями 2014 року стосовно змін державної приналежності Криму та конфлікту на Сході України.

Висновок. Отже, на основі вище викладеного матеріалу можна зробити висновок, що реторсія є тим заходом впливу та тиску, який захищає, в першу чергу, інтереси держави, яка їх застосовує. Адже часто виникають такі ситуації всередині світового співтовариства, які за нормами міжнародного права не можуть кваліфікуватися як правопорушення, а тому і тягти повноцінну відповідальність, проте істотно зачіпають інтереси та репутацію певної країни або права її громадян. Саме за таких умов звернення до реторсії здатне найбільш ефективно задовольнити державу, адже таким чином вона не лише обмежує відповідне правове становище кривдника, а й захищає власний міжнародний авторитет.

Література

1. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. С. — Пб.: Брокгауз-Ефрон. 1890–1907. URL: https://dic.academic.ru/dic.nsf/brokgauz_efron/87238/Реторсия
2. Исторический словарь галлицизмов русского языка. М.: Словарное издательство ЭТС. 2010. URL: <https://gallicismes.academic.ru/33569/реторсия>
3. Палванкар У. Д. Меры, с помощью которых государства могут выполнить свое обязательство обеспечить соблюдение международного гуманитарного права / У. Палванкар // Имплементация международного гуманитарного права: сб. ст. и док. Международный комитет Красного Креста. М., 1998.
4. Шлюндт Н. Ю. Понятие реторсий в современном международном праве // Фундаментальные исследования. 2014. № 6–4 С. 876–879.
5. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. / За заг. ред. Теліпко В. Е. К.: Центр учбової літератури, 2010. 608 с.
6. Ответственность государств за международно-противоправные деяния: Резолюция 56/83 Генеральной Ассамблеи ООН від 12.12.2001 р. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/responsibility.pdf
7. Чернявський А. Л. Критерії правомірності застосування контрзаходів у міжнародному праві / А. Л. Чернявський // Правовий вісник Української академії банківської справи. 2008. № 1 (1). С. 86–91.

8. Гришина Я. С. Реторсия: правовое объяснение и мировые примеры [Текст] // Вопросы политической науки: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, июль 2016 г.). СПб.: Свое издательство, 2016. С. 25–28. URL: <https://moluch.ru/conf/polit/archive/200/10831>

9. Гражданский кодекс Республики Беларусь от 7 декабря 1998 г. № 218-З: Принят Палатой представителей 28 октября 1998 года. URL: <http://гражданский-кодекс.бел/statya-1102>

10. Гражданский кодекс Российской Федерации (часть третья) от 26.11.2001 г. № 146-ФЗ (ред. от 18.03.2019). URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34154/ddc04c8d5183f11e651ef4286f0a0c82aa1c98a8/

11. Гражданский процессуальный кодекс Китайской Народной Республики (Принят на 4-й сессии Всекитайского собрания народных представителей седьмого созыва 9 апреля 1991 г. URL: <http://www.legalway.ru/iss09.php>

12. Федеральный закон от 28.12.2012 N272-ФЗ (ред. от 23.05.2015) «О мерах воздействия на лиц, причастных к нарушениям основополагающих прав и свобод человека, прав и свобод граждан Российской Федерации». URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_139994/

13. Основи цивільного законодавства Союзу РСР і республік: Органи влади СРСР; Закон від 31.05.1991 № 2211-I. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2211400-91>

14. Указ Президента РФ «О применении отдельных специальных экономических мер в целях обеспечения безопасности Российской Федерации». URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/46404>

УДК 341.171

Соболева Катерина Олегівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Соболева Екатерина Олеговна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Sobolyeva Kateryna

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Маринів Іванна Ігорівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Європейського Союзу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НАДАННЯ ПРИТУЛКУ
В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ**

**ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ УБЕЖИЩА
В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ И ЕГО ПОСЛЕДСТВИЯ**

**LEGAL ANALYSIS OF THE ASYLUM
IN THE EUROPEAN UNION AND ITS CONSEQUENCES**

Анотація. Проведено аналіз правових аспектів надання притулку в країнах ЄС, досліджено вплив даного феномену на функціонування Європейського Союзу.

Ключові слова: біженці, притулок, міграція, спільна компетенція.

Аннотация. Проведен анализ правовых аспектов предоставления убежища в странах ЕС, исследовано влияние даного феномена на функционирование Европейского Союза.

Ключевые слова: беженцы, убежище, миграция, совместная компетенция.

Summary. The analysis of the legal aspects of asylum in EU countries is conducted, the impact of this phenomenon on the functioning of the European Union is investigated.

Key words: refugees, asylum, migration, shared competence.

Постановка проблеми. Проблема міграції та надання притулку біженцям країнами Європейського Союзу в ХХІ столітті вражає своїми масштабами. Потужні хвилі мігрантів, чисельність яких щорічно зростає, вимагають впровадження законодавчих нововведень та детального правового регулювання системи притулку в ЄС, що унеможливить виникнення так званого «європейського колапсу» (поява міжетнічних конфліктів, екологічних проблем, ксенофобії, неможливості задоволення нагальних людських проблем, підвищення рівня злочинності тощо).

Мета. Здійснення аналізу поняття «біженець» та його правового закріплення у міжнародних документах, визначення порядку надання притулку та можливості обмеження даного права у сучасних реаліях.

Аналіз останніх наукових досліджень. Вагомий внесок серед науковці у дослідження зазначеного інституту міжнародного права здійснили К. Васільева, К. Дагман (С. Dustmann), М. Дж. Джибні, С. Дрінквотер Н. Мушак, Ю. Римаренко та інші, які звертають особливу увагу на фінансові, політичні передумови міграції, визначають сучасні тенденції

надання притулку у країнах-учасниках ЄС, аналізують правовий статус біженців та соціальні наслідки такого феномену для Європи та світу в цілому.

Виклад основного матеріалу. 2018 рік став рекордним за чисельністю осіб, що шукають притулку по всьому світу. В щорічному звіті Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR) говориться про 70,8 млн. біженців, що покинули свої домівки в пошуках кращої долі[1]. При цьому ж згідно із даними ООН від 2016 року країни Європи займають 3-є місце у світі серед регіонів, що надають притулок. Зокрема, «кількість запитів на притулок в ЄС на 15% вище за попередній звітний рік. Зареєстровано звернення від венесуельців і турків (більше 50% для обох країн), тоді як кількість заявок на притулок від громадян Колумбії потроїлась з квітня 2018 року... Загалом станом на кінець квітня 2018 розгляду очікували близько 434 тисяч подань щодо отримання притулку в ЄС». Таку інформацію оприлюднили на офіційному веб-сайті Європейського офісу допомоги у наданні притулку [2]. Тобто загалом ситуація в Євросоюзі співвідноситься із загальносвітовими тенденціями.

Правовою основою регулювання питання біженців та порядку надання притулку в ЄС виступає значна кількість правових актів, таких як Конвенція про статус біженців [3], Декларація Генеральної Асамблеї ООН про територіальний притулок [4], Дублінський регламент Ради ЄС No 343/2003 [5], Хартія основних прав Європейського Союзу [6] та ряд директив Ради ЄС, прийнятих в період з 2001 по 2005 роки. Попри це досі не було прийнято єдиного універсального акта, який містив би цілісний перелік основних принципів надання притулку.

Вперше поняття «біженець» було сформульоване на конференції 1926 року у Женеві, учасники якої розробили Угоду про видачу посвідчень особи російським і вірменським біженцям. Відповідно до статі 2 Угоди біженцем вважається будь-яка особа відповідного походження, яка не користується або більше не користується захистом свого уряду й не набула іншого громадянства [7]. Усі наступні спроби надати легального визначення дефініції «біженець» були невдалим через надмірну політизацію. Визначення, яке б задовольнило всі країни було сформульовано лише в 1951 році у Конвенції Організації Об'єднаних Націй про статус біженців. Згідно із статтею 2 Конвенції під біженцем розуміється особа, яка через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок

таких побоювань [3]. Та все одно норма Конвенції потребувала доповнення, оскільки вона не враховувала право вважатися біженцем особами, які стали такими в результаті подій, що виникли після 1951 року (тимчасове обмеження), а також географічне обмеження, що полягало в тому, що вищезазначені події означають або «події, що виникли у Європі до 1 січня 1951 року», або «події, що виникли в Європі або в інших місцях до 1 січня 1951 року». Це питання було урегульовано Протоколом, що стосується статусу біженців 1957 року.

Відповідно до п. А (2) ст. 1 Конвенції про статус біженців (1951 р.) основною умовою, за наявності якої особу можна кваліфікувати як біженця, є обґрунтоване побоювання стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних переконань[6]. Дана умова настає у тому випадку, коли особа вже перейшла міжнародний кордон, тобто має перебувати за межами країни свого походження. Побоювання особи (біженця) стати жертвою переслідувань мають бути цілком обґрунтованими. Під обґрунтованим переслідуванням Директива Ради 2004/83/ЄС розглядає серйозну та невинуватну шкоду (в силу своєї природи чи повторюваності) на підставі раси, релігії, національності чи політичних поглядів; фізичне чи психічне насильство (в тому числі сексуальне); правові, адміністративні, поліційні чи судові заходи, які мають дискримінаційний ефект; обвинувачення чи покарання, що мають диспропорційний чи дискримінаційний характер[8]. Тобто особа-біженець перебуває у стані страху за власне життя з підстав зазнати шкоду, що відповідно до Директиви може проявлятися у формі тортур або нелюдського чи такого, що принижує людську гідність ставлення, або покарання; смертної кари; загрози життю, в результаті масового насильства зумовленого міжнародним чи внутрішнім збройним конфліктом.

При аналізі наявності чи відсутності підстав для «страху» заявника на статус біженця приймаються до уваги: усі відповідні факти, які стосуються країни походження, включаючи законодавство (в тому числі його застосування) останньої; ймовірна можливість переслідування заявника; підтвердження того, що заявнику було завдано невинуватну шкоду, або він переслідувався у минулому; індивідуальні обставини заявника (вік, Сучасна система міжнародного права 113 стаття і та ін.); діяльність, яку проводить заявник з того моменту, коли покинув країну походження. При цьому держава-член має взяти до уваги джерело загроз. Не має значення чи такі загрози спричинені діями держави, партій чи організацій, що контролюються державою чи недержавними органами [9; С.521–522], якщо держава не має наміру чи можливості забезпечити належний захист.

Додатковою умовою визнання особи біженцем є відсутність у особи громадянства країни, яка надала притулок. «Статус біженців застосовується до

осіб, які більше не можуть користуватися захистом держави, громадянами якої вони є, адже вони її покинули. Особи, що перетнули міжнародні корони, рятуючись від переслідувань, але переїжджають у країну, громадянами якої вони є, не можуть розглядатися як біженці, оскільки вони можуть скористатися правом на захист в цій країні [10, 128].

Окрім того, біженці, які виявили бажання звернутися із проханням про притулок до країн-членів ЄС, не можуть реалізовувати гарантоване право в будь-якій країні, якій забажають. Згідно із Дублінським регламентом 2003 року біженець повинен просити про притулок у тій країні ЄС, кордон якої перетнув першим [5]. Та навряд можемо говорити про неухильне виконання державами даної норми через наявність так званого права посередника («Selbsteintritt»). Під цим принципом слід розуміти, що країни можуть самостійно визначати, чи приймають вони на розгляд прохання про притулок біженця, навіть якщо він спершу в'їхав в іншу країну ЄС. Яскравим прикладом може слугувати Німеччина, яка вважається найбільш відкритою до прийому біженців, через що існують непоодинокі випадки відмови від відправлення біженців, до тих країн, через які вони прибули до ФРН. Так зокрема, влітку 2017 року з мотивів правової безпеки Німеччина не стала повертати таких осіб назад в Угорщину, в яку вони спершу в'їхали.

Наступне, на що варто звернути увагу є аналіз пропозицій стосовно вирішення питань активізації міграції особами в пошуках притулку, оскільки від напливу біженців особливо страждають окремі райони Іспанії, Греції, Італії тощо. Так зокрема, у 2015 році мала місце спроба з провадження «програми релокації». Її суть полягала у тому, аби здійснити перерозподіл 120 тисяч біженців з Близького Заходу та Африки з території Греції та Італії. Але програма не зазнала успіху, так як жодна держава-член у повній мірі не виконала свої зобов'язання щодо

прийняття біженців. Лише 29 тисяч осіб були перерозподілені. Найбільш активними серед країн, чії показники наближались до взятих зобов'язань, стали Мальта, Швеція, Люксембург, Фінляндія та Литва. Проти даної програми виступив канцлер Австрії Себастьян Курц, який вважає, що в основі дієздатної держави є право самостійно вирішувати, кого та в якій кількості приймати.

На національному рівні також намагаються вирішити питання напливу біженців, Наприклад, Італія впровадила «план Сальвіні» сутність якого полягає у закритті морських портів для біженців та повернення їх на територію Лівії. В той же час Німеччина менш радикально намагається вирішити дане питання — шляхом утворення центрів надання притулку і в той же час посиленням прикордонного контролю.

Висновок. Підсумовуючи усе вищесказане, можна говорити про те, що характерною особливістю правового регулювання Європейським Союзом політики щодо надання притулку здійснюється на основі методу координації, що з одного боку полягає у визначенні на рівні ЄС статусу біженця та порядку набуття і позбавлення права на отримання притулку, встановлення мінімальних стандартів для даної категорії осіб у вигляді Директив, що забезпечує захист їх соціальних, економічних та інших прав. А з іншого боку суттєвий масив питань залишається на розгляд держав-учасниць. Тобто питання щодо надання притулку належить до спільної компетенції ЄС та країн-членів.

Окрім цього, з огляду на досить динамічну статистику щодо руху біженців оновлення, уточнення та гармонізація норм при вирішенні даного питання обов'язково повинна мати місце у найближчому часі, в першу чергу шляхом встановлення квот на біженців, аби вберегти цілісність ЄС. Та запровадженням єдиного нормативного акту, в якому за доцільне було б встановити спільні основоположні правила прийому біженців для всіх країн-учасниць.

Література

1. Звіт Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR): [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.unhcr.org/ua/15808-%D1%83%D0%B2%D0%BA%D0%B1-%D0%BE%D0%BE%D0%BD-%D0%BE%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%BE-%D1%89%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-%D0%BF.html>
2. Офіційний веб-сайт Європейського офісу допомоги у наданні притулку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_011 <https://www.easo.europa.eu/news-events/so-far-2019-applications-asylum-eu-are-15-higher-last-year-especially-turkish-and>
3. Конвенція про статус біженців від 28.07.1951 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_011.
4. Декларація Генеральної Асамблеї ООН про територіальний притулок від 14.12.1967 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_316.
5. Council Regulation (EC) No 343/2003 of 18 February 2003 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an asylum application lodged in one of the Member States by a third-country

national // Official Journal of the European Communities, L 050, 25/02/2003. — P. 0001–0010: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32003R0343>

6. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_524.

7. Угода про видачу посвідчень особи російським і вірменським біженцям: Женева 30 червня 1928 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://unhcr.org.ua/uk/img/uploads/docs/Agreement%201928.pdf>.

8. Council Directive 2004/83/EC of 29 April 2004 on minimum standards for the qualifications and status of third country nationals or stateless persons as refugees or as persons who otherwise need international protection and the content of the protection granted // Official Journal of the European Union, No L 304 of 30.09.2004: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004L0083:en:HTML>

9. Phuong C. Persecution by Non-state Agents: Comparative Judicial Interpretations of the 1951 Refugee Convention // European Journal of Migration and Law. — 2003. — № 4. — P.521–532.

10. Римаренко Ю. І. Міжнародне міграційне право. Підручник. Університетський курс / Ю. І. Римаренко. — К.: КНТ, 2007. — 640 с. — С. 182.

УДК 346.7

Файчак Валерія Віталіївна

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Файчак Валерия Витальевна

студент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Faychak Valeria

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Ваксман Регіна Володимирівна

кандидат юридичних наук, асистент кафедри господарського права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПИТАННЯ НЕДОБРОСОВІСНОЇ РЕКЛАМИ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

ВОПРОСЫ НЕДОБРОСОВЕСТНОЙ РЕКЛАМЫ: ХОЗЯЙСТВЕННО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

ISSUES OF UNFAIR ADVERTISING: ECONOMIC AND LEGAL ASPECT

Анотація. Основним поняттям, яке характеризує сутність ринкових відносин є поняття конкуренції. Ефективність діяльності господарюючих суб'єктів прямим чином залежить від конкурентної боротьби, тому розгляд питання стосовно недобросовісної конкуренції наразі є актуальним. Стаття присвячена дослідженню інституту недобросовісної реклами, як однієї із форм недобросовісної конкуренції. У статті розглядаються проблемні питання, пов'язані з недобросовісною рекламою, яка використовується суб'єктами господарювання як інструмент у конкурентній боротьбі. Надається класифікація принципів та заборон, висвітлених законодавцем у цій сфері. Визначаються ознаки недобросовісної реклами, як правового явища та причини його виникнення.

Ключові слова: недобросовісна конкуренція, реклама, недобросовісна реклама, конкуренція, прихована реклама, маніпулятивні технології.

Аннотация. Основным понятием, которое характеризует сущность рыночных отношений является понятие конкуренции. Эффективность деятельности субъектов хозяйственного права прямым образом зависит от конкурентной борьбы, поэтому рассмотрение вопроса касающегося недобросовестной рекламы сейчас является актуальным. Статья посвящена исследованию института недобросовестной рекламы, как одной из форм недобросовестной конкуренции. В статье рассматриваются проблемные вопросы, связанные с недобросовестной рекламой, которая используется субъектами хозяйственного права как инструмент в конкурентной борьбе. Предоставляется классификация принципов и запретов, указанных законодателем в этой сфере. Определяются признаки недобросовестной рекламы, как правового явления и причин его возникновения.

Ключевые слова: недобросовестная реклама, реклама, недобросовестная реклама, конкуренция, скрытая реклама, манипулятивные технологии.

Summary. Competition is one of the key concepts that define market relations. The effectiveness of economic entities directly depends on competition, therefore the topic of unfair competition today is relevant. This article describes unfair advertising as the form of unfair competition, addresses problematic issues of using it as a main tool in competition between economic subjects, defines main principles and prohibitions in the law as well as legal grounds of the unfair advertising and its origin.

Key words: unfair competition, advertaising, unfair advertaising, competition, hidding advertising, manipulation technologies.

Постановка проблеми. В реаліях ринкової економіки і розповсюдження різних форм власності, конкурентоспроможність суб'єктів господарювання є запорукою стабільної економіки країни. Захист конкурентного середовища є одним з основоположних засад, які знайшли закріплення як гарантії в Конституції України. Законодавець прийняв низку законодавчих актів у сфері конкуренції, з метою забезпечення функціонування правомірного конкурентного середовища. Це обґрунтовується також низкою зобов'язань, які взяла на себе Україна, ставши учасником Міжнародних угод, зокрема для того, щоб гарантувати рівні можливості як громадянам України, так і іноземцям. Такий підхід впливає із Паризької конвенції про охорону промислової власності, принципам угоди TRIPS.

До того ж Україна взяла на себе обов'язок приведення у відповідність норм національного законодавства із законодавством ЄС. Це стосується різних сфер права, у тому числі інтелектуальної та господарської.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З огляду на суперечливість цієї теми та неналежне правове регулювання, до даної проблематики зверталась низка науковців. Зокрема, питання недобросовісної реклами досить ґрунтовно висвітлено у працях Р. В. Ваксман [6; 9; 10], де висвітлюються можливі критерії кваліфікації реклами як недобросовісної, узагальнюються принципи рекламної діяльності, здійснюється спеціальна класифікація заборон у сфері реклами на окремі групи, тощо. Питання недобросовісної конкуренції та її прояв розглядається також у працях А. А. Черкасова [4], Ю. О. Громенко [7].

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз сучасного стану законодавства у сфері рекламної діяльності, визначення основних підстав кваліфікації недобросовісної реклами, розкриття змісту та способів її виявлення.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» під конкуренцією визначає змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку [1].

Поняття «недобросовісної конкуренції» зафіксовано у Господарському кодексі (далі — ГК), у законі і визначається як будь-які дії у конкуренції, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності, а також інші дії у конкуренції, зокрема:

- неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання, що включає неправомірне використання позначень, товару іншого виробника, копіювання зовнішнього вигляду виробу, порівняльна реклама; (глава 2)

- створення перешкод суб'єктам господарювання у процесі конкуренції та досягнення неправомірних переваг у конкуренції; (глава 3)

- неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці (глава 4) [1].

Водночас, Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» безпосередньо містить посилання й на відповідні чесні звичаї у підприємницькій (господарській) діяльності, тому дії, що суперечать чесним звичаям у господарській (підприємницькій) діяльності, можуть і не охоплюватись вищезазначеними главами Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» (тобто бути «схожими» з діями, наведеними у цих нормах) [2]. Отже, перелік є невичерпним.

Слід відзначити, що відсутність чіткого визначення поняття недобросовісної конкуренції, через вживання законодавцем оціночних понять, призводить до зловживання суб'єктами підприємницької діяльності своїх прав та ускладнює можливість визначення недобросовісної конкуренції на практиці [3]. Такі науковці як Г. Андрушук та С. Шкляр зазначають, що така норма є правовою конструкцією генерального делікта, тобто правопорушенням визначаються будь-які дії, що виходять за межі торгових та інших чесних звичаїв у господарській діяльності.

Перехід держави до ринкової економіки викликав не тільки значне зростання ролі комерційної реклами, а й необхідність правового регулювання рекламної діяльності, без якого вона, будучи необмеженою правовими й етичними нормами, здатна не стільки бути корисною для підприємства, скільки завдати шкоду суспільним, державним інтересам та правам споживачів [4, с. 83].

Одним із форм недобросовісної конкуренції можна визначити недобросовісну рекламу. Основним нормативно-правовим актом, що регулює відносини, які склалися у сфері реклами є Закон України «Про рекламу» відповідно до якого реклама це інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких особи чи товару. Крім цього, Закон містить ряд принципів та обмежень в рекламній діяльності, задля забезпечення реалізації та захисту прав, свобод та інтересів осіб, суспільства і держави вцілому [5].

Аналізуючи законодавство про рекламу, можна зробити висновок, що принципи та заборони є взаємопов'язаними елементами, адже останні розкривають та уточнюють основоположні ідеї та забезпечують їх дотримання завдяки своїй імперативності та прямій фіксації у законодавстві. До того ж, завдяки принципам здійснюється правова кваліфікація недобросовісної конкуренції, тобто порушення цих принципів є критерієм визнання реклами як недобросовісної.

Виходячи з приписів Закону України «Про рекламу», основними принципами реклами є:

- законність — відповідність реклами приписам закону, дотримання заборон та вимог, які висуваються до неї;
- точність — споживач через рекламу має об'єктивно оцінити запропоновані йому товари чи послуги;
- достовірність — реклама має містити лише ті відомості про товари та послуги, які відповідають дійсності, за відсутності гіперболізації їх властивостей та якостей;
- використання форм та засобів, які не завдають споживачеві реклами шкоди, зокрема врахування особливу чутливість дітей, недопустимість завдання моральної, матеріальної, фізичної шкоди;
- пристойність — реклама, яка не вміщує інформацію або зображення, які порушують етичні, гуманістичні чи моральні норми;
- реклама не повинна підривати довіру суспільства до реклами;
- реклама має відповідати принципам добросовісної конкуренції, тобто перелік принципів не є вичерпним.

Проте ні Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції», ні Закон України «про захист економічної конкуренції» не містить чіткого переліку відповідних принципів, крім того, як зазначалося раніше, в цих нормативно-правових актах міститься посилання на звичаї, які також не закріплені на законодавчому рівні.

Аналізуючи заборони, які містяться в Законі України «Про рекламу», вирізняють такі типи:

1. Заборони, які пов'язані з маніпулюванням свідомістю та мають суспільно-шкідливий характер.
2. Заборони, які не пов'язані з відповідним маніпулюванням, та не становлять значної суспільної небезпеки.
3. Заборони, які пов'язані з розміщенням та розповсюдженням реклами [6].

Окрім цього заборони можна класифікувати на загальні та спеціальні. Загальні заборони містять фундаментальні положення і стосуються будь-якої реклами. Спеціальні у свою чергу спрямовані на рекламування специфічних продуктів (наприклад тютюнові та алкогольні вироби), видів реклами (наприклад соціальна реклама), способів її розміщення, цільової аудиторії (діти), тощо.

Залежно від об'єкта, можна виділити особисті заборони, заборони стосовно місця та часу, заборони способу розміщення реклами, заборони стосовно змісту та інформації, тощо.

До того ж слушно зазначають, що правова оцінка дій, зазначених у заборонах, що вже містяться у чинному законодавстві про рекламу, не забезпечені господарсько-правовою відповідальністю, що було б логічним і мало б превентивний ефект у цій сфері [6].

Наслідком порушення принципів та заборон є недобросовісна реклама, яка відповідно до Закону

України «Про рекламу» визначається як реклама, яка вводить або може ввести в оману споживачів реклами, завдати шкоди особам, державі чи суспільству внаслідок неточності, недостовірності, двозначності, перебільшення, замовчування, порушення вимог щодо часу, місця і способу розповсюдження;

До того ж недобросовісна реклама може підпадати під ознаки загального поняття недобросовісної конкуренції, адже вона може бути спрямована на неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання, створення перешкод суб'єктам господарювання в процесі конкуренції та досягнення неправомірних переваг у конкуренції тим самим завдаючи шкоду конкурентам [7].

Кваліфікація реклами як недобросовісної, через відсутність відповідних ознак на законодавчому рівні, здійснюється через порушення основних принципів, вимог та заборон. Так, основними ознаками недобросовісної реклами є:

- прихованість: не ідентифікується споживачем, діє на підсвідомість людини;
- недостовірність: реклама, яка вводить або може ввести в оману, неправдива;
- неточність: вміщує перебільшення та недомовки для створення враження у споживача, що товар наділений позитивними рисами;
- дифамаційність: рекламне повідомлення прямо чи побічно недобросовісно атакує інші товари, рекламодавців чи інші рекламні повідомлення, очорнює конкурентів;
- непристойність: не коректна; негуманна; аморальна;
- яка впливає на емоційний стан людини, грає на почуттях та може викликати фобії, негативні переживання;
- яка використовує незаконні рекламні засоби (агресивні технології) [10].

В цьому сенсі ускладнює кваліфікацію саме нормативне визначення, яке складається в основному з оціночних понять, адже відсутні чіткі критерії, а об'єктивність не враховується.

Зокрема поняття «введення в оману», яке по суті не має законодавчого закріплення і фактично вирішується за внутрішнім переконанням особи, яка визначає відповідний акт неправомірним.

При визначенні інформації, як такої, що вводить в оману, доцільним є звернення до Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції», відповідно до статті 151 інформацією, що вводить в оману є повідомлення суб'єктом господарювання, безпосередньо або через іншу особу, одній, кільком особам або невизначеному колу осіб, у тому числі в рекламі, неповних, неточних, неправдивих відомостей, зокрема внаслідок обраного способу їх викладення, замовчування окремих фактів чи нечіткості формулювань, що вплинули або можуть вплинути на наміри цих осіб щодо придбання (замовлення) чи реалізації (продажу, поставки, виконання, надання)

товарів, робіт, послуг цього суб'єкта господарювання [1].

Слід додати, що недобросовісна реклама включає в себе дві складових:

Перша складова — це змістовний компонент реклами, як такої, що своєю чергою, розподілена на рекламне наповнення (неточність, недостовірність, двозначність, перебільшення, умовчання, наявність чи відсутність тих чи інших відомостей, передбачених законодавством) та рекламне розповсюдження (місце час та спосіб).

Друга складова — це негативний наслідок, який така особа спричиняє для особи, держави чи суспільства. Негативні наслідки є шкодою, яка у свою чергу може мати моральний або матеріальний характер. Матеріальна шкода це фактичні збитки або упущена вигода, які виникли внаслідок протиправних дій. Разом із тим, моральна шкода може завдаватися як окремим фізичним та юридичним особам, так і суспільству, державі в цілому [7].

Так, для особи це виражається у нанесенні шкоди честі, гідності, діловій репутації; для держави — у порушенні її інтересів держави, для суспільства — порушення встановлених моральних, етичних чи естетичних норм.

Аналізуючи визначення недобросовісної реклами, можна зробити висновок, що це правопорушення має формальний характер, адже не потребує обов'язковості у настанні негативних наслідків (шкоди).

Разом із тим, Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції», визначає такі форми недобросовісної реклами:

- 1) використання імені, комерційного (фірмового) найменування, торговельної марки (знака для товарів і послуг), рекламних матеріалів, оформлення упаковки товарів і періодичних видань, інших позначень без дозволу (згоди) суб'єкта господарювання, який раніше почав використовувати їх або схожі на них позначення у господарській діяльності, що призвело чи може призвести до змішування з діяльністю цього суб'єкта господарювання.
- 2) неправомірна порівняльна реклама що містить порівняння з товарами, роботами, послугами чи діяльністю іншого суб'єкта господарювання, зокрема неправомірним визнається порівняння, якщо наведені відомості про товари, роботи, послуги підтверджені фактичними даними, є достовірними, об'єктивними, корисними для інформування споживачів [1].

Так, відповідно до Директиви ЄС про недобросовісні комерційні практики, порівняльна реклама повинна відповідати таким обов'язковим вимогам:

- не вводити споживача в оману;
- передбачати порівняння товарів (послуг), на які існує приблизно однаковий попит або які використовуються для однакових цілей;

- передбачати порівняння змістовних, таких, що піддаються перевірці, еквівалентних (порівнюваних) і специфічних властивостей товарів і послуг;
- не дискредитувати і не поширювати недостовірну інформацію про торгові марки, торгові найменування, товари, роботи і послуги учасників конкурентного ринку;
- щодо продуктів із зазначенням походження — стосуватися продуктів з ідентичним походженням;
- не зображувати товари, роботи і послуги як імітації або копії товарів, робіт і послуг, що виробляються під захищеними торговими марками або торговими найменуваннями;
- не призводити до створення плутанини між виробниками (постачальниками), між споживачами та конкурентами, між торговими марками, торговими найменуваннями рекламодавця та його конкурента [8].

3) дискредитація суб'єкта господарювання, що виражається через поширення у будь-якій формі неправдивих, неточних або неповних відомостей, пов'язаних з особою чи діяльністю суб'єкта господарювання, у тому числі щодо його товарів, які завдали або могли завдати шкоди діловій репутації суб'єкта господарювання.

4) поширення інформації, що вводить в оману. Реклама, що вводить в оману, відповідно до визначення, закріпленого в ЗУ «Про рекламу», має набувати наступних якостей: неточності, недостовірності, двозначності, перебільшення, замовчування, порушення вимог щодо часу, місця і способу розповсюдження. Реклама у цьому випадку може набувати різноманітних форм, однією з яких є Продакт плейсмент (Product placement — PP). Як зазначила у своїй роботі Ваксман Р. В. це явище слід розглядати саме як приховану рекламу, оскільки споживач не завжди може його розпізнати та ідентифікувати, сприйняти рекламне звернення та взагалі не очікує на останнє [9].

А відповідно до ст. 9 ЗУ «Про рекламу», реклама має бути ідентифікована, тобто бути чітко відокремлена від іншої інформації, незалежно від форм чи способів розповсюдження, таким чином, щоб її можна було ідентифікувати як рекламу [5]. У цій же нормі міститься пряма заборона прихованої реклами.

Окрім цього, серед реклами добросовісної та недобросовісної у своїй роботі Р. В. Ваксман виділяє також явну і приховану рекламу, зокрема:

1. Явною добросовісною рекламою є реклама, яка цілком відповідає вимогам та принципам законодавства України про рекламну діяльність та міжнародним актам. Споживач у цьому випадку ідентифікує інформаційне звернення саме як рекламу та може спостерігати, яким чином привертається його увага до предмета реклами.

2. Явною недобросовісною рекламою визначають рекламу, яка не відповідає вимогам законодавства

України про рекламну діяльність та міжнародним актам, оскільки містить в собі зазвичай агресивні технології, але споживач ідентифікує дане повідомлення, саме як рекламу.

3. Недобросовісна прихована реклама це реклама, яка не відповідає вимогам законодавства у сфері реклами та міжнародним актам. Здійснює грубий вплив не тільки на свідомість, а й на підсвідомість людини, позбавляє її права вибору та може спонукати на дії, їй не властиві; використовує агресивні технології, не розпізнається та не ідентифікується споживачем як змушення та спонукання до певних дій.

4. Добросовісна прихована реклама має місце, коли споживач ідентифікує звернення саме як рекламне та розуміє, що безпосередньо йому презентують продукт реклами. Але яким чином його намагаються змусити здійснити вибір та придбати цей продукт і які саме технології (методи, прийоми) використовує виробник реклами, споживач ідентифікувати змоги не має [10].

З цією думкою погоджуюсь частково, адже відповідно до ч. 5 статті 9 ЗУ «Про рекламу», прихована реклама забороняється. Проте прихованість прямо залежить від можливості ідентифікації, тому термін «добросовісна прихована реклама» є досить суперечливим.

Висновки. Відтак, зважаючи на важливість такого економічного явища як конкуренція, існує необхідність законодавчо більш детально врегулювати відносини, що склалися в цій сфері. Особливу увагу слід приділити поняттю недобросовісної конкуренції та формам її вираження, деталізуючи які саме дії підпадають під ознаки цього поняття. З огляду на вагомий вплив реклами на свідомість людини, доречно на нормативному рівні більш детально розглянути поняття недобросовісної реклами, зазначити підстави для кваліфікації реклами, як такої; встановити її межі та запровадити дієвий механізм притягнення до відповідальності із врахуванням розвитку сучасних інформаційних технологій.

Література

1. Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» (від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР) // Відомості Верховної Ради України, 1996. № 36. Ст. 164. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням конкурентного законодавства (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України): Оглядовий лист Вищого господарського суду України (від 04.04.2012 № 01-06/418/2012) // Відомості Верховної Ради України, 1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_418600-12?lang=ru
3. Львов Б. Недобросовісна конкуренція як господарське правопорушення: підходи теорії та практики / Б. Львов // Теорія і практика інтелектуальної власності. 2013. № 6. С. 62–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Triv_2013_6_11
4. Черкасов А. А. Правове регулювання маркетингової (рекламної) діяльності в Україні та Європейському Союзі / А. А. Черкасов // Проблеми законності: республіканський міжвідомчий науковий збірник / Мін. освіти і науки Укр.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Вип. 92. Х., 2007. С. 81–87.
5. Закон України «Про рекламу» (від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР) // Відомості Верховної Ради України, 1996. № 39. Ст. 181 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80>.
6. Ваксман В. Р. Заборони як правовий засіб законодавчого регулювання рекламної діяльності / В. Р. Ваксман // Юрист України: наук.-практ. журн. 2013. № 2 (23). С. 81–88.
7. Громенко Ю. О. Форми недобросовісної конкуренції у сфері реклами / Ю. О. Громенко // Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 1. С. 97–100.
8. Directive 2003/33/EC of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States relating to the advertising and sponsorship of tobacco products (Official Journal L 152, 20/06/2003 P. 0016–0019). URL: <http://www.media.parlament.org.ua>
9. Ваксман В. Р. Product Placement як вияв недобросовісної прихованої реклами: проблема правової кваліфікації / В. Р. Ваксман // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2013. № 1 (12). С. 207–213.
10. Ваксман В. Р. Принципи добросовісної рекламної діяльності: завдання нормотворчої техніки / В. Р. Ваксман. 2013. № 1 (22). С. 63–70.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro zakhyst vid nedobrosovisnoji konkurenciji» (vid 07.06.1996 r. # 236/96-VR) // Vi-domosti Verkhovnoji Rady Ukrainy, 1996. # 36. St. 164. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Pro dejaki pytannja praktyky vyrishennja sporiv, pov'jazanykh iz zastosuvannjam konkurentnogho zakonodavstva (za materialamy sprav, rozghljanutykh u kasacijnomu porjadku Vyshhym ghospodarsjnym sudom Ukrainy): Oghljadovyj

lyst Vyshhogho ghospodarsjkogho sudu Ukrainy (vid 04.04.2012 # 01-06/418/2012) // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy, 1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_418600-12?lang=ru

3. Ljvov B. Nedobrosovisna konkurencija jak ghospodarsjke pravoporushennja: pidkhody teorii ta praktyky / B. Ljvov // Teorija i praktyka intelektualjnoji vlasnosti. 2013. # 6. P. 62–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpiv_2013_6_11

4. Cherkasov A. A. Pravove rehuljuvannja marketynghovoji (reklamnoji) dijalnosti v Ukraini ta Jevropejskomu Sojuzi / A. A. Cherkasov // Problemy zakonnosti: respublikanskyj mizhvidomchyj naukovyj zbirnyk / Min. osvity i nauky Ukr.; Nac. juryd. un-t im. Jaroslava Mudrogho. Vyp. 92. Kh., 2007. S. 81–87.

5. Zakon Ukrainy «Pro reklamu» (vid 03.07.1996 r. # 270/96-VR) // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy, 1996. # 39. St. 181. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80>.

6. Vaksman V. R. Zaborony jak pravovyj zasib zakonodavchogho rehuljuvannja reklamnoji dijalnosti / V. R. Vaksman // Juryst Ukrainy: nauk.-prakt. zhurn. 2013. # 2 (23). S. 81–88.

7. Ghromenko Ju. O. Formy nedobrosovisnoji konkurenciji u sferi reklamy / Ju. O. Ghromenko // Porivnjajno-analitychne pravo. 2017. # 1. P. 97–100.

8. Directive 2003/33/EC of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States relating to the advertising and sponsorship of tobacco products (Official Journal L 152, 20/06/2003 P. 0016–0019). URL: <http://www.media.parlament.org.ua>

9. Vaksman V. R. Product Placement jak vyjav nedobrosovisnoji prykhovanoji reklamy: problema pravovoji kvalifikaciji / V. R. Vaksman // Visnyk Nacionaljnogho universytetu «Jurydychna akademija Ukrainy imeni Jaroslava Mudrogho». 2013. # 1 (12). P. 207–213.

10. Vaksman V. R. Pryncypy dobrosovisnoji reklamnoji dijalnosti: zavdannja normotvorchoji tekhniky / V. R. Vaksman. 2013. # 1 (22). P. 63–70.

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА»

Збірник наукових статей

№ 16 (78)

2 том

Голова редакційної колегії — д.е.н., професор *Камінська Т.Г.*

Київ 2019

Видано в авторській редакції

Засновник / Видавець ТОВ «Фінансова Рада України»
Адреса: Україна, м. Київ, вул. Павлівська, 22, оф. 12
Контактний телефон: +38 (067) 401-8435
E-mail: editor@inter-nauka.com
www.inter-nauka.com

Підписано до друку 15.12.2019. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS.
Умовно-друкованих аркушів 15,58. Тираж 100.
Замовлення № 398. Ціна договірна.
Надруковано з готового оригінал-макету.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2458 від 30.03.2006 р.